Muravidék 20

képzőművészet, irodalom, kulturális létformák

Fában a lélek

Muravidék

kulturális folyóirat

képzőművészet, irodalom
kulturális létformák

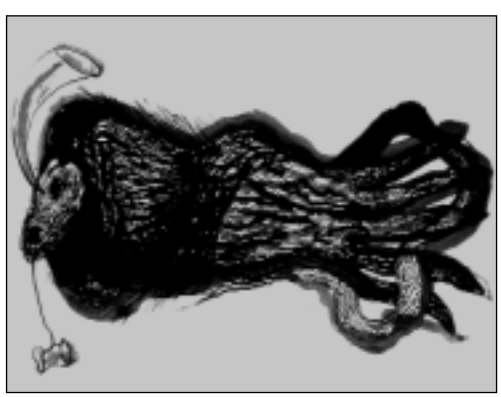

Fában a lélek

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
2012

Gyôrffy Sándor
FÁBAN A LÉLEK

Minden emberben fa lakik, / ágaira fészkel a hit,
s dalol, mint valami madár, / míg le nem üti a halál.
Minden fában lélek lakik, / az emeli az ágait,
és fészket óv, szélnek feszül, / s szenved – már majdnem emberül.
Ratkó József: Ember, fa

Az ember szinte minden gondolatában, cselekedetében kutatja az egységes és örök természettel vagy annak kiemelt jelenségeivel, lényeivel való kapcsolatát. Különösen igaz ez alkotómûvészek esetében, akik, talán a bennük rejlõ ösztönös tehetség és nyitottság segítségével nemcsak közel jutnak teremtmény-társaikhoz, hanem megpróbálnak azonosulni velük, hozzájuk hasonló értékek létrehozásával. Hiszen a természet élõ sokszínûségét, nagyszerûségét a leíró módszer nem tudja még megközelíteni sem. A Teremtõ gyönyörû mûvei az emberrel kölcsönösen létrejövõ spirituális egységet kell, hogy alkossanak. Minden emberben fa lakik – írja a költõ, elénk tárva ezzel ember és fa szimbolikus lelki rokonságát. A fa természetes módon, életrendjébõl fakadóan hozza meg gyümölcseit. A bennünk, emberekben lakó fán vajon mely tudás gyümölcsei teremnek?
A „minden fában lélek lakik" logikus folytatása az elõzõ képnek: a „fává vált", vele azonosult emberben, avagy megfordítva a metaforát, az „emberré vált fában" lakik a lélek. Ez a természet – ember összekapcsolás, eggyé-válás, mint az élet transzcendens egységének kinyilatkoztatása, örök idõk óta jelen van az emberiség különbözõ kultúráinak számtalan, sokfajta kifejezési eszközzel létrehozott emlékeiben. Gondoljunk csak a kulturális, mûvészeti emlékezet olyan nagyszerû alkotásaira, mint A fából faragott királyfi vagy Pinocchio története. A mûvészeknek nem kell kizárólag szellemi absztrakciók útján eljutni az alkotáshoz, a természet által felkínált jelenségekbõl merítve is létrehozhatnak örökérvényû, ezáltal a világ szellemi örökségévé válható mûveket.
Más zseniális alkotókhoz hasonlóan Hamvas Béla is több írásában foglalkozott a fa – ember párhuzam kérdésével. A lélekkel bíró ember és a lélekkel bíró fa összevetése, azonosítása, a férfi – nõ kettõsségének megjelenítése lírai módon jelenik meg nála: „A fa születése a benne levõ két nem nászának kezdete. A nász megszakítás nélkül folyik. Hogy a nász a növekedés maga? Ez maga a táplálkozás? Csak ebbõl érthetõ meg teljesen a fa földhözkötöttsége? Ez a sötét mag, ami a fa személyisége? Ez a ragaszkodó kötöttség és kötés, amivel a táplálékhoz és a talajhoz tapad, amivel egymáshoz tapad a két nem. Csak ebbõl, még a fa számára is elérhetõen középpontból érthetõ meg a fa lényege? Ez az, amit úgy lehet mondani, hogy az egzisztenciája?"
A szent fa, mint a „lélek hordozója" mindig is az ember jó szellemi tulajdonságaival felruházott természeti lények egyike volt, az ember szakrális kultúrájának részeként. A Föld bármely táján az õsi világkép központjában, a föld és ég között közvetítõ, összekötõ kapocsként ott találjuk az égig érõ fát, a Világfát. Talán minden jelkép között a legfontosabbat, hiszen „…a Világfa a világ szakralitását, termékenységét és örökkévalóságát fejezi ki, számos õsi hagyományban kapcsolatban áll a teremtés, a termékenység és a beavatás elgondolásaival, végsõ fokon pedig az abszolút valóság és a halhatatlanság eszméjével. A Világfa így az élet és a Halhatatlanság fájává válik." (Eliade)
Végezetül ismét Hamvast idézem: „Mára a paradicsomi Élet, a paradicsomi Lét egyedüli õrzõiként már csak a fák maradtak. Egyedül a fák. Melyek nemcsak kifejezik, hanem nemes õsegyszerûséggel véghez is viszik az élet egyedüli célját: a fény felé törekvést." Az elsõ emberpár még a paradicsomi Lét részese lehetett, a fák testvéreként. A jó és gonosz tudás fájának tiltott gyümölcse azonban visszavetette testét a porba, amelybõl vétetett. A fény felé törekvés viszont mégiscsak megmaradhatott bennünk, emberekben is. A lelkünkben. Hiszen mi más kötne össze fa-testvéreinkkel, ha nem az, ami egyedül közös lehet bennünk: emberben a lélek, fában a lélek.

László Ruth

A TUDÁS FÁJA

„Ha nem lett volna bûnbeesés, nem lenne emberiség?"

Az emberiség története a bûnbeeséssel kezdõdik, amikor az Édenkertbõl kiûzetett az elsõ emberpár, mert evett a tiltott gyümölcsbõl a kígyó kísértésének engedvén. Akkor hangzott el az Úr átka, hogy a férfi arca verítékével kell, hogy keresse kenyerét, az asszony pedig fájdalommal szüli gyermekét. Az Éden kertjének keleti oldala felõl odahelyezte a kerubokat és a villogó pallos lángját, hogy azok õrizzék az élet fájának útját.
A fentiekben idézett mély értelmû kérdés egy kisiskolás gyermektõl származik, aki eltûnõdvén a teremtés történetén, tette fel, fogalmazta meg különös következtetését. Hiszen úgy tûnik, hogy a bûn és halál is ennek az elsõ vételnek a következménye. És bár az ember szaporodásáról és sokasodásáról már a Mózes 1. könyvének 1. fejezetében is olvashatunk, a nagy dráma a 3. fejezetben következik be a kiûzetéssel és az átokkal.
Felvetõdik a kérdés: a teremtés történet eredeti tervében vajon benne volt-e az emberi esendõség, vagy nem. Azért mégsem gondolhatjuk nem várt fordulatnak. Inkább az anyag és szellem, vagy az ég és föld sejtelmes egyesülésének egy etikai tilalom formájában. Az isteni erõ felaprózódásának , amely a látható világot mûködteti, de mindig változó arányban az építõ és romboló erõk tekintetében. És ez a változó arány szabja meg a kettõsségeket, amelyekben életünk zajlik ezen a világon és a túlvilágon, fényben és sötétségben, fiatalon és öregen, tudatlanságban és bölcsességben, áldásban és ártásban. Mert az Édenkertben is két fa állt: középen az életfa, valamint a jó és a gonosz tudásának fája, miként az a 1. Mózes 2,9 versében olvasható. Azzal a vétekkel az ember elzáratott az életfától, és megkezdte életét és szaporodását a Paradicsomon kívül.
Szenteljünk egy kis idõt az élet fájának is. Ez a kozmikus fa, amelynek 12 ága vagy gyümölcse a zodiákust jelképezi. Istent a világban és a világot Istenben. A Jelenések utolsó, 22. könyvében ismét olvashatunk az élet fájáról, aki nyilván maga az Úr: az Alfa és az Omega, a kezdet és a vég, az elsõ és az utolsó. Boldogok, akik idejutnak a kapukon. De kint maradnak az ebek és a bûbájosok, a paráznák és a gyilkosok, a bálványimádók, és mind, aki szereti és szólja a hazugságot (Jel. 22,15). Ebben az értelemben a tudás fája valóban az életfa, a kozmikus fa, az Aranykor, a Paradicsom, a Teremtõ, egyszóval maga a létezés, amely a természetben az ásványban, a növényben, az állatban, az emberben élet formájában jelenik meg, keletkezés és elmúlás, születés és halál közötti íven. Soha ne felejtsük el, hogy a halál nem az élet ellentéte, mert az élet örök! A halál a születés ellentéte.
A fa az egyetemes létezés szimbóluma. Igen összetett és sokrétû. Ha azt mondjuk, hogy az embert is jelképezi, akkor a Teremtõjét is kifejezi, miként azt fentebb mondtuk a létezés és életfa kapcsán. Milyen paradox! Ha az életfa a Teremtõ, a „tudás fája" a tilalomfa. Hasonlatos az útszéleken a bejáróknál felállított tilalmat jelzõ oszlophoz, karóhoz vagy cövekhez. Vagyis paradox módon a „tudás" itt azt jelenti, ami tilos, amit nem szabad megtenni, amitõl tartózkodnunk kell.
A fa az egyetemes létezés szimbóluma. A nem tudáson keresztül is a tudást jelenti. Mindannyian Ádámok és Évák vagyunk, akik ettünk a halandóság gyümölcsébõl, és ezáltal az idõbe születtünk, ahol pusztulás és megújulás van. A dualitás világába kerültünk az õsi egységbõl. De hát a két fa az Édenben is maga a dualitás: a létezés örök és halhatatlan, az élet keletkezik és elmúlik, formát ölt és halandó. A teremtés is dualitás, mert a láthatatlanból láthatót hozott létre.
A fa egyetemes szimbólum, ha megértjük, megértjük az életet és a világot. A fa segít túlemelkednünk a dualitáson, a hármasságon keresztül teszi ezt. Mert a diametrális ellentétek, mint például az ég és föld, nehezen hozhatók össze. A fa közvetít az ég és föld között, összeköti azt, reprezentálja a világrend téri és idõi tagoltságát, mert a fa világtengely. Gyökereivel a földbe kapaszkodik,

törzse a tengely, ágaival az égi szférát célozza. Ily módon az alvilág, a világ és az égi világ összekapcsolója, ezek között közvetít. Törzsének az évgyûrûi az idõt õrzik, a folyamatokat, a történeteket.
Ez a gnózis. A néphagyomány megfogalmazás nélkül is õrzi ezt a tudást. A férfinak kell építenie egy házat, ültetnie egy fát fia születésekor. A néphagyomány az állatokkal is társítja a fák ábrázolását: gyökereinél általában kígyót, törzsénél szarvast, lombjai között madarakat lehet látni. A májusfa a tavaszi termékenység megidézõje. A karácsonyfa a fény születésének, a hosszabbodó nappaloknak az ünnepe. Díszelemei között a gyertya elmaradhatatlan, és persze örökzöld. A magyar népmesék égig érõ fája beavatási utat jelöl. A sárkány mint legyõzendõ veszély, akadály, a bölcsesség megszerzésének nehézségeit jelképezi.
Mint életjelkép, a növekedést, a kibontakozást, a fejlõdést ábrázolja, a fizikai és szellemi forma elnyerésének folyamatát. Gyümölcsoltó Boldogasszony napja, március 26. a hajtatás ideje. Ekkor kell a fákat megmetszeni, az ágakat meggyökereztetni. Ez a nap Jézus fogamzásnapjaként is számon van tartva. Lélekjelkép is. Hamvas Béla azt írja *A fák* címû esszéjében, hogy vannak patetikus fák, vannak komorak, magányosak. Vannak idióta fák, obszcén, perverz, buta fák. Elvégre a fák arculata félre nem érthetõ.
De még egy másik vonatkozásban is analóg a fa hármas tagoltsága az emberi lélekkel, amelynek szintén van tudat feletti, tudati és tudattalan rétege. Mi sem mutatja ezt jobban, mint a pszichotikusok fa rajzai, ahol a dús gyökérzet szerteágazó ág-boga mellett esetenként a fa föld feletti része teljesen elhanyagolódik. Ebben az tükrözõdik, hogy a pszichotikus betegek a tudattalan lélekrészük foglyaként a reális, téri és idõi világhoz nem képesek kötõdni, abban eltájékozódni képtelenek.
Miként a fa az évgyûrûkben õrzi az idõt, azonképpen az emberi lélek is õrzi az egész emberiség történetét lelke különbözõ rétegeiben. Az ember és emberiség azonosságáról már a fentiekben

is szóltunk, amikor úgy fogalmaztunk, hogy mindannyian Ádámok és Évák vagyunk. Az egyik ilyen õrzött közös tudás maga a zodiákus a bolygóival, fényszögeivel, ami minden ember tudattalanjában archetípusként mûködik. Elõhívódik a lélekbõl mint mitológia, mint ismerõs történés, aktualizálható tudás és ismeret. A körben forgó idõ ismétlõdéseiben minden tanulás csupán újratanulás, mert már régebben elsajátítottuk azt. A születések és halálok körforgásában örök utasként már sokszor átéltük az emberi élet stádiumait a csecsemõkortól az aggastyán idõkig. Ismerõsek a tájak, a helyek, az emberek, a történések. „Ami volt, az ugyanaz, ami ezután is lesz, és ami történt, az ugyanaz, ami ezután is történik. Semmi sincs új dolog a nap alatt." (Prédikátor könyve 1,9)
„Ha nem vagy máris jógi, úgy soha azzá nem lehetsz" – írja Mohan Singh egy szutrájában. Ugyanezt fejezi ki a „poeta nascitur, non fit" mondás is. Ám hogy minek születtünk, ez a mai zavaros idõkben nem mindig rajzolódik ki bennünk és számunkra világosan. Pedig ez az igazi tudás magunkról. Fáknál, növényeknél ez abszolút evidens, egy mag õrzi önazonosságát, jellegét. Napraforgóból nem kelhet ki jegenye, vagy dióból körte.
Olykor egy-egy fa jellegére sikerül ráhangolódnunk, választhatunk magunknak kedvenc fát. Egy kliensemnek a Margitszigeten van egy platánfája, ennek szokott nekidõlni, ha fáradt, vagy gondja van. Az olymposi isteneknek is vannak fáik. Zeusznak a tölgy, Dionüszosznak a fenyõ, a holdistennõknek a fûz és sorolhatnánk tovább.
Eddig csak egyedi fákról szóltunk. Külön jelentést hordoz az erdõ, a különféle facsoportok az úttalan útjaikkal. Egyes helyeken a Földön még emberektõl meg nem bontott õserdõket is találhatunk, amelyeken az átvergõdés nem könnyû és nem is veszélytelen. Még a racionális embert is megcsapja valamiféle szellemiség, hangulat az erdõ zúgó csendjében, nyugalmas állandóságában, lélegzetében. Évszázados fákban mindenki szellemi üzenetet olvas ki. Álomszimbolikában az erdõben bolyongás identitásunk keresését jelenti. Mesék állandó motívuma a réz-, ezüst-, és aranyerdõn való átjutás a cél elérése érdekében. Mindannyiunk élete egyfajta drámai érték megszerzése körül forog, ezért a sok harc, szenvedés, próbatétel, kísértés. Közben a tapasztalati tudás megszerzésével. A drámai érték az elveszett paradicsom visszanyerése, az oda való visszakerülés. Mindez persze nagy vonalakban szemlélve és általánosítva. De ez lebontva az egyes emberek életére mindenkinek mást jelent: létfenntartási küzdelmet, családalapítást, alkotást az építészetben, festészetben, írásban, vagy valamelyik tudományban. A „paradicsom" az égi állapot, földrajzi helyet talán nem is szükséges keresnünk hozzá, mint ahogyan az életfa gyümölcse is metafóra. Visszakerülni az egyetlen Isten egyetlen realitásába, ez sok névvel fejezõdött ki a történelem során, mint nirvána, üdvösség, megvilágosodás, felébredés és így tovább. Ez a fénybõl vagyunk, fénnyé kell válnunk alkímiai gondolat is, az átalakulási mûveletek által. „The Divine is only real", Isten az élet ura, a létezés forrása, minden igaz tudás gyökere. Egy fûszálban, egy falevélben is benne van az Isten. De mi emberek, mégis olyan messzire tudunk esni a fánktól. Amikor családfát, vagy nemzetségfát állítunk õseinkrõl, keressük a gyökereinket, eredetünket. Hogy ne legyünk amolyan „ágról szakadtak". Folytonosságot keresünk visszamenõleg és a jövõt illetõen is. Kapaszkodókat a szédítõ körforgásban. Keressük a kezdetek kezdetét.
Analógiában áll az édenkerti fa a keresztfával is, amelyen Krisztust megfeszítették. Egyfelõl ez az átokfa, amelyen a halálra ítélteket kivégzik, a bitófa, amelyen felakasztják. De másfelõl a kereszt, nem élõfaként, de mégis az embert jelképezi. Az ECCE HOMO-t, a világ koordinátáit, ahol a vízszintes és függõleges metszi egymást. Ebben az értelemben a kereszt nem átokfa, hanem a vízszintesbõl a függõlegesbe való emelkedés geometriai ábrája. Arra utal, hogy az emberi élet célja transzcendens. A metafizikai távlat eszköze. Nagy Konstantin látomása is a kereszthez fûzõdik: „In hoc signo vinces!" Simone Weil gyönyörû megfogalmazásában: Tér és idõ keresztjére / vagyunk verve / mi emberek. Láthatjuk, mennyire sok tudás rejlik a tudás fájában. Az élet és a tudás misztériumának kulcsa a az életfa. Az életerõ fogható jele, amely a természetbe lett oltva, mûködése öntörvényû.

Mi a tiltott tudás a tudatlan ember számára? Milyen buktatói vannak a bölcsesség elérésének? Hogyan tudjuk elkülöníteni a próbatételeket a kísértésektõl, csábításoktól, bûnös indítékoktól? Hogyan juthatunk a megismerés gyümölcseihez? Átadható-e a tudás? Vagy csak felkelthetõ a szunnyadó lélekbõl? Patandzsali megfogalmazásában a jóga egyetlen célja a nem tudás megszüntetése. Lehet, hogy minden tudás lényege a halandóság és halhatatlanság tudása?
Sajátságos, amit a napút festõje ki tudott olvasni a világból. Hogy nemcsak a *Marokkói tanító*ban, hanem *A magányos cédrus*ban is önarcképét festette meg.

Felhasznált irodalom:
Biblia
Biblikus teológiai szótár, Róma, 1976.
Bibliai lexikon, Sylvester, Budapest, 1931.
Hamvas Béla: *A fák*, Edition Kiadó Kft., 2000.
Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György: *Jelképtár*, Helikon, 1994.
C. G. Jung: *A filozófusok fája,* Édesvíz, 2000.
C. G. Jung: *Az alkímiai konjunkció,* Kötet Kiadó, 1994.
Jankovics Marcell: *A fa mitológiája,* Csokonai Kiadó, 1991.
Szimbólumtár, Balassi Kiadó, 1997.

Cukor György
LOVÁSZ ERZSÉBET TUSRAJZAI

...hogy végül, mint egy passióban
minden együtt van, ház meg erdõ.
Pilinszky János: Mégse

Verset olvastam az udvaron a fenyõfának. Esõ szitált s közte pár hópihe. Holtpont-idõben, õsz és tél között, Seholban. Kivetettség, mint a napforduló, mint az éjszaka s hajnal közti határ. Legbelül az az ivadék most tanul bõgni. S ez az idõ-érzés a valóság, a naptár csak képzelgés. Nem az idõ nyom, mondtam a fenyõnek. Nekidõltem háttal, milyen a gyantás fa-dimenzió. Mutatja, oldalt a nyír Jeszenyiné. És Nagy László körtefája pár méterrel odébb. A drótsövényen Van Gogh borostyánja. Értem, de õk nem segíthetnek, esetleg a kertnek könnyebbség, és meghozza végre a gerléket. Vagy nagy pelyhekben elered a hó. Az õsz s a tél közötti kiterjedéstelen, határozatlan helyen bizonyosság kell, s ez barbárabb vágy, mint a szesz-éhség. Fölolvastam a fának, biccentsen rá.

Ez a kibillent idõ érzékítheti a kép és szó, a folt-vonal s a metafora ábrázolatait a különös helyszín-élményben, az átélt védtelenségben. Közelebb a képsorozathoz! A rajzokon eleven lényképletek. Alaptétel az átmenet, már megtörtént, ami lesz, elhullt s új formává sarjad a megszületõ. A Paradicsom fája s a világfa mozgásban, áramlásban, nehéz, televényszagú levegõben bibliai axióma. Televényes, életteli rajz-vidék, s ahogy az Úr is finoman és bõkezûen eresztette a földre formálódó alakzatait, dõl is, sejtfal-vékonyságú is a fekete tus. A szorongás e lény-sokadalomban elcsitul, önfeledt a formák szukcessziója, Ószövetség és Galapagos. Bibliai és pogányos az ember-állat-fa egyéniség-sokadalma, a genetikai útkeresés arcmásai, a variabilitás melléksvényei, visszafordulásai, angyali bestiái, a megformálódás átörökítést ígérõ habitusai. Minden pillanatban végtelen a múlt-jövõ, ám itt történik e mégis konkrét ábrázatú lények találkozása akkor is, ha õslény lábú bárány-kígyó néz a két égi csíkhal-kígyó formájú hold-félkörre. Mondom, dús a levegõ, mintha maga a termékenység volna a tus-áramlás, s a képzelet, a *legyen* finom súrlódása indítaná csírázásra, megeredésre, *halmazodásra* e termékenység-dimenziót, amely annyira *kezdet-vég* és *között*, hogy tipológiai jegyek szerint aligha osztályozhatók az ivadékai. Alig, mert mi nézõk utóbb, a végleges formája felõl mondjuk rá, hogy Bárány, Fa, Kígyó, Ember. Mi a rajzok õsrégi-jelen világának utóidejében élünk mint leszármazottak, idõnkbe zárt, mindig praktikusra törõ tudatképletbe csukott mutánsok, se gyökerünk se szárnyunk, s ezt a világot, ami a rajzokon él, s most is körülvesz a maga állandó hemzsegésével, aligha érezzük már, használhatatlan neve lett, hogy *tudatalatti*, hogy *archetipikus*, de kit húzna ide a honvágy, hogy ahol végül is van, jelen legyen, mint valami növényember. Meglehet, a tudás éppenséggel az útkeresõ, sarjadásaival, vargabetûivel létbe türemkedõ genetikai kód. E képek forrpontján egyazon anyagból van a sejtés és a fatörzs gesztesedése, a vágyakozás hatalmasan zengõ harsonája és a kedves, pontszerû, még bontatlan tér.

A rajz-elemekrõl vannak kép-sejtéseink, szimbólum-fölismeréseink. Bosch, Juhász Ferenc hasonlóan látnak. A káosz-elméleten is áttetszik e képmozgás fordított iránya. Lükõ Gábor *A magyar lélek formái*ban a szél, víz, föld, tûz szimbolikus kifejezõdéseit, hozzájuk társítható hitvilágot, tárgyak szimbólummá válását írja le hosszan, s könyvében egy teljes – konkrét pásztordísztõl transzcendensig tartó – világ áll elõ. E képek megközelítéséhez kézenfekvõ az etnográfia. Tánczos Vilmos *Szimbolikus formák a folklórban* címû kötetében írja a világfáról: „A mitikus tudatban az élõ organizmusként fölfogott világegyetem egész léte, ideértve a világ keletkezését is, egy kozmikus fához kapcsolódik. Az Erdélyi Zsuzsanna által »kozmikus genézis motívumnak« nevezett képben egy kozmikus totemisztikus fa jelenik meg, ami egyszerre *életfa* és *világfa*

jellegû, mert egyfelõl modellálja a világ térszerkezetét (világfa), másfelõl a világegyetem életerõinek is forrása (életfa): Ég szülte Földet, / Föld szülte fát, / Fa szülte ágát, / Ága szülte bimbaját, / Bimbaja szülte virágját, / Virágja szülte Szent Annát, / Szent Anna szülte Máriát, / Mária szülte Krisztus urunkat a világ megváltóját." (archaikus népi imádság, Zala megye). Az életfa jellegre utal az is, hogy a kozmikus fa vízi jellegû, a megtermékenyítõ vizekkel áll kapcsolatban…"
Hasonlóképpen tartalmazza az életfa-világfa kettõsséget és a hozzá kapcsolódó termékenységistennõ motívumát a domb/hegy tetején álló almafa-szimbólum is. Az egyik tusrajzon a világfa kereszt alakú is, mintha a hitvilágot idézné, a világfára vonatkoztatott keresztfát: Éva almájának magjából kelt ki az a fa, amibõl Krisztus keresztjét bárdolták.
A kígyóról ezt írja a Szimbólumtár: „…A zsidó és keresztény hagyományban is ambivalens szimbólum. Az Édenkertben, a tudás fájára tekeredve a kísértõ Gonosz jelképe, a Sátán megjelenési formája… Izajás a végítélet kapcsán írja: »Az Úr elpusztítja a kígyót« (Iz 27,1). Az ördög megtestesítõje Lukács evangéliumában: »Hatalmat adtam nektek, hogy kígyókon és skorpiókon járjatok, hogy minden ellenséges erõn úrrá legyetek« (10,19). A Jelenések könyvében újra megjelenik a paradicsomi kígyó, nagy vörös sárkányként: »Levetették a nagy sárkányt, az õsi kígyót, aki maga az ördög, a sátán, aki tévútra vezeti az egész világot« (12,9). A becstelenség jelképe (Ter 49,17), és a rágalomé a 140. zsoltárban: »Nyelvük élesítik, mint a kígyó, / a vipera mérge van ajkukon« (140,4). Mózes (Kiv 4,2–4) és Áron (Kiv 7,8–13) történetében a bot kígyóvá változtatása az isteni jelenlét bizonyítása. Mózes rézkígyója, amelyet az Úr tanácsára készít, és állít fel a pusztában, a sebek orvosa (Szám 21,6–9), tehát életadó állat. Ez János evangélista szerint a keresztre feszített Megváltó elõképe: »Amint Mózes fölemelte a kígyót a pusztában, így fogják fölemelni az Emberfiát is, hogy aki hisz benne, az el ne vesszen, hanem örökké éljen« (Jn 3,14 –15)…"
A bárányról: „…a bárányáldozat a zsidó nép egyiptomi fogságból való szabadulásának jelképévé vált. Ebbõl a helyettesítõ áldozatfunkcióból bontakozott ki a keresztény bárány-szimbolika. A keresztény teológia az ószövetségi kinyilatkoztatás csúcsaként, Jézus Krisztus szenvedésének és megváltó tettének tipológiai elõképeként értelmezi az Izajás könyvében olvasható, az Úr szolgájáról szóló negyedik éneket (52,13–53,12). Ebben a Szolga szenvedése engesztelõ áldozat az emberek bûneiért: »Megkínozták, s õ alázattal elviselte, […] Mint a juh, amelyet leölni visznek, vagy mint a bárány elnémul […] bûneink miatt halállal sújtották« (Iz 53,8–10). A nyugati kereszténységben az *Agnus Dei* (Isten báránya) a legkorábbi Krisztus-szimbólum, amelynek bibliai megalapozását Keresztelõ Szt. Jánostól eredeztetik: »Nézzétek, az Isten Báránya! Õ veszi el a világ bûneit« (Jn 1,29)."

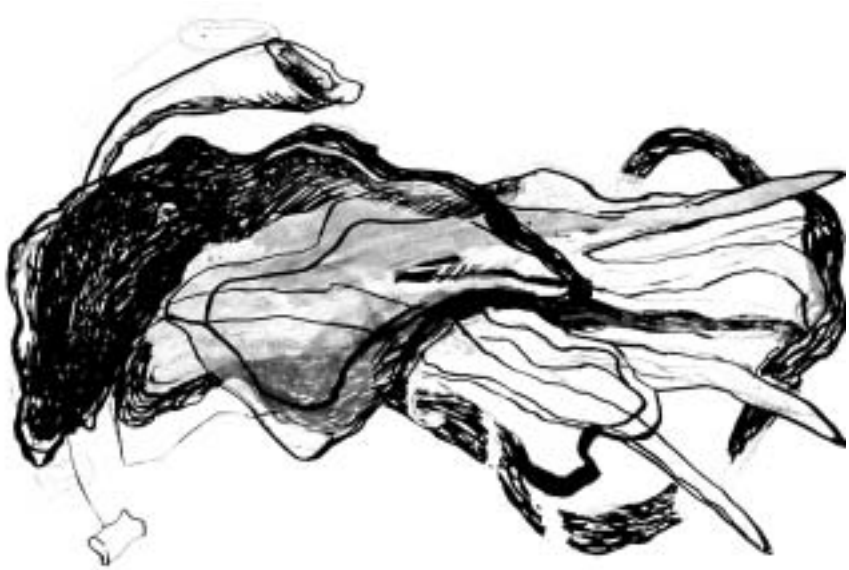

A tusrajzokon különös, jelentéseket egybefoglaló lény a bárányarcú kígyó. Korántsem az ördög incselkedõ alakoskodására kell gondolnunk, hanem a lét két pólusának (fény és sötétség) arra az egységére, mely az ember egyensúly, szimmetria iránti vágyát jelképezi, s arra a nagy Egyre céloz, melyben-kiben minden örökké jelen van, nem válik két pólusra. Talán ezt jelentheti a bárány-kígyó, ám a festõ gondolatvilágát, lét-álmodását bajos meghatározásba szorítani. (…és most már azt hiszem, hogy nincs igazság, / már azt, hogy minden kép és költemény, / azt, hogy Dsuang Dszi álmodja a lepkét, / a lepke õt és mindhármunkat én. – Szabó Lõrinc)
A kép maga a keletkezés, minden forma, amit belsõ feszültségû kontúr kerít be, mozdul, belvilágából tépi határait. (Belül fakad fel, nem látszik kívül, mért hal az ember. – Hamlet) A pillanatnyi forma újabb felé tart. A soklábú, ember alakú lény, Éva metamorfózisa mintha többlet-végtagjaival az obi-ugor szarvasanya elõdje volna. Másik képen Ádám áll, s az alvilágból nyúl felé a kar, az ujjak Ádám második arcát, a bárány-kígyót tapintják. Állókép és drámai harc a fekete gyökérzet fölött, fájdalmas és sokfélén folytatódó keletkezés. Majd halálba viszi e kétfejût a sötét mozzanat, önmagát kígyó-másnak képzeli, messze még innen az Ádám bordájából teremtett társ. Nem szól, mintha kínt tûrne el, a szája eztán hasad meg, s perdül ki az elsõ indulatszó. S alattuk mint fekete gyökérzet, ott a tus sejtése a sötét sarjadásról. A képeken nincs udvariaskodás, akadémikus moralizálás, a formák tenmaguk elsõ alakjában jelennek meg, és máris átalakulásba fognak, noha ami itt *lét*esül, azt szikével, sebészcérnával lehetetlen a kinti világban összerakni. Mindebbe ha úgy gondolunk bele, hogy sejthalmazunk nem a hideg Univerzumba van kicsapva, hanem hazai vidéken, lénytársi körben éli habitus-variánsait, családias melegséget érzünk. (Elszállok, de a lágy remegés / az életért, világot ringat és / áttetszik rajtad, égi hûvösség. – József Attila) Látjuk az elõdöket? Némelyik rajz mintha színpadon történne, a perszónák pillanatra megmerevített arca nem válik maszkká, nyomban átalakul, noha a bõr alatt látszik a meszesedett koponya. Másik keletkezésmód a hiány felõl közelít, a fehér folt olyan magány, hogy nyomban arc is, mely a feketében helyet szorít magának, egy ûr terjed szét, és jelöli ki portrévá önmaga határait. Archetípus-jelenetek? Itt friss az archaizmus, nem rögzül végsõ formává, önnön eredetét felejtõ ornamens-sorozattá. A képek epikuma ott van az alkotó születés elõtti emlékeiben, tulajdon biogenetikai történetében, és ön-eredetének ráérzései válnak egy magán-mitológia rajzaivá. Lehet? Ahol e mitológia elhalad, szakrálissá válik a helyszín. S e nyüzsgõ lény-változatok biológiai, hitvilági utalásai, de még az érzékelés régmúltja is a festõ beszélgetése a világgal. Lehet? Nehéz felelni, mert a valós tárgy is aligha fogható meg, mérhetõ le pontosan, ám e tárgynak már magánéletet élõ képzete soha. Megállapításunkban ott van a tévedés, a legegyszerûbb tárgy tükröztetése is bajos, a szó mint a vizsgálódás szerszáma átformálja a tárgyat. (Weöres filozofikus humorával: Nem a kakas: / az ember mondja, hogy kukorikú.)
A rajzokon nincs végleges halál, csak átváltozás, tárgyak-lények-ember folyamata, elemi erejû szenvedés és feloldódás, magány és boldog találkozás, csipogás, zsizsegés, sóhajtozás, hörgés, csírázás, növekedés, minden belsõ tér boldog-tragikus fölszakadása, örökké megvalósuló lét. A bárány fölkiált a kettõs Holdra. És a kígyó az emberarcú világfára tekeredik. E témák közül sok megfogalmazódott színes táblaképen is, összhatásuk határozott erõterû, noha e tusrajzok nem ötletvázlatok amazokhoz képest, belsõ arányaik révén monumentálisak.
Lovász Erzsébet érzékeny beavatottsága ajándék nekünk, közel hajolt hozzá a Teremtõ.

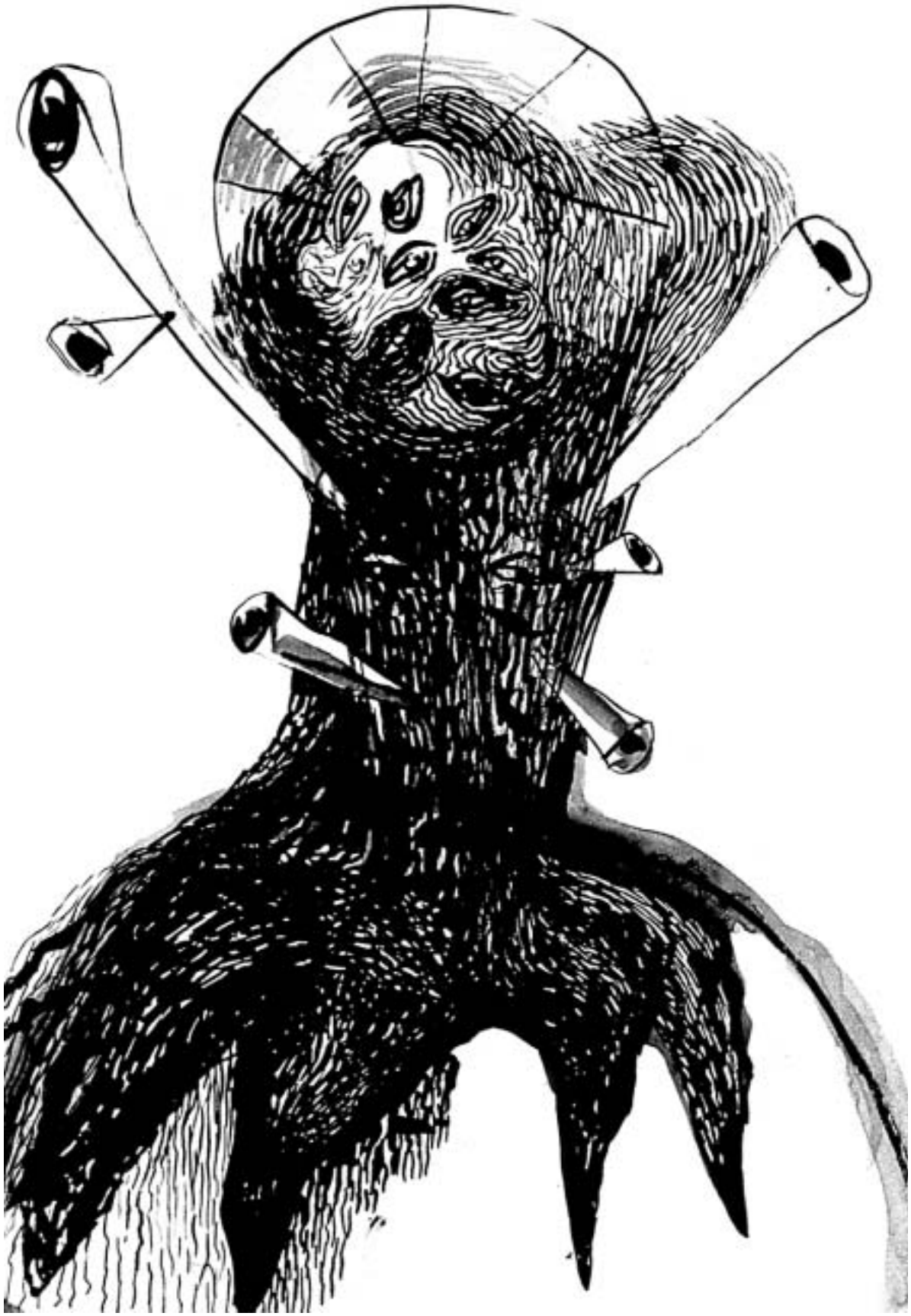

Hanácsek Erzsébet

DIÓFA

Emlékszem –
együtt ültünk
a fáradt ég alatt.
Játékos szorítását
elárulta könnyem.
Felhõk hatalmában,
ágas hintón
szép emléket terített asztalunkra.
Békés tekintettel
lángra nézett.
Szikrái csillagról csillagra szálltak,
pillangó lelkük
a fényben olvadt szét.
Hirtelen
lomb roppant szívemben.
És sírva énekelt.
Elárult remény.
Engem kitalált,
és tûzben villantja fel
minden titkát.
Nekem,
nekem nem adja a Nap
begyûjtött aranyát.
Szememben lobban
sápadt fénye.
Holdhoz száll a füst,
hogy játszótársát átölelje.
Hiánya,
fenséges léte
bennem nõ hatalmassá.

KÖNNYES ÉG

Ezüstbe öltözött a táj,
könnyes az ég.
Kidõlt fák rothadó szagát
felissza a szél.
Fegyvert dalol
a deres messzeség.
Látom a csöndet,
a nedves vágyat,
szívemben lüktet
az õszi alázat.
Kövekrõl gyûjtök
szûrt fényeket,
sírhelyet nem találok.
Fonnyadó ágak,
a köd lassan átkarolja,
és hatalmas reccsenéssel
mélybe hull.
Fuldoklik csöndben a táj,
jövõje, múltja fáj.
Rabjává tett vattalepel,
csügg rajtam,
nem ereszt el.
Hiába emelem
kezem, lábam,
megõszült minden vágyam.
A szél fölkísér még
a domboldali kékre,
szétnézek,
és erõtlen dallal
zuhanok a télbe

A FÉNY

Szomjas az éjszaka.
Tiszta poharunkat
ágak õrzik.
Csillagtól féltett,
holdárnyékos
szíved fölé hajolok.
Hívom a reggelt,
megízlelni
hajnal hasadását.
Gyöngyökkel ékesített fû
illatát, röghöz simuló
fény játékát.
Ne légy szomorú,
kedvesem.
Hajszáladat annyi év
kíséri...
Érdes tenyered kegyét õrzik
unokáink,
akikért a szívünk szól,
mert kis kezükben ott él
a világot tartó fény.

SZEMEMNEK FÁJ A FÉNY

Ezt a mostoha õszt
nem vártam soha.
Hogy téged takarjon
virágok gyöngysora.

Sírod fekete gyertya,
égeti árva szívemet.
Mirõl szóljon a dal,
ha nem foghatom kezedet?!

Hinném azt, hogy
tovább vigyázol ránk.
De arcod fehér gyász,
koszorú, néma láng.

Ajkad nem nyílik többé
szeretni értünk.
Ágyad üres emlék,
örök árvaságban félünk.

Lehunyt szememben
újra és újra megidézlek.
Itt vagy velem –
és torkunkban fölfénylik az ének.

Kérlek, maradj még,
ne hagyj gyászomban egyedül!
Gyermekként sírok, siratlak,
létemre a szenvedés csöndje hevül.

Mert hangodtól izzik a föld,
csillagok riognak, hull az éj.
Nem jössz többé csodálni tavaszt,
szemednek fáj a fény.

Vakít a kõ, az éj,
fa maradtál, örök kegyelem.
Bennem lélegzõ gyökerekkel
holtomiglan élõ fegyelem.

LESZEK KÕ

Ha kihûlnek
a csillagok,
és a felhõk
örök nyugalomra
ítélnek,

ne törölj értem
könnyeket!

Ha rög hull
fölöttem,
és fekete vérem
megdermed,

valami elsüllyed
arcom mögött.

Már nem leszek fontos
senkinek.
Már nem leszek fontos
senkinek.

Leszek kõ, halom.
Eljön a végsõ irgalom.

Hegedûs Loránt

A FA AZ EMBER TESTI-LELKI ÉLETÉBEN

A köztudat gyakori és elsõsorban újkori megfeledkezése ellenére tudományos tény és számunkra élet-halál kérdés-felelet annak eleven tudatosítása, hogy bolygónk földfelületének biológiai sokféleségét csaknem kizárólag a növények által biztosított ökológia tartja fenn, s az életerõ árad tovább. A növények világának változatosságát különféle emlõsök, madarak, kétéltûek és más állatok támogatják, és ez õrzi, építi, gazdagítja bontakoztatja a határtalan felé gyökeres kezdetektõl a végsõ kitekintésekig a mi emberi életünket, hozzájárulva és közremûködõen hatva a létünket meghatározó ökológiai folyamatossághoz.

Mindez manapság már kölcsönhatásba hajlik át, sõt egyre inkább azt kívánja és követeli meg. A Föld élet-bolygójának ökológiai egyensúlyát szinte végsõkig végzetesen megbontó, felelõtlen, kizárólag pénz-orientált rablógazdálkodás nyomán, szinte percenként nyomon követhetõ tömeges kipusztulása csodálatosan szép és nélkülözhetetlen életegyensúlyt biztosító növény- és állatfajoknak – egy gyors segélykiáltást hallat, megmaradásunk érdekében. Tömegesen keresi azt az emberfajtát, akinek „ebben a mûfajban" „van füle a hallásra, és hallja" ennek üzenetét.

Reménykeltõ, hogy Janet Martinelli *Növények* címû hatalmas, 512 nagyoldalas, gazdagon és gyönyörûen illusztrált enciklopédikus mûvében már nem pusztán tárgyát és minket kimerítõ teljes-botanikus természetrajzi felsorolást ad, hanem világkertészeti szinten feltétlen emberi felelõséget ébreszt. P. R. Crane professzor kitûnõ elõszava szerint: „Évek óta (…) egyre többen ismerik fel, hogy a kertek biztonságos menedékhelyet jelentenek azoknak a növényeknek, amelyek természetes élõhelyükön veszélyeztetettek. A ginkgo, a kínai vörösfa, a chilei kék krókusz és a csokoládé illatú pillangóvirág csak néhány példa (e világtávlatból) azokra a növényekre, amelyek nagyon szûk területen fordulnak elõ, és erõsen veszélyeztetettek, de fennmaradásukat biztosíthatja, hogy szívesen nevelik õket kertekben. Szerte a világon millióknak szerez nagy örömet a kertészkedés, de még mindig rengetegen vannak azok, akik nem ismerték fel, milyen fontos a növények megõrzése, és mennyi mindent tehetnénk értük."

Ehhez egyre fejlettebb, apokaliptikusan sürgetett ökológiai öntudatra és tettrekészségre van szükség. Az említett enciklopédikus kiadvány alapvetõen rávilágít arra, hogy a kertészkedõk szenvedélye hogyan járulhat hozzá a növényfajok fennmaradásához, J. Martinelli és szerzõtársai kivételes útmutatása nyomán. (Copyright 2004 Darling Kindersley Limited, London, Copyright of the Hungarian Edition Euromedia Group K. S. 2005.) Az öt részre osztott hatalmas mû közli fejezetenként a következõ részeket: *A növények világa, – A Föld élõhelyei, – Növény-enciklopédia* 12 fejezete a *Fák és bokrok*-tól egészen a *Húsevõ növények*-ig. Majd az *Agresszív növények* cím alatt a Földünk biológiai sokszínûségét leginkább veszélyeztetõ fajokat mutatja be. Végül a *Függelék* címeket, térképeket, információkat, kislexikont, tárgy- és névmutatókat tartalmaz.

Immár nyilvánvalóan megállapított az a globális világtény, hogy a Földön megtalálható életjelenségek összes jellemzõje között a legbámulatraméltóbb a fajok sokfélesége – az élõlények hihetetlen sokasága, az általuk megtestesített óriási genetikai archívum, az élettársulások összetettsége és azok lenyûgözõ viselkedésformái. E sokféleséget fenntartó folyamat: a földi élet evolúciós kibontakozásának egyik, sõt valószínûleg döntõ funkcionális alappillére a *fotoszintézis*. Hiszen mindenfajta élet a növények azon képességétõl függ, hogy a Nap energiáját az élõ szervezetek fennmaradásához szükséges elengedhetetlen vegyi energiává alakítja át.

Így játszanak a növények fõszerepet a bolygónk szempontjából életfontosságú rendszerek mûködtetésében. Elsõrendû fontosságú számunkra, hogy e funkciójukban a növények elõször is oxigéngyárak, bár e fontos gázt a fotoszintézis melléktermékeként állítják elõ – ezzel a Föld atmoszférája belélegezhetõvé válik. A további folyamatban a zöld növények, akárcsak az algák és egyes baktériumok, képesek összegyûjteni és cukrokká alakítani a napfényt – ezek olyan energiadús

szerves összetevõk, amelyeket a növény saját életfunkciói, vagyis a növekedés és szaporodás fûtõanyagaként használ fel. A növényi anyag a növényevõ állatok tápláléka, egyúttal minden tápláléklánc alapja – egyszóval a napenergia átalakítása tartja fenn a Föld majd minden élõlényét.
A napenergiának épp ez a begyûjtése, sõt meglepetésszerû teremtési-létmegtartási „csapdába ejtése a fotoszintézis, amely a növény sejtjeinek belsejében levõ aprócska szerkezetben" a *kloroplaszt*ban megy végbe. A folyamat elsõ lépése a kloroplaszt pigmentmolekulái által végzett fényelnyelés. Ezen pigmentek közül a legjelentõsebb – a klorofill – fõleg a kék és piros szín hullámhosszában nyeli el a fényt, és zöld fényt ver vissza: ezért zöldek a növények. A fény energiával tölti fel a klorofill-molekulákat, amelyek azután vegyi energiájukat egy sor bonyolult közvetítõelemen keresztül futtatják át, majd cukrokat állítanak elõ, melyeket a növény azonnal felhasznál vagy elraktároz. A folyamat alapanyagai a széndioxid – amelyet a növény az atmoszférából nyer – és a víz, amelyet gyökerein keresztül szív fel. A fotoszintézis alatt a víz kémiailag felbomlik, és melléktermékként oxigén keletkezik. Feltételezik, hogy az atmoszférában levõ összes oxigén ily módon keletkezik.

A napfényenergiának növények általi begyûjtése és feldolgozási folyamata a fotoszintézisben tehát egyrészt óriási méretû oxigéntermeléssel jár. Másrészt a növényi cukrokat elõállító vegyi folyamatok két alapanyag: a széndioxid és a víz felhasználásával mennek végbe, és e kettõnek körforgása is alapvetõ funkcionális összetevõje az élethez nélkülözhetetlen ökológiai egyensúly fenn-tartásának a Földön.
A szén körforgása rendjében is a növényeknek alapvetõ a szerepük atmoszféránk minõségének megõrzésében, melyet emberi civilizációnk civilizálatlansága szüntelenül és egyre súlyosabban rombolva szennyez. Pedig a növények nem csupán belélegezhetõ oxigént termelnek, de elnyelik a széndioxidot – az a fotoszintézishez elengedhetetlen „üvegházgáz". A növények és állatok is széndioxidot lélegeznek ki, ezért a szén – amely minden lény alkotóeleme – állandó körforgásban van az élõlények között. Nagy mennyiségû szén raktározódott el a fák fás törzsében, felbomlott széndioxid formájában az óceánok vízében, a karsztsziklákban, a kõolaj- és szénlelõhelyeken. Az utóbbi 10.000 évben a fotoszintézis, a légzés és a szénlerakódás természetes folyamatai alapvetõen egyensúlyban maradtak, viszonylag állandó szinten tartva az atmoszférában keringõ széndioxid-koncentrációt. Mégis, az utóbbi évszázadban az atmoszférában lévõ széndioxid-mennyiség megnövekedett, ami fõleg az ásványi eredetû üzemanyag felhasználásának és a mértéktelen erdõirtásnak tulajdonítható. Az atmoszférában évente 100 millió tonna szén alakul át fotoszintézis útján szerves anyaggá. Ezt az erdõk évszázadokig képesek tárolni és elraktározni, ezért kipusztításuk hozzájárul az üvegházhatáshoz és a globális klímaváltozáshoz. Bolygónk most gyorsabban melegszik, az említett ásványi eredetû üzemanyag-felhasználások és erdõirtások miatt, mint az elmúlt 10 000 évben bármikor. Most a hõvisszatartó gázok – vagyis a széndioxid, a metán, a nitrátoxidok és a klór-fluórkarbonok koncentrációja az atmoszférában elérte az utóbbi 400 000 év alatti legnagyobb mértéket. Mindez 2030-ra, a számítások szerint 2 Celsius fokkal fogja megemelni a Föld átlaghõmérsékletét, ugyanakkor a tengerszint 30-50 cm-rel emelkedni fog,

a jéghegyek jeges-tengeri olvadása miatt. Így víz alá kerülnek alacsonyabb parti ökorendszerek és települések. Sok faj nem lesz képes az éghajlatváltozásban megkövetelt gyors elvándorlásra vagy alkalmazkodásra. Alpesi növények élõhely nélkül maradhatnak (pl. havasi gyopár), mert már a legmagasabb csúcsokon is melegük lesz. Legérintettebbek az õshonos és csak bizonyos sávokban életképes specializálódott fajok lehetnek és lesznek; elõbb szaporodási, majd életképességüket vesztve el. Ma már figyelni kell északi fajoknál a korán jövõ tavasz korai virágzásainak veszélyeit is. Az éghajlatváltozások miatti katasztrofális növénypusztulás százmilliós emberi szerencsétlenségeket is okoz. A világ szárazföldi növényeinek kétharmada a trópusokon, esõerdõkben volt található. Ezek eddigi 16 millió négyzetkilométeres kiterjedése máris felére csökkent, és pusztításuk nem is gõzerõvel, de atomerõs intenzitással folytatódik. A megmaradt élõhelyek már csak elszórt szigetszerû módon léteznek.
A víz körforgásának folyamatában a növények a vízelosztó és a víztisztító funkciókban játszanak igen lényeges, életszabályozó szerepet, hiszen a víz bolygónk életének alapeleme. A növények megkötik, és termékennyé teszik a talajt, természetes árvízvédelmet nyújtanak, méregtelenítik és felbontják a hulladékot, lég- és víztisztítóként mûködnek, és idõjárás-stabilizálóként hatnak. A kipárolgás folyamán a növények a talajból nedvességet pumpálnak a levegõbe, így segítik a víz körforgását az atmoszféra, az óceánok és a föld között, közben befolyásolván az idõjárásmintákat.
A nedves területek növényei erõteljes hatást gyakorolnak a szárazföldi hidrológiai ciklusokra, mert lelassítják a víz áramlását, és ez lehetõvé teszi annak többszöri beszivárgását. A növények sokban akadályozzák az árvizeket, hiszen pusztító mennyiségû vizet és nedvességet képesek felszívni és elraktározni – egy hektár mocsár akár 17 millió liter esõvizet is képes tárolni, egyúttal eltávolítja a csapadékból a szennyezõ anyagokat. Talajmegkötési említett szerepe miatt a növényvilág – ahol meghagyták – az erózió ellen is nagy védelmet nyújt.
A növényvilág kiemelkedõ képviselõi a *fák*. E széles levelû örökzöld vagy lombhullató növényeknek állandó fás vázuk van. Élettartamuk pár évtizedtõl évszázadokig terjedhet, létük elengedhetetlen a lélegzõ élõlények számára, mert õk termelik a létfenntartáshoz szükséges oxigén jó részét. Élõ masszájuk minden, a Földet lakhatóvá tevõ rendszer elsõdleges hajtómotorja, kritikus szerepet játszanak a víz-, a szén- és a nitrogénciklusban. Bár a világ erdõinek fele elpusztult, még mindig a fák és cserjék teszik ki a Föld növényvilágának több mint 70 százalékát.
A fák egyetlen törzse fölötti elágazásból nõ ki általában a lombkorona, míg a kis bokrok és cserjék alapból kiinduló sok ágat növesztenek. De bokrok is indíthatnak növekedést egy ágból, és vannak több ágból egyszerre magasodó fák is. Megtalálhatók együtt és külön mindenütt, dús esõerdõktõl a száraz félsivatagokig, a trópusoktól a sarkvidékekig. Mindenütt társai az embernek is.

A testi állati világ és a testben élõ tudatos lelki embervilág nem élhet meg földi életbolygónkon a növényvilág és a földi atmoszférát belélegezhetõvé tevõ fák-erdõk világa nélkül. E nagy biológiai életjelentõség nyomán magától értetõdõen alakulhatott tovább a fák spirituális szimbolikus jelentõségének felfogása, kiépítése, szellemi, filozófiai, vallási-teológiai rendszerekben való kibontakoztatása. „A fák az ember lelki életében” téma roppant világirodalmi távlatban jelenhet meg. Mi ezt bibliai kijelentéstörténeti alapon kívánjuk összpontosítottan tárgyalni.
Ebben az értelemben a fának van a Biblia világában egy legelsõ központi jelentõsége, továbbá egy centrális mindent összegzõ és végül egy végérvényes örök jelentõsége mindnyájunk számára. A legelsõ központi jelentõség a jó és gonosz tudásának fáját illeti a kijelentéstörténet Paradicsom-kerti hajnalán. A centrális mindent összefoglaló jelentõség a Krisztus keresztfáját illeti. A végérvényes örök jelentõséget pedig az örök élet fája hordozza az üdvösség beteljesedõ világának ígérete szerint.
A jó és gonosz tudásának fája igen mély értelmû és rendkívül gazdag tartalmú kijelentés-teológiai reálszimbólum. Helytelen értelmezése alapvetõ tévelygésekhez és anarchiához vezet. Helyes igei látása a jó és igaz útra visz mind az ismeret, mind az élet területén.

Semmiképpen nem a tudás fájáról és annak tilalmáról van szó itt. Hiszen a kijelentés-teológiai, legmagasabb rendû, istenemberi élet a legmagasabb rendû tudást és ismeret-mélységet, precizitást és panorámát követeli meg kiválasztott, legjelesebb képviselõitõl.
Itt a „jó és gonosz tudás fájának" legszemélyesebb és legegyetemesebb, elméleti és gyakorlati életigazság-hordozásáról van szó. És ez csak Istent illeti meg.
Hiszen csak Isten örökkévaló és végtelen a maga személyi kategóriák fölötti személyiségében ahhoz, hogy legárnyalatosabb személyiségében és legtávlatosabb egyetemességében lássa és intézze-vezényelje a jó és rossz világát. Az ember a maga végességében, határoltságában és töredékességében képtelen Isten nélkül a saját láthatatlan és látható világba egyaránt tartozó, de korlátozott egzisztenciáját a láthatatlan és látható világmindenség egészével helyes viszonyban szemlélni és beállítani. Az ember számára a jó és gonosz helyes világtudása emberfelettien embertelen feladat. Neki „a Mindenséggel mérd magad" rendjében nem a jót és gonoszt kell ismernie, amire a bibliai ige szerint az önistenítõ Sátán biztatja, hanem a jót és gonoszt igazán ismerõ Istent ismerve kell e probléma megoldásához eljutnia. Rodin-i Gondolkodóból Krisztus-i hittel Ismerõvé válva. Mindez az ember bibliai Ádám szerinti kijelentés-teológiai egyetemes és személyes emberségének problémája. Ennek egyedüli megoldása a második Ádám: Krisztus személyében van adva a kijelentett Ige és annak történeti megvalósulása szerint.

Ádám neve, szó szerinti fordításban „földbõl való", a „por vagy te és porrá leszel" (1 Móz 3,19) igével jelzett emberi testi anyagi életformának az isteni lelki lehelet (1 Móz 2,7) szellemi információs alakító erejével „élõ lélekké" elevenített egyetemes személyisége; ún. Ádám: publica persona õ. Tehát lényege szerint minden embert képviselõ/megjelenítõ egyén, éspedig a maga – ez igen fontos – *õstörténeti és mélytörténeti* valójában és meghatározottságában. – Lényegileg pedig:
1. Az ember önmagában: nem adottság, hanem kérdés. Az emberség lelki lényege: az önmagunkra kérdezés s a szüntelen válasz szüksége. A teremtésben csak az ember kérdez, választ várva, önmagára.
2. Az ember – az állathoz hasonlítva: mellyel „egy napon", de egészen másként teremtetett (1 Móz 1, 24–27), biológiai hiánylény és spirituális kultúrateremtõ nyitott lény egyszerre.
A környezeti természet az állatnak adottság, az embernek feladat. A hangya és méh ismeri teljes építendõ életformáját, az ember nem (Dosztojevszkij: Hangyaboly Méhlepény). Az ember meg nem állapodott állat (Nietzsche). Õ a természet árva gyermeke. Nem állati szociálautomata (Mitscherlich), de felelõs lény. A Humanitás Divinitás nélkül bestialitássá lesz.
3. Ember az emberek között: Szelleme által világnyitott. Nyelve teremtõje és teremtménye. A természet felszabadított rabszolgája. Homo humanus: emberi emberként mindnyájan egyenlõek, az emberi jogok szerint. Világtörténeti egységre tör. Teremtõ lelki magjából alkot. Mindez az õ személyesen közösségi meghatározottsága.
4. Az Ember Isten elõtt. Kapcsolatban áll a Végtelennel, de maga nem végtelen. Isten alatt élve múlhatja felül önmagát. Isten Krisztusban olyan lett, mint mi, hogy mi olyanok lehessünk, mint Õ.

ECCE HOMO (Ján 19,4). A bibliai-igei kijelentés mítoszi formájú, de valóságos tartalmú életigazsága szerint – az emberiség emberségének és az emberség emberiségének õstörténeti lényege van, mely abban áll, hogy a legegyetemesebb és legszemélyesebb emberi valóság a *kezdetek kezdetétõl fogva* a maga kialakult emberségében nem csak test, és nem csupán lélek, hanem testben élõ lélek életformájában élt, radikális nyitottságban az õt teremtõ-vezérlõ Isten szabadságban és szeretetben végtelen Szellemére. Azaz: teremtményként hordozta a Teremtõ képét és hasonlatosságát (1 Móz 1,26). Mivel ez a szellem-erkölcsi magatartásforma csak önkéntes lehetett, és sosem kényszer – a szabadság kockázata és a szeretet szabad vonzása miatt –, az õstörténeti emberiség kezdettõl fogva Isten rizikója, és sohasem lehet biztonságos lelki automata, csak Istenben bizonyos felelõs, vagy Benne bizonytalan felelõtlen lény. Elsõ esetben üdvös, utóbbiban kárhozatos állapotot szerezve magának.
Ugyanakkor az õstörténeti ember mélytörténeti ember is, mert lénye legmélyebb mélyén fenti *õstörténeti emberi vonásai minden egyes embertársával és ernberutódjával mélylélektanilag azonos formátumúak.* Minden ember, a maga személyes valója mélyén, kezdettõl fogva, külön és együtt is: testben élõ lélek végtelen szellemi nyitottsággal – szeretet és szabadság Istenképének alkati hordozója –, s nem felhúzható játékszer, hanem Istennek felelõsségre hívott, de felelõtlenségre is hajolható rizikója. Igy teremtettségünk és bûnesetünk is egyetemes és személyes egyszerre.
– Az ádámi ember nem jó angyal, vagy rossz ördög, de õs- és mélytörténetileg ember – angyali tisztulási és ördögi elaljasodási lehetõségekkel.
– Ádám mint Gondolkodó itt esik bûnbe! Az Isten szüntelen örök jóra ihletõ és a rosszat ingyen sem említõ közvetlen (paradicsomi) jelenlétét elhagyja. S felcseréli azt a saját önistenítõ ál-erkölcsi döntésével: olyan lesz, mint az Isten (1 Móz 3,5), „jónak és gonosznak tudója". De végül az lesz jó neki, ami Istennek rossz, s az lesz rossz, ami Istennek jó. S ebbe hal bele, mint a gyógyszert fordítva használó beteg. Utána már késõ bánat, eb-gondolat.
Ádám eleve csak Istent ismerte, s az Általa adott jót, az Isten jelenlétében hiányzó gonosz hiányzott éltébõl: nem jó és gonosz, hanem Isten jelenléte és hiánya között kellett választania. Az önistenítést választva az ember által istenileg meg nem ítélhetõ jó és gonosz közti végzetes választás maradt számára történeti határozmányaként. Ne akarjunk olyanok lenni, mint Isten Ádám szerint. Krisztus szerint legyünk olyanná, Õt hordozóvá.
Egyikünk sem önmaga végsõ létrehozója, hanem mindegyikünk, az emberi életig kibontakozó Mindenség-fejlõdés rendjében, Isten teremtménye. És egyikünk sem az önfeláldozó istenemberi szeretet feltétlen készségével születik, hanem az önmagába visszahajló szív (cor in se incurvatum) önzõ és önistenítõ személyes lelki lejtése hajlamával, megharcolandó lehetõségével jön világra mindegyikünk!
Ezért szorul az elsõ Ádám a második Ádám: Krisztus megváltó személyére és mûvére.
Ádám elsõ õstörténeti bibliai személyétõl a második, Új Ádámként a világ végén gyõzelmesen megjelenõ Krisztusig az egész üdvtörténet minden jellegzetes alakja megelevenedhet az Isten háta mögé önistenítve hátráló, de ekkor is Isten elõl kitérni nem tudó Gondolkodó elõtt. Ez döbbenetes igazi, kálvinista rembrandti fény-árnyék; clair-obscur; legnagyobb sötétbõl elõvilágló egyetlen fénysugárzás állapotába visz.
„Rembrandt: egyetlenegy nagy feszülettel ékes / És folyton suttogó szomorú ispotály, / Ahol a könny s ima is mocskos és sötét lesz, / De ahová vadul tör egy téli Sugár." (Baudelaire: *Fároszok*. Ford. Szabó Lõrinc)

A Dante-i Pokol tornácának kapujában Gondolkodó Rodin-i embernek így kell a kijelentés-teológiai második spirituális jelentõségû fának: a *Krisztus golgotai keresztfájá*nak gyökeres üzenetére eszmélnie krisztusi hitismerete emberségéért. – Ennek kiinduláspontja egy vers, Reményik Sándor: *A kereszt fogantatása:* „A Szentlélek nagy fergeteg-köpenyben / A Libanonra szállott. / A Libanon csúcsán egy cédrus állott. / Törzse obeliszk, feje korona. / A Szentlélek ráharsogott:

Te fa! / Máriától, a Szûztõl most jövök, / Csirázik immár az Isten fia, / És áldott õ az asszonyok között. / Most rajtad a sor: ím vihar-kezemmel / Megáldalak: légy terhes a kereszttel! / Légy te is áldott minden fák között, / Érezd, hogy nõ benned a feszület, // Éveid: a Megváltó évei, / Míg utatok egykor összevezet. / Rajtad csorogjon végig Krisztus vére, / Kidöntve majd magányod vadonából / Állítsanak a világ közepébe. / Ott állj majd minden árva faluvégen, / Ott függj a cellák kietlen falán Õs fádnak ezer apró másaképpen. / Forgácsolódj szét millió darabra, / A Szabadító tekintsen le rólad / Millió megbilincselt életdarabra, // A Szentlélek nagy fergeteg-köpenyben / Tovazúgott a Libanon felett, / Zúgásában ezer fa reszketett, / Ordító erdõn ment harsogva át, / Csak egy fa értette meg a szavát, / Lehajlott óriási koronája: / Kereszt sorsának megadta magát."
A Krisztus keresztfájának teológiája radikálisan: a maga legmélyebb gyökerei szerint jelentkezik itt. Éspedig: teremtés-teológiai szinten az elsõ versszakban; megváltásos teológiai szinten a második strófában; – végül megszentelés-teológiai szinten a harmadik, befejezõ részben. Az elsõ versszak szerint a költõ a kijelentés-teológia mélyére hatol, amely hangsúlyozza: „Isten nagy tetteivel" (Zsolt 71:16.v.) mindig együttrezdül az õ teremtett Mindensége. Az özönvíz története (1 Móz 6.r.kk.), a 29. Zsoltár viharleírása, a golgotai kereszthalálnak kõsziklákat repesztõ földindulás-kísérõjelensége, a végsõ idõk apokaliptikus jelenségei: mind ennek bizonyságai. A megváltás újteremtésbe torkolló isteni mûvének végrehajtása sem lehet az Istenség-Mindenség viszonylatban a közömbösség jelmondata. Sõt! A Szentlélek Úr Isten bennünk lakozásának létmódja szerinti szentháromságos isteni Valóság „nagy fergeteg-köpenyben" száll a Libanonra a keresztfa õsének kiválasztására. Látszólag viharszerûen kilép önmagából és örök létmódja hivatásából. Ámde valójában az üdvtörténet legbensõségesebb eseményének célba juttatását végzi. Az angyali üdvözlet Szûz Mária megválaszolásos karácsonyát, Jézus születésének fogadását érleli Jézus keresztfás haláláig, mellyel a világ üdvéért áldozik, hogy annak teremtése ne hiába-valóságban vesszen el. A libanoni obeliszk-cédrus terhes lesz a kereszttel, mint Mária a születendõ Jézussal. Áldott lesz minden fák között, érezve, hogy nõ, csírázva fejlõdik benne a feszület. A teremtés részt vesz a megváltásban, mert a szabadságban bûnbe esett önistenítõ önszeretet világát csak az önfeláldozó Világszeretet Istene mentheti meg áldozatával. És ez az áldozat nem csak központi üdvtörténeti esemény lesz, hanem teremtettségi világtörvényként kezdettõl fogva érvényesül. Az igazi megváltás gyermekeinek is teremtettségi határozmány a krisztusi áldozatosság evangéliuma és törvénye, és sohasem elszigetelt vallási felépítménye életünknek.

A megváltás a teremtéssel együttélésben funkcionál. A kereszthalál-tudat együtt nõ az öntudattal mindazoknál, „akiknek meg kell halniuk" a Krisztus igaz követése miatt. A Jézus vére nem egy erõszakos ötlet, hanem az eleve elrendelés fáján csurog végig. Õ állíttatik a világ közepébe, aztán minden faluvégre, s Õ ábrázolódik ki minden corpusos szenvedõ és minden corpus nélküli feltámadásos feszületben. Így ábrázol szabadulást a bûn rabjainak.

A megszentelés teológiája szerint minden erdõ minden fája belerendül a végsõ isteni világviharba. De csak egy fa adja meg magát keresztsorsának. Végérvényesen megszentelõdni, megrendült tömegben is, csak egyedül lehet. De ennek világ-hatása lesz.
Mert a krisztusi kereszten derül ki minden végsõ üdvtörténeti életigazság. Ezek példaszerû válogatásban elénk tárulnak. – A tehetetlen ember sem tehetetlen. – Isten erõtlensége erõsebb az embereknél. – Az Isten-ember megölhetõ, de manipulálhatatlan. – A keresztrõl leszállásra biztatott Krisztust nem a szegek tartották a kereszten, hanem a szeretet. – Isten halála a mi örök életünk. – Így áll a kereszt elmúlás és rom felett.

Végül a bibliai kijelentés-teológia záró képe és üzenete e témában: a Biblia utolsó fejezetében felmagasodó *örök élet fája*, mindent beteljesítõ végsõ, örök üdvös igei örömhírével, evangéliumával. „És megmutatá nekem az élet vizének tiszta folyóját, amely ragyogó volt, mint a kristály, az Istennek és a Báránynak királyi székébõl jövén ki. – Az õ utcájának közepén, és a folyóvízen innen és túl életnek fája volt, mely 12 gyümölcsöt termett, minden hónapban meghozva gyümölcsét; és levelei a pogányok gyógyítására valók. – És semmi elátkozott nem lesz többé; és az Istennek és a Báránynak királyi széke benne lesz; és õ szolgái szolgálnak néki. – És látják az õ orcáját, és az õ neve homlokukon lesz. – És éjszaka ott nem lesz; és nem lesz szükségük szövétnekre és napvilágra; mert az Úr Isten világosítja meg õket, és országolnak örökkön örökké.” (Jelenések 22:1–5).
A legfenségesebb finálé ez a mindenkori és különösen a mai apokalipszisben, amely a maga egyszerûen nagyszerû nyelvezetével közli a legvégsõ örök igazságokat. Ezeknek a kifejtése könyvtárakat tölthet meg. Ugyanakkor *Keresztyén prófécia és nukleáris energia* címen a Nobeldíjra felterjesztett atomfizikus és zseniális hitvalló lélek (Bernhard Philberth) mutatja fel korunkban azt a legsötétebben tragikus helyzetet, amely precíz tudományossággal meghódít bennünket, halál-fára szegezve az emberiséget, ha az Élet-fa igéi nem gyõzedelmeskednek számunkra s velünk és általunk is Isten kegyelmébõl.
Melyek az Élet-fa mai igei üzenetei?
1.Csak a világmegváltó, önfeláldozó örök isteni-jézusi szeretet uralmának hatalmából fakadhat az az Élet-folyó, melynek partjain Élet-fák virulhatnak. Sátán-uralomból csak halálfák sarjadhatnak. Termeltek is már sok bitófát.
2. Kristálytiszta lehet csak az Élet-folyó. Csak középfolyású lehet, és nem perifériku, csupán szegély-hiteket tápláló.
3. Az Élet-fa csak rendszeresen és folyamatosan gyümölcsözõ lehet; maga életének szaporítására, mások ragyogó táplálására.
4. A levelek nem haszontalan terméktelenség képviselõi, hanem fotoszintézisük révén friss, pogányokat: mindenkit gyógyító légkör megteremtõi – épp a mai környezetszennyezõ légkör rettenetében.
5. De e civilizációs újulásoknál is sokkal fontosabb a lelki – szellemi, kulturális-vallási – végtelen felelõsségû újulás.
6. Átok helyett áldás: „Áldássá lesz ott az átok.” – „Anatéma” helyett imatéma. Isten és Krisztus-uralom kényszere helyett annak vonzása és evidenciája.
7. Meg- és felvilágosított Isten-kép-hordozás.

„Nincs a világnak szebb fája, / Mint a Krisztus örök fája, / Mert az vérrel virágozék, / Szentlélekkel illatozék.”

B. Tóth Klára

SZÜLETÉSNAPOK HAGYATÉKA

Fernando Pessoa: Születésnap címû verse alapján

Akkoriban, amikor szokás volt megünnepelni a születésnapod,
nem, mintha mára leszoktatok volna róla, de a gyerekkori fények,
színültig tele várakozással, az elsuttogott titkok, selyempapírzörgés,
mintha a szívedet csomagolnák be, elharapott szavak, mikor belépsz,
nem ellened, érted zárnak ki, meglepetésszag terjeng, szivárog
a falakból az ünnep közele, kimész a kertbe – tapintatból – az öreg
barackfa mindig meghallgat, belesuttogod a kéregarcba, eltörtél
egy tányért, és nem vallottad be, elnyiszáltál bottal egy fülbemászót,
hosszan tekergett a fájdalomtól, küzdöttél ellene – saját félelmed ellen –
felülrõl láttad homokban térdelõ alakod, ahogy gyilkolod a bogarat, míg
magad is fülbemászóvá változtál, érezted a botot, mintha a mellkasodon
húznák-vonnák, mint egy rossz vonót, tudtad, már magadat áldozod,
hegedûtested belepusztul a zenébe.

Akkoriban, mikor szokás volt megünnepelni a születésnapod,
az egész év egy nagy várakozássá sûrûsödött; mikor nyolc éves lettél,
épp magas lázzal feküdtél prizniccel a mellkasodon – vegyétek
le rólam az ükapát, hideg, fázom tõle, a halott õsök nem melegítenek,
maradjanak csak ott, apu meséiben, anyu esti virrasztásaiban...
Körbeült a család, odahozták a diótortát, rajta nyolc gyertya, világítottak
a félhomályos gyerekszobában, csillogtak a gyerekszemek, mikor forró
kezedbe tették saját készítésû ajándékaikat, csak nézted, nem akaródzott
kibontani, maradjon a titok, a sejtelem, remegtek a fények, a nyolc
lángocska izgett-mozgott, árnyékot rajzolt a falra, ettõl még többen
lettetek, a múlt árnyai is megjelentek a maguk ajándékaival, arcodon
lázrózsák, égtél, lobogtál magad is, mint a kilencedik gyertyaláng,
világítottál életed múlt és leendõ fényeivel, mintegy elõrevetítve
a következõ évet, egész eljövendõ sorsodat.

B. Tóth Klára

FA – EMBER – LÉLEK

Behoztuk a kertbõl a három méteres banánfát, nem télálló. Az étkezõasztal fölé lógnak a levelei, csúcsa eléri a plafont. Eddig is meghittek voltak a családi étkezéseink, de ahogy a buraként fölénk magasodó fa másfél méteres leveleivel betölti a teret, megváltoznak az arányok, a fa égre mutató oszlopként szinte utat nyit fölfelé, áttörve a mennyezetet, biblikus ereje mintegy cselekvõ élõlénynyé avatja, védelmet nyújtó lombjával a teremtésmítoszokat idézi. A tér szakrális jellege még nagyobb nyomatékot kap, az étkezés elõtti közös ima után az együttlét öröme lengi be a szobát. A hatalmas banánfa, mint a padlóburkolat kehely képétõl kiinduló vertikális tengely az Isten és ember közti kapcsolat szimbólumaként emelkedettebbé varázsolja a nyûgös hétköznapokat.

A fa szerepe a gyerekkorban:

Ki ne szeretne gyerekként fára mászni, a faágak közé szorított deszkán üldögélni, leckét írni, elbújni a világ elõl, felülrõl nézni a kertet, felülemelkedni a mindennapok síkja fölé? Kinek ne volna titkos fa-barátja, bizalmasa, akinek elpanaszolja a sérelmeit, akinek odújába rejthetné kincseit, titkos leveleit, miegymást? Sötét erdõn, parkon sietve keresztül ki ne szorongna a fák ágainak mozgása láttán, a levelek titokzatos susogása hallatán?

Régi, általánosan ismert európai és magyar szokás volt, hogy a gyermek születésekor az apa fát ültetett neki. Azt tartották, ha a gyermek késõbb beteg lesz, át kell emelni a fa két ága között és meggyógyul. Az ember és a fa kapcsolata jelentõs helyet foglal el a népmesék világában, az irodalomban, a mûvészetekben.

A fa, mint antropomorf személy a népmesékben, mondákban:

A fa útjelzõ, tanácsot ad, segíti a tájékozódást, benne lakik a tündér, az elvarázsolt királylány, vagy éppen a gonosz boszorka, máskor összejátszik a sötét erõkkel, gyökereivel elgáncsol, elkapja a menekülõ ruháját, köpenyét, belekapaszkodik a hajába, visszahúzza. Az égig érõ paszulyon föl lehet mászni az égbe, a Fanyûvõ emberfeletti erejével megküzd vele, a fa koronája külön szerepet kap: az jelenti a felsõ világot, a sámánfán a hét égbe lehet feljutni.

A fa gyakran szarvasból nõ ki, ahogy azt a népmûvészeti tárgyainkon felfedezhetjük. A szarvas is mitikus állat, gondoljunk csak a csodaszarvas-legendára, vagy a nagyszentmiklósi kincs stilizált szarvasára. Sok nép mondavilágában szerepel, mint az eget és a földet összekötõ kapocs, aki napnyugtakor agancsai közt viszi el a Napot.

A Fa megszemélyesítése távoli földrészeken ugyanúgy elõfordul pl. *A fa titkos szíve* címû afrikai mesében a nyuszika elbeszélget a fával, aki bizalmába fogadja, és megmutatja neki csodálatos belsõ világát és a szívét. A síron nõtt fában vagy növényben a halott lelke él tovább, ami sok népmesében jelen van, pl. a *Kádár Kata balladájá*ban, a *Hamupipõké*ben, ahol nem csak passzív szemlélõ, hanem háromszor fel is ruházza a bálba vágyakozó lányát.

Életfa, Világfa, Égig érõ fa: Az Életfa motívuma a legtöbb kultúrában jelen van. A bibliai teremtéstörténet élet fája és a jó és rossz tudásának fája mellett megtaláljuk az óind *Rig Véda*ban, az ókori görög és római mítoszokban, egyiptomi, mezopotámiai ábrázolásokon. A templomok elõdei, a szent ligetek közepére fát ültettek, aminek misztikus jelentést tulajdonítottak, szentként tisztelték. A kolostorudvarok, egyházi kollégiumok, vár- vagy templomkertek õrzik a szent ligetek hangulatát, a négy, egymást keresztezõ út metszéspontjába ültetett fával. Ez az alaprajz, a quadrum más nézet szerint a paradicsomkertet is kifejezi a négy folyóval (Pisón, Gihón, Hiddekel, Eufrátesz). A perzsa paradicsom-motívumos szõnyegek a kert szent fáit idézik. Gondoljunk itt a mezopotámiai Zikkuratok, a mesterséges szent hegyek teraszos ligeteire, beültetett fáira, ahol az örökzöld ciprusok a halált és a feltámadást, a gyümölcsfák az életet és a termékenységet fejezik ki. Az ó-indiai eredetû sakkjáték is voltaképpen a paradicsomkertet ábrázolja, mint világmodellt, ahol a jó és a rossz küzdelme zajlik.

Az Életfa szimbolikája egyrészt saját magunkat fejezi ki, a szellem, lélek, test egységét, másfelõl a transzcendenciát. Jung szerint: „A fa a sötétségben felragyogó középpont látomása, ahol minden út összefut, vagyis a világmindenség misztikus középpontja." A Világfa motívuma az egész világon elterjedt, de a fa ágai közt a nap és a hold ábrázolása szkíta-hun ábrázolásra jellemzõ. A hun világfa tetején az Egek Ura lakik, õt általában sólyom képében ábrázolják. A fa baloldalán felül a Hold birodalma van, ahol mitikus táltos állatok laknak. A Holdat a Boldogasszony jelképezi. A meghalt és még meg nem született lelkek madártestben élnek az ágak között.
A székelykapuk díszítésén, a kapuzábén mindig szerepel az életfa vagy világfa, a nap és a hold, sokszor az alvilág mint gyökér, a földi világ, mint virágzó fa, és a felvilág az égitestekkel, csillagokkal. A madármotívum szintén fontos elem, õk is közvetítõk ég és föld között. A szkíta-hun õsi napimádat mai maradványa a csíksomlyói búcsú, ahol zarándokok százezrei várják együtt a felkelõ napot, miközben a székelyek õsi istennõjéhez, a Babba Máriához, vagyis Boldogasszonyhoz imádkoznak. Obrusánszky Borbála írja *Szkíta-magyar múltunk ragyogása* címû könyvében, hogy a Kaukázusban minden nyáron, meghatározott idõszakban fölmásznak az emberek egy háromezer méter magas hegyre, a Babadagra, ahol megvárják a napfelkeltét. Ez az õsi hitvilág él tovább napkorong, napforgó ábrázolásában a székelykapukon.

A lakodalmi kalács, aminek nagy szerepe volt a néphagyományban, szintén többletjelentést hordoz. Erdélyben prémes kalácsnak hívták a székelyek és beleszúrt faággal, vagyis életfával díszítették. Az õsmagyar ételkultúra is az életfa szimbólumára épült, és az öt elem, a tûz, víz, föld, fa, fém tisztelete jelenik meg benne. A világfa hármas jelképrendszerét a felhasznált alapanyagok fejez-ték ki. Az égi világot a fán termett gyümölcsök, a szõlõ, alma, levél, virág és méz, a földi világot az állat húsa, fûszerek, gombák, a föld alatti világot a gumók, gyökerek, hagymák jelképezték. Mindezt vas- vagy bronzüstben fõzték, vízzel, tûzön, így állnak össze az elemek. A hunok áldozati étele, a keng, vagy ta-keng leírása fennmaradt a Kr. e. II. századból, Sze-ma Csien Shiji *A történetíró feljegyzései* címû munkájában: „Végy tüzesre hevített öntöttvas vagy bronz üstöt, és amikor az olyan forró, hogy a belecsepegtetett víz azonnal gõzzé válik, dobjad bele a zsírjával együtt fölaprított disznóhúst vagy a faggyújával együtt apróra vágott birka húsát apróra vágott hagymával. Amikor ezt beledobjuk a forró üstbe, a nagy hõ hatására hirtelen kiolvadó zsír vagy faggyú megpörköli a hagymát és a húst." Tehát a hunok szent áldozati étele a világszerte közkedvelt étel-hungarikum, a gulyásleves õse.

Az Életfa-ábrázolások forrásai:

János a *Jelenések Könyv*ében ír az Élet Fájáról: „A város utcáján túl és a folyón innen, középen van az élet fája, amely tizenkétszer hoz termést, minden egyes hónapban megadja termését, és a fa levelei a népek gyógyítására valók." (Jel. 22,2.); „Boldogok, akik megmossák ruhájukat, mert joguk lesz az élet fájához." (Jel. 22,14.). Szent Bonaventura, 13. századi ferences szerzetes, filozófus a lélek képességei közül az akaratnak tulajdonít elsõbbséget az értelemmel szemben, hiszen Isten tökéletesen nem a megismerésben, hanem a szeretet akarati aktusaiban ragadható meg.

Imája (részlet): „Add meg nekünk a bölcsesség Lelkét, hogy az élet fájának, aki Te vagy igazában, gyümölcsét, éltetõ ízét megízleljük."
Az Életfa fogalmának mai, spirituális megközelítései az Életfát hologramok egymásba illeszthetõ rendszerében képzelik el, ami különbözõ szinteken létezik, ezeknek a szinteknek a tengelye az életfa, az összes energia rácsrendszerének a központja.
Csontváry szimbolikus festményének, a *Magányos cédrus*nak lombkoronája is rejtélyekkel van tele, egy magasabb dimenzióra utal Lator László *Magányos cédrus* címû verse is, amely így végzõdik: „Úgy fekszik, préselõdik gallyra gally, / a zöld korona eleven radar, / fogja s szórja egy valahányadik / dimenzió hullámveréseit." Pap Gábor mûvészettörténész szerint a *Magányos Cédrus*t a Halál Fájaként festette meg Csontváry, a *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* címû festményét az Élet Fájaként, ahol a Fény birodalmának fiai sorakoznak fel a mitikus Fa körül, ami a Tejútrendszerbõl eredõ életminõséget interpretálja a vizualitás nyelvén. Életfa-minõségre utal többek közt az ágak madárformává formálódása is, ahogy ezt a madárvonatkozást szinte minden életfa-ábrázoláson megtaláljuk. A gyügyei kazettás mennyezet életfája ennek párhuzamaként értelmezhetõ, ezt is, mint a legtöbb kazettás mennyezet képi jelentéseit a fény olvassa le, ahogy különbözõ napszakokban és évszakokban a sötétkamra elve alapján rávilágít az ünnepkörök aktuális motívumaira. (Forrás: Pap Gábor: *A Napút festõje*)
Krisztus keresztje mint életfa: Szent Bonaventura mûködése óta egyre gyakoribb lett Krisztus keresztjét mint élõ fát ábrázolni. Ezeken a mûveken a kereszt kihajt, levelei, ahogy János evangélista látomásában írja, a népek gyógyítására szolgálnak. A gyöngyöspatai Jesse fáját is levelek borították eredetileg, látszanak a csapoláshelyek a fa körül, de már egy sincs meg közülük.
Több magyar népdal õrizte meg a világfát mint Krisztus megszemélyesítését: Ég szülte földet, / föld szülte fát, / fa szülte ágát, / ág szülte bimbaját, / bimbaja szülte virágát.... (Egyházasbást / Medvesalja) A *Magos a rutafa* kezdetû zoborvidéki népdalban a rutafa természetfölötti tulajdonságokkal van felruházva: „ága elágadzik", „még a tengeren is átalhajladozik". *A paradicsom mezejibe* kezdetû népdalban a termõfa mint Krisztus keresztjének szimbóluma jelenik meg: Én nem láttam szebb termõfát, / mint Úrjézus keresztfáját, / mer' az vérrel virágozik, / szentlélekkel gyümölcsözik.
Böröczki Mihály kortárs költõnk *Öreg akác* címû versében a fával való küzdelmérõl szól, de átvitt értelemben saját sorsáról beszél, és a fa misztikus szerepérõl: ...mert húsa láng volt, roppanós kemény, / a derekában ott lakott a fény, / az évszakokra sem vetett ügyet, / hisz száraz gallya ízlelt már tüzet, / és téli ágán virágzott a dér, / ma hamva sincs már, mégis égig ér.

Az Élõ, Cselekvõ Kereszt ikonográfiai ábrázolása:

A zsegrai templomban lévõ Golgota-ábrázolás a megváltás tetteit sorolja fel. Jézus egy zöldellõ, virágzó keresztfán függ, hiszen a kereszt áldozata folytán az élet fájává változott. A Zynagogát megszemélyesítõ nõalakot a keresztfából kinyúló kéz leszúrja, ami azt fejezi ki, hogy befejezõdött az ószövetség. A Mennyek kapuját viszont kinyitja egy kéz, ami a kereszt jobb oldalából nyúlik ki. Az Ecclesia egy négyfejû állaton ül, ami a négy evangélistára utal. Alul a bûnbeesés és a kiûzetés jelenete látható.
Az angliai Norfolk mellett a tengerparton nemrég találtak egy fatörzsekkel körülhatárolt kört, közepén egy gyökerével fölfelé állított, Kr.e. 2050-bõl származó fatörzset, ahol a feltételezések szerint egy elõkelõ tetemét helyezték el. Ez némely ausztrál törzseknél és az észak-amerikai síksági indiánoknál tapasztalt szokással magyarázható, ahol a magas fák ágai közé tették ki a halottat, hogy így biztosítva legyen az átjárás a Föld és az Ég között. (Forrás: Bryan Sentance: *A fa és az ember*)
Fafaragások jelentésrétegei: Az afrikai fából faragott maszkok, amelyek úgy megihlették a XX. század húszas éveiben Picassóékat, hogy komoly szerepet játszottak a kubizmus kialakulásában (*Avignoni kisasszonyok*), azt az általános hiedelmet közvetítik, hogy átveszik az ábrázolt lény személyiségét, életre kelnek, autonóm lénnyé válva hatalmukba kerítik a viselõjüket. Ezért az ünnep vagy a különbözõ célú használat után gondosan elcsomagolják és elzárják õket. A görögök

personának, személyiségnek nevezik a maszkot, a névben ez a hajdani hiedelem él tovább. Kopjafák, fejfák szimbolikája: a fejfa a hiedelem szerint olyan sírjel, amelyben a halott tovább él. Ezt láttuk a népmeséknél is. A kopjafák faragványai információhordozó jelek, pontosan elárulják a halott nemét, korát, foglalkozását, sõt családi állapotát is. A kopjafa részeit az emberi testrõl nevezték el, színei is jelentést hordoztak. A fekete szín az öregnek járt, barna a középkorúnak, kék és fehér a fiatalnak. A vörös az erõszakkal megölt embernek. A férfiak kopjafája csúcsban végzõdött, süveges, a nõké gömbölyû, kontyos. (*Magyar Néprajzi Lexikon*) Viszont Kós Károly szerint (*Népélet és néphagyomány*, 1972, Kriterion) a férfiaké gomb, sisak, kehely, fordított körte alakú, a nõké gyakran kék színû volt, tetején tulipánminta, alatta „mejjcsillag", de a kopjafa magasságával,szélességével is kifejezték az életkort.
A Bibliában szereplõ fák az ember-lélek vonatkozásában: Az Ószövetség és az Újszövetség is tele van fa-hasonlatokkal, fával kapcsolatos példázatokkal, történetekkel. Az édenkerti élet fája és a jó és rossz tudásának fája az ember teremtéstörténetének és bûnbeesésének kulcsmotívuma. Az égõ csipkebokorból Isten hangja szól, transzcendenciájának jele, hogy ég, de sosem ég el. A Júdás könyve 12. része pl. a zsidó nép hajthatatlan tagjait elhervadt, gyümölcstelen, kétszer meg-halt és tõbõl kiszaggatott fákhoz hasonlítja. Jeremás könyvében jövendöli Jézusról: „...olyan lesz, mint a víz mellé ültetett fa, / amely a folyóig ereszti a gyökereit, / és nem fél, ha jön a hõség, / lombja üde zöld marad. / Száraz esztendõben sincs gondja, / szüntelenül termi a gyümölcsét." Jézus az Újszövetségben sokszor hozza fel a szõlõ-hasonlatot, gyakran beszél példázatokban, hogy szemléletessé tegye a mondanivalóját. A református úrasztali terítõkön gyakori a szõlõábrázolás, fa-szerû növény közepén egy nagyobb termés, körülötte kisebb szõlõfürtök. „Én vagyok a szõlõtõ, ti a szõlõvesszõk. Aki / bennem marad, s én benne, az bõ termést hoz." (Ján. 15,5.)
Hosszan lehetne még keresni a fa-ember-lélek kapcsolatának kifejezõdését a múlt emlékei között, és tanulságait felhasználni a mai frusztrált, szorongó társadalmunkban. Vegyük észre az üzenetet, hogy ezt az õsi tudást, amit évezredek óta ismernek õseink, és beépítettek a mindennapos használati tárgyaikba, hogy nekünk, kései utódaiknak elmondhassák, az élet nem ér véget a halál után. Az ember legfõbb kérdéseiben a trancszendens irány jelenti az igazi távlatot.

Madár János

KESERNYÉS TÛZ

Mi ez a föld –, mi ez a kõ –,
hogy a lábnyom repedéseiben
könyörgés zajlik?! Hogy minden
évszak reánk

morajlik? Bogarak zúgása,
keserves éneke a gyökerek
mögül szól. Tollpihe zizzen
– a fák szárnyai alól.

A cinke törékeny –
lábával kis gallyacskát fog.
Szorítja, összefogja szívemet
a szél, a rügyek emléke vacog.

Levélerezet, ág hull halomra.
Hó, lomb, elárvult fészek
készülnek örök nyugalomra.
Az õsz, a tél az évek vérehullató

fûszálait szedik. A Hold is
fáj, lengedezik. A felhõkön
túl kesernyés tûz, mintha
kialvó lárma volna. Mintha kisírt

homlokunkhoz csillag hajolna.
Ütõdik sikoly és hallgatás
csöndtõl az égig. Visszhangzik
az éjszaka a kövek tekintetéig.

Föl-föllobban tört szemem.
Csak a fekete fényt nézhetem.
Föld árnyéka, súlya nyom.
Rögök, koporsók vállamon

MEGROPPANT LEVELÛ TÁJ

Csak nézek hófúvássá szûkült szemmel,
hogy havat öklel a szél – szerelemmel.
A télnek tûzbõl és jégbõl van a gyomra.
Évek hullnak homlokomra. Begombolt már.

engem az idõ állig. Vacogok kémények
füstjében szájtól-szájig. Nyelvem
hegyére keseredik a világ – és szól.
Ízleljem meg a követ, a fát a hegyek

szétroncsolt morzsáiból. Kenyérbõl
van a fény, és kenyérbõl van az atom.
A búzamezõkhöz hajló homokszemeket
hallgatom. Dobhártyám kereszttüzében

meg-megcsillannak a halak. Lendül a nád
a partok alatt. Iszapok mélye zeng, zörget.
A hullám kavicsot – fegyelmet – görget.
Világra jött a folyó, a máglya, a hamu és

vár. A tenger és a tûz a felhõkön innen
és túl létezik immár. Van a világegyetem,
és vagyok én. A csönd – kozmikus –
kagylói égjenek belém! A Hold, a csillag

már forradalom, hogy leszek vagy nem
leszek. Hiába tiltakoznak az éjszakák
és a fenyvesek. Az erdõ végtelen zúgása
– nekem már fényt hoz. Imádkozom

a sorsomra hajló, megroppant levelû
tájhoz. Egy törékeny ág, gyönge rügy
szívembe jövendõt állít. Kövekbe vésem
a gyökerek örök idõkre születõ példáit.

AVAR KOCCAN

Még kék a kék,
még lazul az álom.
Hajnalok rezzenéseit,
csöndjét várom.

Mozduljon ének,
gyönge fû velem.
Harmatos tájhoz ér
fölgyújtott értelem.

Homlokom mintha
nõne a fákig.
Úgy leng a világ,
levélen játszik.

Suhan az ága,
lombja is értem.
Fölfénylõ gyûrûit,
törzsét megéltem.

Minden év elszáll,
lehull az õsszel.
Száraz avar koccan
örök idõvel.

KRÓNIKA

Csak hétszer vert szülõföld
és bogarak vérében lázadó
táj van. Az elárvult határt
kint felejtették az éjszakában.

A csönd barázdáiban
az elejtett nap is fél.
A visszhangzó rögök mögött
tél jön, tél. Lombok

dideregnek szememben
vagy meghaltam félig?!
Égboltok hajolnak az erdõk
szívéig. Minden ágban,

minden tavaszban éltetõ
váladék dobban. Fenyvesek
örökzöld sírhalma fölött
hegyek gyertyája lobban. Vetül

rám fényes sziklaél, ujjaim
közt lehetsz Isten vagy angyal.
Hiába leng a kõ tenyeremben,
egyidõs vagyok önmagammal.

Pósa Zoltán

KERESZTÉNY ÉLETFA

Hidat verni embervilág és Isten birodalma között – filozofálkodva

Minden igaz költészet a lét metafizikai lényegének föltárására törekszik. Meghatározza helyünket a világegyetemben. Nem szûnik meg kutatni a választ az örök kérdésre: mi végre vagyunk e világon élet és halál pólusai közé szorítva? Ennek megválaszolása a költészet és az irodalom misz-tikus, metafizikus, ha tetszik: szürrealista küldetése.

És van egy másik missziója, ami úgy hangzik: a valamirevaló költõ vagy író saját korának társadalmi, szociológiai kérdéseit, gondjait, problémáit rekonstruálja mûveiben a lehetõ legkoncentráltabb sûrítéssel, a teljesség igényével. Ez a líra és a literatúra társadalmi, szociológiai, ha tetszik, realista küldetése.

Vajon melyik a fontosabb: a lét transzcendens értelmének megtalálása, vagy jelenlétünk evilági méltóságának meghatározása?

Az alkotónak az idõszerûben kell megtalálnia az idõtlent. Együtt kell megvalósítania a kétféle küldetést, különben hiteltelen, vagy nem igazán maradandó, amit írunk. Erre a két dologra kell törekednie a maga módján minden fiatal és nem fiatal költõnek, írónak. A maga módján szókapcsolat, magyarán az eredeti stílus és a szerkezet legalább annyira fontos és perdöntõ, mint az üzenet. Ne higgyünk azoknak, akik a posztmodernizmust félreértelmezve tagadják az eredeti-ség és az üzenet elsõdleges fontosságát.

Józan paraszti nyelvvel összegezve: minden alkotónak arra kell törekednie, hogy megtalálja azt az egy dolgot, amit õ, csakis õ tud a világon a legjobban. Ha ezt sikerül föllelnie és meg is valósítania, akkor igazi költõ.

A Lényeg Rámájáról – énekelve

Ha belém költözik a világegyetem összes felfokozott mindent körbefonó szívós indaága, egyszer-re vagyok a mag és a foglalat, forrás és torkolat. Eggyé olvad bennem Pierrot s Arlecchino. Hirte-len átérzem, hogy halhatatlanok vagyunk. Az elmúlás hamis létélménye kétely véredénye, a sátán krizmája. Mígnem az öröklét: mennyei jelenlét evidenciája, a Lényeg Rámája.

Bennem magnetikus sûrítményként él még a világmegtartó harmonikus erõ, Istenlélek-hordó, Jézustûz-éltetõ, Mária virága, Földvár olajága, pannonok, székelyek, kelták szent világa. Naponta próbálják gallyaink letörni, hozzánk hasonlókat együtt tönkretenni. Ahogy mi eltûnünk, úrrá lesz a káosz. Mindenkit megõrjít a megbolydult logosz. Mindent lebénít zûrzavar és rontás, világégést hozó egyetemes bomlás. Tartsátok e földön kóbor lelkeinket, mentsetek meg minket és a híveinket. Különben elszárad életünk fájának utolsó hajtása, végsõ aranyága.

A megtartó erõ és az örök fölfedezõ – Pierrot és Arlecchino

Színes bohóc, az örök fölfedezõ – Arlecchino monológja

Piros, fehér, zöld, kék gúnyám és keszkenõm / Vörös pozsgás képem, duzzadó léterõm / Robbanó kacajom sebesen mindenkit / meghódít. Sokáig mégsem tart meg senkit / A legjobb barátom világlátó tükör / Kozmikus összegzõ, bölcs lelke tündököl: / Pierrot, a fehér mindentudó bohóc. / Szomorú arcától a nézõ, mint kanóc / A pokol tüzétõl, nyomban lánggal lobog / De hát éntõlem is sok lányszív megdobog / Gyors gyõzelem hasznát könnyû elveszteni / Lázadó lelkemnek nehéz megtartani / Az Isteni Törvényt, a Szent Harmóniát / Még nem elég buzgón szolgálom a Hazát / Örök fölfedezõ, halogató vagyok / A földi idõvel örök versenyt futok.

Fehér bohóc, a megtartó erõ – Pierrot válasza

Arcomra forró késéllel faragja / A vigyori halál fintorát az idõ / Sápadt, viaszfehér bõröm pergamenjét / Holdfakó testemnek hófehér köntösét / Ráncok hálójával lassan televési / Hóka jelmezem is a halált igézi / Sírást és nevetést ügyesen vegyítõ / Mosolyom mélyére mindenki / a saját képmását vetíti / Balgatag vadságát, szelíd bölcsességét / Az én varázserõm hatalmának hiszi / Látnoknak képzelnek, de csak tükör vagyok / Mégis mindenkinek életerõt adok / Arlecchino barátom, örök fölfedezõ / Én, a fehér bohóc, a megtartó erõ / Kettõnk nélkül csonka a lét-komédia / Bármelyikünk hiányzik, szünetel Thália.

Fenti írás a szerkesztõ által választott részlet a szerzõ nagyobb lélegzetû, azonos címû mûvébõl.

Szathmári Botond

A VILÁG FÁJA MINT VILÁGTENGELY

Egyetlen ismeret van, a többi csak toldás:
Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.
Weöres Sándor: A teljesség felé

Az ember éljen bárhol is a földön, saját világát mintegy középpontban érzékeli. A természeti népek éppen úgy, mint az ókor nagy civilizációi, önmaguk helyét központinak tekintették. Éppen ennek következtében, a meséikben és a mítoszaikban, a szimbólumok nyelvén, számot is adnak errõl a tapasztalatról. A világ középpontjának tételezése azért is fontos minden kultúrában, mivel ezáltal egyfajta rend jön létre a világban, és ezáltal megteremti a benne élõk számára a térbeli és szellemi tájékozódás mindenfajta lehetõségét.
Mindennek kialakulásához alapul szolgált az égbolt, ahol a csillagok sokasága minden éjjel egy látszólagos középpont, a sarkcsillag körül körbefordul. Az égi rend földi vetületeként az egyes népek a földi viszonylatban is kijelölték a világ középpontját, általában a saját területükön, ami természetesen azzal is együtt járt, hogy saját maguknak kiemelt térbeli, és egyben spirituális pozíciót gondoltak el. Ahogy az ember ösztönösen magához méri a dolgok világát, úgy az egyes népek, vagy kultúrák is önmagukhoz az idegenekét.
A középpont szimbolikája az egyes természeti népeknél a legtöbbször tárgyi jellegû, és az anyagi világban is megtestesül, ezért az életterük jól átlátható, mind a benne élõk, mind a külsõ szemlélõk számára. Az ókori nagy civilizációk, és a középkor vallásos kultúrái mind szellemi, mind térbeli értelemben rendelkeztek jól kirajzolt középponttal. Tulajdonképpen minden vallás egy jól kitapintható középpontról ad tanítást, aminek mindig van világi vetülete is, gondoljunk csak Benáresz (hindu, dzsaina, buddhista) vagy Jeruzsálem (zsidó, keresztény, iszlám) szent városaira. Az újkor komplexebbé vált kultúráiban a középpont egyre inkább elvont eszmeként vagy fogalomként érhetõ tetten, és sokszor olyan mélyen rejtõzik, hogy csak az alaposabb kultúrtörténeti vizsgálódás eredményeként tárul fel, a benne élõk számára valójában nem is ismert.
A modern nyugati embernek éppen emiatt olyan nehéz tájékozódnia a saját kultúrájában. Mindez azzal is együtt jár, hogy a modern kultúrában élõk, gyakran vakon, birka módjára vezetik életüket. Annak a vadász-gyûjtögetõ ausztrál õslakónak, akinek egy-egy megtelepedéskor a vezetõje leszúrta a szent karót, világossá váltak az irányok, ahogyan egy faluban a templom tornya jelöli ki a központot. A modernitásban még az is megnehezíti a középpont szerinti orientálódást, hogy egy adott kultúrában több középpont is mûködik, sõt a jelen korban bizonyos értelemben mondható, hogy minden ember saját magát tekinti középpontnak. Ennek leképzõdése a metropoliszok felhõkarcoló-erdeje, ahol már nem látható világosan a térbeli középpont. Ha nincs világos középpont, akkor az egyénnek nincs mire támaszkodnia, nincs mihez mérnie magát. Ilyen esetben számolni kell azzal, hogy az emberek saját magukat kezdik középpontként tekinteni, és a dolgokat is a saját mérõrúddal mérik, ami igencsak megcsalhatja õket. Mindez a mérhetetlen individualizálódás következménye, ami az egészet vizsgálva maga a káosz, az egyén számára pedig a folyamatos konfliktusok és csalódások sorozatát eredményezi.
Az, hogy valaki magát tegye meg mérõrúdként, nem ördögtõl való elképzelés, ennek egyik megfogalmazása a *Buddha* tanítása, aki világossá tette, hogy a buddha-természet mindenkiben ott rejlik. Csakhogy ez a saját mérõrúd az egyetemes emberi természet, nem pedig individuális káprázat. Azonban a megvilágosodott azt is hozzátette: ahhoz, hogy ez felszínre kerüljön, és az életgyakorlatunkban megnyilvánuljon, hosszas meditációs gyakorlatok szükségeltetnek. A másik nagy önmagunkat mérõrúddá tevõ tanítás, *Nietzsche* „emberfeletti ember” *(Übermensch)* heroikus gondolata, amely azonban nem a tömegeknek való. Mindezt az is jól bizonyítja, hogy az

átlag-európai számára a nietzschei fogalom felsõbbrendû emberként olvasódik, noha a német filozófus éppen ennek ellenében fogalmazta meg az „emberfeletti ember” eszményét.
A pénzvilág (anyagi vágyak) és a média által külsõleg vezérelt modern ember számára a fentiek egyike sem járható út. Mit lehet kiútként ajánlani, ebbõl a róka fogta csuka helyzetbõl? Természetesen senkit sem lebeszélve a fenti két megoldásról, hiszen ezek csak a legtöbb világi kötelezettség feladása után járhatók, kereshetõ egyszerûbb út is. Ez mindig a hagyományunkban rejlik, ahol találhatunk olyan jól megragadható középpontot, ami segíthet minket az életvezetésünkben és a tájékozódásban. Talán ezért nem haszontalan tanulmányozni az õsi középpont szimbolikákat, amelyek sok mindenre felhívják a figyelmünket, és leginkább önismerethez segítenek, és amivel a mértékét vesztett modern ember talán egyáltalán nem rendelkezik, mert bevált szilárd alaphoz jutunk. Az õsi, egyetemes emberi igazság ugyanis azt mondja, hogy a kint és bent, a fent és lent azonosságokat mutat, tehát világ középpontjának keresése elvezethet a belsõ középpont megtalálásához. Mindennek a legszebb gyakorlati példája a hindu és buddhista *csakra*-rendszer tanítás, amely tulajdonképpen a bennünk lévõ világoszlop vagy világfa energetikai használata.

Nincs a földön olyan kontinens, amelyen a világtengely *(axis mundi)* meg ne jelenne valamilyen formában, képi ábrázolásaival már a bronzkortól találkozunk. A világtengelynek számtalan változata ismert, mint világfa, égi fa, a közép fája, a világ pillére, világhegy, világember, a tudás fája, életfa, a termékenység fája, sámánfa stb. Az ókori nagy civilizációk sok szempontból hasonlóképpen gondolták el a világfa és az életfa szerepét és szimbolikáját, és több helyen megjelenik a világhegy gondolata is. Már az elsõ emberi szövegemlékekben, a sumer ékírásos hagyatékban felbukkan a szent fa gondolata. A *Lugalbanda*[1] címû töredékben ezt olvashatjuk: „A tündökletes fa, Enki[2] sas-fája, / õsidõk óta, mint egy óriás, a hegycsúcson áll, Innin[3], a fénylõ szemû karneol hegyén, / ága mint a fürtös gyapjú, / árnyéka, mint a kendõ beborítja a hegy csúcsát, / mint a lepel föléjük terül, / gyökere, mint hatalmas kígyók, Utu[4] hét ágú folyójáig érnek, / körbe kopár hegyek, növény nem sarjad ott, / kígyó nem siklik, skorpió nem kúszik” (A hegységbe akarok behatolni, ott szerzek nevet magamnak!). A *Fa és nád* címû töredék így dicséri a fát: „A nagy Fa a mindenséget / buja bõségben csillogóvá teszi;” (A hajdankor napján, midõn ég a földtõl elvált). A sumer mitikus felfogás szerint az élet fája a paradicsomban *(Tilmun)* áll.
Egyiptomban a fakultusz soha nem játszott olyan fontos szerepet, mint Babilonban, de jelen volt. *Junu* (Héliupolisz) területén, *Matarijeh* faluban állott a szent *Ised*-fa, amely *Jusz-Aasz*[5] istennõ birtokát képezte, és a fáraók tartós és boldog uralkodásának a jelképe volt. *Thot*[6] isten és *Szesat* istennõ levelekre írta fel a trónra lépõ uralkodó nevét, és regnálásának idejét. Azok, akik a jövõt kívánták megtudakolni, jósjelekért keresték fel e szent fát. Az egyik mítosz azt meséli, midõn *Ré*[7] az ellenségeivel küzdött, amikor az Ised-fa meghasadt, és belõle lépett ki a Napisten. Az egyiptomi halottkultuszban is szerepet kap a faszimbolika: „Ré vagyok, ki megerõsíti a kiválasztottak lelkét, / Én rejlek a szép és szentséges fában, / Világ sorsának görcse-

csomójaként." (Pert em heru, XLII.). A túlvilágon az elhunyt számára az égi fa gondoskodik minden jóról. Az egyiptomi halottaskönyv szerint a pálmafa maga *Ozirisz* [8] isten teste, és fájára telepszik a benu-madár (fõnix), ami az istennek a *ba* [9]-lelkét szimbolizálja. Éppen ezért a sírok képein gyakran találkozunk faábrázolással. Az óbirodalmi napszentélyek központi udvarán hatalmas Obeliszkek álltak, amelyeknek az Újbirodalom korában áldozatokat mutattak be. *Dzsed*-oszlopok szimbolizálták magát Oziriszt, vagy az istenség gerincét, és egyben az örökkévalóságot, állandóságot. Az oszlopok felállítása az istenség feltámasztását jelképezte.

Az ind *Rigvéda,* az egyik legõsibb szentirat azt írja, hogy a világfa a legmagasabban levõ, harmadik égben, a paradicsomban áll. Az *Atharva-véda*ban egy fordított világfa elképzeléssel találkozhatunk: „Az égbõl a gyökér lefelé nyílik, a földrõl pedig fölfelé." Ugyanezzel a felfogással találkozunk az örök fügefa leírása esetében: „Fent a gyökér, lent az ágak." *(Katha-upansad)*.

A perzsa mítoszok szerint kezdetben a világ közepén álló korong alakú Földön béke és nyugalom volt. A Gonosz az égbolton keresztül behatolva a világba elmerült a vizekben, és a Föld közepéig hatolt. Ennek következtében földrengések rázták meg a világot, majd a Föld közepén egy óriási hegy, az Elbrusz emelkedett ki, nyolcszáz éven keresztül. Kétszáz év múlva elérte a csillagok körét, négyszáz év múltán a Hold körét, hatszáz év múlva a Nap körét, végül nyolcszáz évre rá a túlvilágra vezetõ *csinvat* hidat. A Gonosz megjelenése nyomán kimozdult a Nap, a Hold és a csillagok, majd a szél összeterelte a vizeket, és megszületett a *Vorukasa* óceán. Az õsóceánból két fa nõtt ki, a *Gaokerena*, azaz „fehér *Hom*"[10] fája, amely világ eredeti állapotának helyreállításakor a halhatatlanság italát fogja biztosítani az embereknek, és a „Sokmagvú fa", az életadó fa, amelynek magvaiból születik minden fa. Ez utóbbi ágai közt lakik a *Szaéna* (vagy *Szimurg*[11]) madár. A Gonosz a fát is meg akarta kaparintani, ezért gyíkot teremtett. Azonban a fa védelmére tíz hal teremtetett, amelyek körbeúszva védelmezték azt, a Gonosztól. Más mítoszváltozatban az életfa *(Haoma)* a föld központi hegyén, a harmadik égben, azaz a paradicsomban található.

Az iráni manicheus vallásban az emberi lelken kívül a fák, a növények és a gyümölcsök is tartalmazzák az Örök Fény szikráit, hiszen a fény szét van szórva az egész természetben. A világ „Élõ Lelke" náluk azonos a szenvedõ *Jézus*sal (*Jesus Patibilis*), aki a Fény Jézus alacsonyabb rendû része. E szenvedõ Jézus a világ anyagában van keresztre feszítve. Mivel a fákban a fényszubsztancia különösen koncentráltan van jelen, ezért a manicheusok minden fára úgy néznek, mint *Krisztus* keresztjére. Faustus errõl ezt írja: „Jézus, az emberek élete és megváltása minden fán ott függ."

A középpont kijelölése és kultúraformáló szerepe talán a samanisztikus népi vallásokban vált meghatározó jelentõségûvé, ahol ez nemcsak szimbolikusan, hanem fizikailag is megvalósult, és nélkülözhetetlen rituális szerephez jutott. A sámánok háromosztatú világképét a világfa *(arbor mundi)*, a világoszlop, a világhegy, a létra vagy egy folyó köti össze. Az, hogy az egyes népek hogyan képzelik el a világ tengelyét, az eltérõ, és jórészt a környezetük határozza meg. A földi világtengely itt is az égi, azaz a Tejút földi mása. Bármelyik világközép-megfogalmazási formáról is legyen szó, az a világ közepén, azaz a világ köldökén áll, és a mi világunkat köti össze az alsó világgal és felsõ világgal, ugyanakkor a makrokozmosz (univerzum) és mikrokozmosz (ember) találkozási pontja. A világfa ábrázolása sok népnél megjelenik a sámándobon, méghozzá csontvázszerû ágasfaként. Vannak népek, ahol a világfa szerepkörébe mitikus sárkánycsontvázat képzelnek el.

A különbözõ sámán-hitvilágú népeknél a világfa és az annak megfelelõ sámánfa központi szerepkörrel bír. Álljon itt néhány példa az elképzelések sokaságából. A hakaszok (abakáni tatárok) világelképzelésében a föld közepén áll a vashegy, annak tetején a szent fehér nyírfa. A szibériai tatárok hõséneke arról regél, hogy a vasszikla tetején áll a kilencágú vörösfenyõ (amit *Kudai*, a fõisten teremtett). Az altaji tatároknál a föld közepén egy óriásfenyõ áll. A kirgizek a sztyeppén álló magányos fákat vallásos tisztelettel övezik. Náluk a világfa az égi területen gyökerezik, ott, ahol a világhegy csúcsa található. A jakutok hitvilágában beszélnek egy hegyen nõtt égig érõ óriási fáról, ami az eget tartja, és ami egyben *Ürün Ajtojon* (fõisten) lókötõfája. A jakutok, burjátok és

szibériai tatárok úgy tartják, hogy az isten égi jurtája elõtt áll a világoszlop, ahová õ köti a lovait. Altaji tatároknál, burjátoknál és kalmüköknél a jurta közepén felállított pózna, amely túlnyúlik a füstnyíláson, a végén színes szalagokkal, maga az ég oszlopa, és a sámán ezen keresztül jut fel az égi szférákba. A dolgánok hitvilágában szerepel egy fa, amely a levegõben áll. A tunguz népek képzeletében is él az égi fa gondolata. Az ugorok minden magas fát szentnek tartanak. A hantik (osztyákok) szerint a hét emeletes égben, a hetedik rétegben lakik *Numi Torem* (fõisten), ahová a harmadik rétegben növõ „nagy fa" is felnyúlik. A magyar írásos forrásokban elsõként a Teleki-, Érdy-, és Debreceni kódexekben említik a „nagy fát". A lappok a világ istenének oszlopot állítanak, állatot áldoznak neki, az állat vérével bekenik az oszlopot, hogy az isten ne engedje leszakadni az eget, így lesz az oszlop az ég tartója. A sok eurázsiai példa mellett meg lehet említeni az afrikai szemang pigmeusokat, akik hitvilágában a világtengely egy órási szikla, ahol egykor fatönk nyúlt az égbe. Az eget tartó kõoszlop csúcsa belenyúlik az égbe, amelyen régen át lehetett jutni. A halott lelke kelet felé, a tengerhez tart, és a becsülettel élteké a *Belet* csodás szigetére jut, ahol óriás néger kéri el az áldozati ajándékot. A sziget közepén álló *Mapik*-fán pihennek az elhunytak lelkei. Egyébiránt a még meg nem született pigmeusok lelkei is ezen a fán tartózkodnak. A világfa motívum afrikai jelenlétét bizonyítja egy dél-afrikai sziklarajz, amely egy feltehetõen feláldozott asszony testébõl nyúlik az égbe, s rajta feltehetõleg sámánok másznak az égbe. Minden bizonnyal egy esõért folyó rítus ábrázolása ez a régi emlék.

A samanisztikus kultúrák szent fa elképzelésében sokszor tetten érhetõ a szomszédos komplex kultúrák hatása, erre jó példa az indiai a *Szuméru* hegyet beborító *Zambu*-fa, amely többek szerint babiloni hatásnak tekinthetõ. Mindez a gondolat a buddhizmus terjedésével eljutott Tibetbe, ahol a paradicsomi aranyhegyet a Zambu-fa takarja be. Innen átkerült Mongóliába, ahol szintén a *Szümérü* hegyet borítja a Zambu-fa.

A különféle világközép és világoszlop szimbolikák tanulmányozása semmiképpen sem lehet nosztalgikus, hiszen még egyszer nem léphetünk ugyanabba a korba, éppen úgy, mint ahogy egy elõzõ kultúrába sem. Azonban ezek vizsgálata és megértése elvezethet minket arra, hogy felismerjük, középpont nélkül éppen úgy elveszettek vagyunk az élet színpadán, mint a rendezõ nélküli színészek az elõadandó darabban. A modern léthelyzet sokkal bonyolultabb, mint egy szimfonikus zenészé a zenekarban, ezért rendületlenül keressük az életünk karmesterét, nem feledve, hogy a legtöbb körülöttünk vezénylõ csak összevissza hadonászik, anélkül, hogy bármiféle összhangzattani ismerettel rendelkezne. Keressük bátran világunk középpontját, hátha ezáltal megleljük a saját közepünket is.

Jegyzetek

1 *Lugalbanda* sumer mitikus hõs, félig legendás uralkodó (i. e. 28-27. sz.), Gilgames apja.

2 *Enki* (akkád változatban *Eá*), sumer isten, a „Föld ura", a népi etimológia a „Víz házának" olvassa. Enki birtokolja az absztrakt isteni erõt.

3 *Innin* (akkád változatban *Istár*), sumer termékenységisten, a vegetáció istene. Egyszerre éltetõ, pusztító, szûz és parázna, béke és háború.
4 *Utu* (akkád változatban *Samas*) sumer napisten, nevének jelentése fényes vagy ragyogó.
5 *Jusz-Aasz* Héliupolisz város egyik istennõje.
6 *Thot* (*Dzsebuti*) a bölcsesség, írás és matematika istene. A halottkultuszban, *Ozirisz* ítélkezésében mint az istenek kilencességének írnoka vesz részt.
7 *Ré* (*R'*) Napisten, aki sólyom alakjában testesül meg, ritkán kandúr.
8 *Ozirisz* (*Uszir*) a természet teremtõerejének és a túlvilágnak az istene.
9 *Ba* az egyiptomi többes lélekhitben az ember belsõ energiája, az életerõ. A bá lélek mint lélekmadár a halál után az égbe száll, és a csillagok között lakik. Az istenek ba-ját szent állatok alakjában ábrázolták.
10 A *hom* avagy *haoma*, az avesztai *hav*: kiprésel, kifacsar szóra vezethetõ vissza, és megegyezik az óind *szomá*val. A perzsa felfogásban a szent növény, a belõle készített ital, és az utóbbit megtestesítõ isten egységet alkot. A *jaszna*, azaz a *haoma* zoroasztriánus feláldozása, biztosítja a hívõk számára a halhatatlanságot. A világtörténet utolsó jasznájával az egész világ visszatér az õseredeti tökéletes és halhatatlan állapotába.
11 A *szimurg* a perzsa mitológia sorsmadara, azonban néha csak eszköz a sors kezében. Eredete visszanyúlik a legrégebbi eurázsiai sas-mítoszhoz, amely szerint e madár hozta le az égbõl, vagy a mitikus hegyrõl az életfa gallyát. Egyes perzsa szövegek mint egyaránt jó és rossz lényt írják le, más források (*Sáhnámé*) beszélnek egy jó, és egy rossz szimurgról. Ez a mitikus madár képes a betegeket meggyógyítani, a tollait pedig jóslásoknál használják.

Felhasznált irodalom:
Bánfalvy András (ford.): *Kilépés a fénybe I-II.* (Egyiptomi halottaskönyv), 1994/95, Budapest, Farkas L. Kiadó.
Berze Nagy János: *Az égig érõ fa.* 1958, Pécs, Tudományos Ismeretterjesztõ Társulat.
Diószegi Vilmos: *Samanizmus*. 1998, Budapest, Terebess Kiadó.
Eliade, Mircea: *A samanizmus. Az eksztázis õsi technikái.* 2001, Budapest, Osiris Kiadó.
Hinnels, John R.: *Perzsa mitológia*. 1992, Budapest, Corvina Kiadó.
Hoppál Mihály: *Sámánok lelkek és jelképek.* 1994, Budapest, Helikon Kiadó.
Hoppál Mihály–Szathmári Botond–Takács András (szerk.): *Sámánok és kultúrák*. 2006, Budapest, Gondolat Kiadó.
Kákosy László: *Ré fiai*. 1979, Budapest, Gondolat Kiadó.
Komoróczy Géza (vál.): *Gilgames, Agyagtáblák üzenete.* 1974, Budapest, Európa Kiadó.
Komoróczy Géza (vál.): *Fénylõ ölednek édes örömében. A sumér irodalom kistükre.*
1983, Budapest, Európa Kiadó.
Tokarev, Sz. A. (szerk.): *Mitológiai enciklopédia I-II.* 1988, Budapest, Gondolat Kiadó.
Vértes Edit: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága.* 1990, Budapest, Tankönyvkiadó.
Vitebsky, Piers: *A sámán.* 1996, Budapest, Magyar Könyvklub–Helikon Kiadó.

Madár János

„Minden fában lélek lakik”

Ratkó József költészetében meghatározó szerepe van a tájnak, a hazának. Ebben a lélektani és földrajzi kötõdésében ott van az árvaság, a nehéz gyermekkor érzése. Számtalan versében tesz õszinte vallomást ezekrõl az évekrõl, amikor nevelõszülõknél és intézetben eszmélt rá a világra, a természeti szépségekre: „Az ág csuklója eltört – hófehér / gipszbe rakta a tél. / Gyógyul: a fa mozgatja már, / de óvatosan, s vigyáz, nehogy / rászálljon egy madár.” (*Fa)*; „Mint nyílt seb, lüktet ez a táj; / fényt csöppent rá a Nap.” (*Tavasz elõtt*). Az évszakok változásai, az élet megmegújuló metaforái mélyen beleivódtak verseibe, prózai mûveibe. Már az elsõ önálló verseskötetében, a *Félelem nélkül* (1966) címû gyûjteményben is megfigyelhettük a szépség iránti fogékonyságát, természeti jelentéstartalmakra való nyitottságát. Játéknak, felemelõ impresszióknak tekintette az idõ múlásában meg-megcsillanó köveket, bokrokat, folyókat. Ebben a – látszólag kiegyensúlyozott, félelem nélküli – korszakában azonban egyre többet foglalkozott már az árvasággal, a sors kegyetlen kihívásaival is.

Lelenc-érzéseiben, archaikus megszólalásaiban azonban egyre erõteljesebb lett a lázadás. Perlekedõ, a kor igazságtalanságait elemzõ verseiben is eleven képiséggel van jelen a természet, a fizikai valóság. „Mire virítasz, ember, / izzadtság-szagú virág? / Az öröm körüldönög, / aztán a bánat kirág. / / A halál mellére hullsz. / Tenyered õszi levél, / pörgeti, fölkapja és a / Nap felé viszi a szél.” - olvashatjuk a *Mire virítasz?* címû versében. Ez az önmegszólító, a haza sorsáért aggódó költemény is azt igazolja, hogy Ratkó József szinte mindig természeti képekkel ellenpontozza indulatait. Fák, virágok, bokrok, kövek – sorjáznak verseiben akkor is, ha igazmondó emelkedettséggel mondja ki emberi és költõi ítéleteit. Mert szigorú ember volt, és szigorú költõ: törvényeit õ szabta önnön magára és másokra egyaránt. Nem mentett fel senkit bûnei alól: „Fába róva vagy földbe ütve / mindenütt hagytunk egy jelet / arról, hogy arra jártunk, bajba, / háborúba vert emberek.” (*Jelek*); „Ez a hitvány, gyönyörû ország/ megszégyellhetné Janus-arcát.” (*József Attila*); „Itt feküsznek a fakereszttel / kitüntetettek. Mellükön / két tonna föld van. Ennyi súlyt / holta után elbír az ember.” (*Katonatemetõ*). Az ország sorsáért felelõsséget érzõ, a történelem iránt is rendkívül nyitott alkotó sorra felidézte verseiben a magyarság múltjának fájdalmas pillanatait: „Gazdag ez a föld. Szül, szül egyre. / Magzatvizet csorgat az árok. / Nehéz domb alatt fészkelõdnek / mokány kunok, csontos tatárok. / / Dûlõutak szorító combja / közül kibuknak, megszületnek / a holtak – avarok, hunok, / halálukban magyarrá lettek. / / A föld az úgy segít magán, / ha már meddõ a nõk szerelme, / megszüli múltját: fiait, / ellenségeit fölnevelve.” (*Magyarok*); „Távoli kutyaugatás, / bugyborékoló békahang / s háztetõn burrogó gatyás / galamb jelzi, hogy béke van. / / Ez a rím mégis nyugtalan. / Kong, mint a félrevert harang.” (*Béke*). Ennek a versnek kiteljesedése, és Ratkó József egész költészetére is érvényes a következõ költemény, amelyet idézzünk teljes egészében. *Ág ággal*: Színesbõrû testvéreim, szelíd fák, / mutattok olyan egyszerû, / gyönyörû példát! // Ág ággal egymásba fogódzva / akácfa, bodza, / fehér nyírfa, rézbõrû cser, juhar, / négerfa: büszke ében – / harag nélkül minden egy-sorsúval / éltek e közös ég alatt / egyforma fényben. // Az izgága szél hiába szaval, / uszít zsarnok vihar – / törvénytudók, ti, / akácfa, bodza, / ág ággal egymásba fogódzva, / fehér nyírfa, rézbõrû cser, juhar, / négerfa: büszke ében / harag nélkül minden egy-sorsúval / éltek e közös ég alatt / egyforma fényben.

Ha elemzés alá vennénk ezt a verset, szép példáját találnánk Ratkó József természetszeretetének és békevágyának. Ugyanis ebben a költeményében a népek, nemzetek békés egymás mellett élésének fontosságát sürgeti. Teszi ezt olyan természetességgel, olyan természetes emberi és költõi igénnyel, mint ahogyan naponta szétnézett a nagykállói udvarán álló fák között. Szemlélõdése, humanista beállítottsága és bölcsessége sokban segítette õt, hogy pontosan ítélje meg környezetének jelenségeit: a jót és a rosszat. Tévedhetetlen verseiben, az elemi költészet

erejére bízott mûveiben olyan monumentális vallomásokat tett, amelyek õt országosan jelentõs költõvé emelték. Sajnos, kevesen tudják – még a kritikusok, irodalomtörténészek közül is –, hogy milyen nagy költõ Ratkó József. Ezért is halljuk a nevét ritkán. A folyóiratok is csak elvétve emlegetik egy-egy versét, könyvét.

Pedig a *Félelem nélkül* (1966); *Fegyvertelenül* (1968); *Egy kenyéren* (1970); *Törvénytelen halottaim* (1975); *Gyerekholmi* (1980) minden bizonnyal a magyar irodalomnak is igen fontos darabjai. Amikor a költõ mûveinek méltó helyérõl szólok, azt is szeretném hangsúlyozni, hogy a népi képvilág és a mesékben gyökerezõ bölcselet kitûnõ példatára az õ költészete. A magyar folklór õsi elemeinek olyan gazdag viszonyulásait tartalmazzák versei, amelyek méltán rokonítják Bartók Béla, Kodály Zoltán, József Attila, Nagy László, Váci Mihály világával. Ezt a jeles névsort folytathatnánk kortárs irodalmunk néhány alkotójának megidézésével: Utassy József, Nagy Gáspár, Bella István, Ágh István, Buda Ferenc, Serfõzõ Simon, Kiss Anna, Tóth Erzsébet. A múlt és jelen irodalmának ilyen értelmû egybevetítése – nagyon jól tudom – túlságosan is bátor állásfoglalás, mégis helyénvalónak tartom, ha a népiség hiteles költészete felõl közelítem meg a kérdést. A magyar folklór jegyeit, archaizáló hangvételeit, nyelvi-teremtõ erejét ugyanis mai költészetünknek ez a vonulata õrizte meg. A tisztaság, a történelemben is mélyen gyökerezõ természeti allúziók ezeknél az alkotóknál válnak elevenné, csakúgy, mint Ratkó Józsefnél. A *Törvénytelen halottaim* költõje – a balladisztikus, sokszor antropomorfizáló láttatás és hangvétel ellenére – leggyakrabban a természet eszköztárából vette képeit. A fa kiemelt, meghatározó motívumként játszik szerepet költészetében: „Bebábozódva fekete fába, / faragott kõbe, / belecsavarva selymes nyálba, / puha idõbe, / talán kinõ a holtak szárnya" (*Feltámadásról való ének)*; „Fény szivárog szúrt csillagokból / s odavarasodik a kövezetre./ /Faágak nyúlkálnak a tóba, / eleven sebbe." (*Õsz*); „Hiába nyár, fanyüvõ õsz is, / tél és tavasz hiába jönnek – / nem új ez az élet." (*Új évszak kellene*). Az *Anyám* címû prózai nyelvezetû költemény viszont nem engedi, hogy egyetlen sorát is külön kiemeljük, így a teljes verset idézzük. *Anyám*: Most már hívhatom fûnek is / föloldotta a föld neve alól / a tenyere is névtelen / már nem halott a gyökerek / lenyúlnak érte fölsegítik / arc nélkül áll a fában / most már hívhatom fának is / elsötétített város a szeme / a szeme kõ alatti fény / ne sírjatok testvéreim.

Fû, fa, gyökerek – mind-mind a földhöz, a szülõföldhöz, hazához, haló földhöz kötõdõ fogalmak, amelyek legtöbbször gyásszal telítõdnek Ratkó József költészetében. A szavak köznapi jelentése mindig plusz jelentéstartalmat kap azáltal, hogy tragédiák metaforikus-szimbolikus mozzanatait hozza közelünkbe. A valóság és a képzelet, a valóság és a vízió különös evidenciája olyan intuitív erõt jelentenek verseiben, amelyek hihetetlen sodrást hordoznak. Mire feleszmél az olvasó az elemi létezést és elmúlást fölmutató verssorok közül, máris részesévé válik a költõ súlyos élményvilágának. Ez az azonosulás, lírai alannyá válás jelentheti azt a folyamatot, amelyben Ratkó Józsefnek egyre több olvasója lehet. Tudom, hogy ma – amikor a technika fejlõdése a könyvet, az olvasást háttérbe szorította – furcsán hangzik az elõzõ gondolat, vágy. Reményem inkább azt szeretné érzékeltetni, hogy Ratkó József nagyon nagy költõ. Olyan jelen-tõs alkotója a századfordulónak, akinek mûveire sokkal jobban oda kellene figyelnünk. Értõ elemzésekre, tanulmányokra, monográfiákra volna szükség, hogy ezt a rendkívüli költészetet méltó helyére emeljük. A költõ halála utáni csönd, mellõzöttség számomra teljesen érthetetlen. Érthetetlen, hogy azok a kritikusok, irodalomtörténészek is hallgatnak, akik Ratkó Józsefet – életében – a csillagokba emelték.

Jánosi Zoltán és egy-két közeli barát, tanítvány szól csupán róla olykor, de semmi érdemleges elõrelépés nem történik körülötte. A folyóiratok sem igen emlegetik, pedig az Alföld, Tiszatáj, Forrás és más folyóiratok állandó szerzõje, megbecsült szerzõje volt életében. Az õ költõi sorsa, utóélete is kezd hasonlítani Veres Péter, Szabó Pál, Sinka István, Váci Mihály, Csanádi Imre, Benjámin László, Simonyi Imre sorsára. Hozzátehetjük azonnal, hogy Illyés Gyulát, Németh Lászlót, Kodolányi Jánost és másokat is kikezdett az idõ múlása. Mirõl is van szó valójában? Ezek az írók, költõk nem írtak volna hiteles mûveket? Felháborító az a fanyalgás, cinikus megjegyzés,

amit néha-néha tapasztalok magam is az elõbbiekben említett alkotókkal szemben. Ugyanakkor féltehetségeket emelnek magasra bizonyos szekértáborok, irodalmi klikkek. Ez a jelenség nagyon sokat árt a kortárs magyar irodalomnak és magyar irodalom egészének is

A reményem mégis csak egy lehet: hogy az itt említett írók, költõk életmûve – köztük Ratkó Józsefé is – elõbb-utóbb méltó helyére kerül. Ebben pereskednek legjobb költeményei, amelyek a Hét évszázad magyar versei tükrében is a legjobbak közé emelik õt. Álljon itt bizonyítékul tõle egy olyan vers, amelyben saját halálát vetíti elõre. *Homloka elé:* Beköltözöm egy fába, tölgyfába talán, / kilakoltatott madár manzárdszobáiba. / Sietve kiürített városka az a fa, / utcáin limlom, elveszett madárének, / bevert, bezúzott levelek. / Hurcolkodom, szülõvárosom lesz az a fa, / anyám is ott él, már szerelmes, / csak apám nem jött még haza, / ujja inog a szélben, énekét / hazahajítja messzirõl, / földindulással érkezik, / dünnyögve körül-szimatol, / nem szól, csak kalapja dörög, / s este, amikor elalszik, / kiülünk homloka elé.

A költõ ebben a versében önnön elmúlását, az élet és a halál látomásokban feloldódó összegzõdését jeleníti meg. A hiányban, a visszavonhatatlan hiányban újra együtt a család, együtt van újra mindenki, akiket szeretett. Anyja, apja alakjának megidézésével olyan fájdalmas szintézist teremt, ami egész költészetének is utóhangja lehet. Ebben a végsõ költõi megszólalásban a fa – mint szimbólum és metafora – a család, a családfa jelentéstartalmat is hordozza. A természet és az emberi élet szerves összekapcsolódását.

Novotny Tihamér
BUKTA IMRE

Az olyan típusú alkotó, mint Bukta Imre, valószínûleg sokkal kíméletlenebb kritikai viszonyban áll önmagával, mint az õt körülvevõ, megközelíteni, megérteni és megmagyarázni akaró, valahogy és valahogyan mindig a szubjektivitás édes bûnébe esõ interpretátorokkal. (…)
Nem állíthatom róla, hogy intellektuális mûvész, annál sokkal több benne a ráérzõk megmagyarázhatatlan ösztönössége. S nála ez az alaphangoltság állandó, lelkiismeretes készenléti állapot, éles szemet és mélyre kényszerített, a tudattalanban is áramló és áramoltatott „belsõ szorítókkal" felszerelkezett munkafolyamatot és „hõérzékelõ látást" jelent egyszerre. Ez a nem éppen filozófiai jártasságról, mint inkább az ötletességrõl, a találékonyságról „elhíresült" ember, kint és bent, fent és lent minden rezdülésében, minden valamirevaló moccanásában, a tévedéseiket félre tenni tudók okosságával ellenkezik, vitatkozik önmagával és a társdalommal, de egyszersmind következetes és gondos gazdaként megóvja teremtményeit az elkorcsosító keresztezõdésektõl. Bukta tehát ügyes farmer: kipróbálásra azonnal befogad farmjára bármilyen hasznosíthatónak ítélt eleven ötletet, s ha a kiszemelt „gén" beválik, mert megnöveli saját teremtményeinek fennmaradási esélyeit, s ha a változékony korszellem is a döntés helyességét látszik igazolni, akkor megtartja, sõt meg is fiatalítja a kiválasztott ötletcsírákat.
Mûvészete tapasztalati világszemléleten alapszik. Ezért, ha az empirikus módon felfogott és érzékien átérzett természeti univerzumban és a vele „szövetséges" emberi világ egyetemes rendjében, relatív harmóniájában valamilyen disszonáns, oda nem illõ, kétes elem jelenik meg, valamilyen színképzavar keletkezik, vagy idegen vírus fészkeli be magát, akkor õ ezt a külsõ képében megbomlott egyensúlyt azonnal érzékeli és felméri. Bukta azonban nem áll meg itt, hiszen az érdekessé váló jelenségek kiértékelése után, egy bizonyos, csak õrá jellemzõ kollázs-montázs építõmódszer segítségével – azaz leginkább az emberi biológiai környezetbõl kiemelt kézzelfogható tárgyi elemek, valamint az átdolgozott képi „szövetrészletek" egymáshoz illesztésével, vagyis egy úgynevezett „behelyettesítõ" mozaiktechnikával – megjeleníti, és átélhetõvé teszi számunkra ezeket az egyensúlyzavarokat. (…)
Számára a társadalmi-technikai erózió, a lepusztulás, az elhasználódás és a politikai entrópia, azaz a „hõhalál" történelmi távlatból nézve: a régi és az új, a konkrét mezõgazdasági helyzetek és dologi eszközök, a rekvizitumok, a különféle háztáji és nagyüzemi termelési eljárások, anyagok és tevékenységek fölszabadulnak a közvetlen szükségletkielégítés célszerûségi logikája alól. Így ez a szinte kimeríthetetlen vidéki tárház, s annak a felismerése, hogy ebben az eszközfelszabadultságban kell keresni a „minden lehet" legfõbb indokait, hozzásegítette õt annak a sajátos „keveréknyelvnek" a kialakításához, amelyet ma is használ.
S végül meg kell említenünk azt a szociografikusnak vagy szociológiai jellegûnek nevezhetõ alapkérdést, amely a kezdet kezdetén a paraszti származás, a közvetlen környezeti megalapozódás és tapasztalatszerzés magától értetõdõ következményeként vetül fel benne, és csak a megfelelõ tájékozódás és önmûvelés után alakul át mûvészi tevékenységben vállalt, tudatos szemléletté és alkotómódszerré. Bukta rájött arra, hogy az átformálódó, iparosodó paraszti kultúra, a magyar falu, a vidék reális perspektívából nézve számára már nem hordoz többé bartóki értelemben vett újabb mûvek megalkotására késztetõ, tisztán tradicionális, tárgyi-szellemi néprajzi mûvészeti elemeket. Nem, mert ez a társadalmi közeg és életforma már jó ideje az egységes világképükbõl kiesõ hierarchikus szokások és a kívülrõl jövõ kultúrpolitikai diktátumok, valamint az ellentmondásosan terjedõ tudományos-technikai forradalom vívmányainak a konfliktusaként és eklektikus halmazaként határozható meg.
Ezért az azonosulás mai formája semmiképpen nem lehet idõszerûtlen, és nem tûrhet semmiféle álromantikát. Ez az odaadás sokkal inkább az ellentmondások és az elképesztõ keveredések

tüntetõ felvállalásából, a „kivülállóság” kvázitudományos jellegû vizsgálati és a részvétnyilvánítás kreatív módszereibõl tevõdhet össze. Hovatovább ebbõl a felismerésbõl vezethetõ le mûvészetének konceptuális, kritikai, áttételesen vagy közvetlenül politizáló, dadaista (szocialista-realista), szürrealista, „individuál-mitológikus”, dekonstruktív, valamint szaggatottan, töredezetten leíró, képfelbontó, gunyoros, ironikus és abszurd jellege is. (…)
Buktánál a láttatás eszköztára önállósul, és a mûvészi cselekvés kizárólagos szereplõjévé válik. Számára a természeti látvány, a „szabad levegõ” már nem „röghöz kötött” kiindulópont, hanem felszabaduló következmény: az emlékezés és az emlékkeltés „tárgyiasult” kivetítése. A mûvész mindent megtehet, utánozhat, kitalálhat, helyettesíthet vonalaival, s csak megidézi a természet bizonyos aspektusait. Világa, bár nyilvánvalóan szubjektív, mégis univerzális nyelven beszél. Ábrázolási módszerében tehát gyõzedelmeskedik a kizárólagosság, a vizuális önkény és a konceptualitás.

Fenti írás a szerkesztõ által kiemelt részleteket tartalmaz a szerzõ Bukta Imre mûvészetérõl írt monográfiájából. (Bán András–Novotny Tihamér: *Bukta Imre*, Új Mûvészet Kiadó, Budapest, 1998.)

Virágh László
A SZÉPSÉG

Miért, hogy a szépség mindenek fölött való? Sem térben, sem idõben nem szabhat neki határt semmi. A szépség minden dolgok alapja és lényege. Rajta kívül semmi nem létezik. A dolgok legbensõbb rendjének feltárulkozása. Tökéletlenek vagyunk, mert nem tudjuk mindenben felfedezni.

A mûvészetek a világot legigazabb oldaláról közelítik meg. A mûvész a teremtés titkait feszegeti alkotás közben. Közelrõl lát, tapint, átél olyan dolgokat, melyek az embertõl végtelen távolságra vannak.

A tudomány által lehetetlen, hogy a világot megismerjük, mivel részleteiben akarja megragadni azt. Elvontságánál fogva a zene az, amely a mûvészetek közül leginkább képes a teljességre.

A dolgok elmúlnak, de a bennük rejlõ szépséget az ember igyekszik a maga számára megörökíteni. Elõfordul, hogy ez sikerül is neki.

Minél kevesebb a konkrét, egyértelmû megfelelés a – valamely mûvészet által használt – jelzések és a valóság között, annál nagyobb teljességgel képes a velük dolgozó mûvész a világot ábrázolni, annál nagyobb részt tud megragadni a teljes körbõl.

Ad absurdum: a legprimitívebb mûvészet annyi jellel dolgozik, ahány jelenséget akar ábrázolni, a legfejlettebb pedig egyetlen jellel ad vissza mindent. Csak legyen, aki ezt az egyetlen jelet megérti.

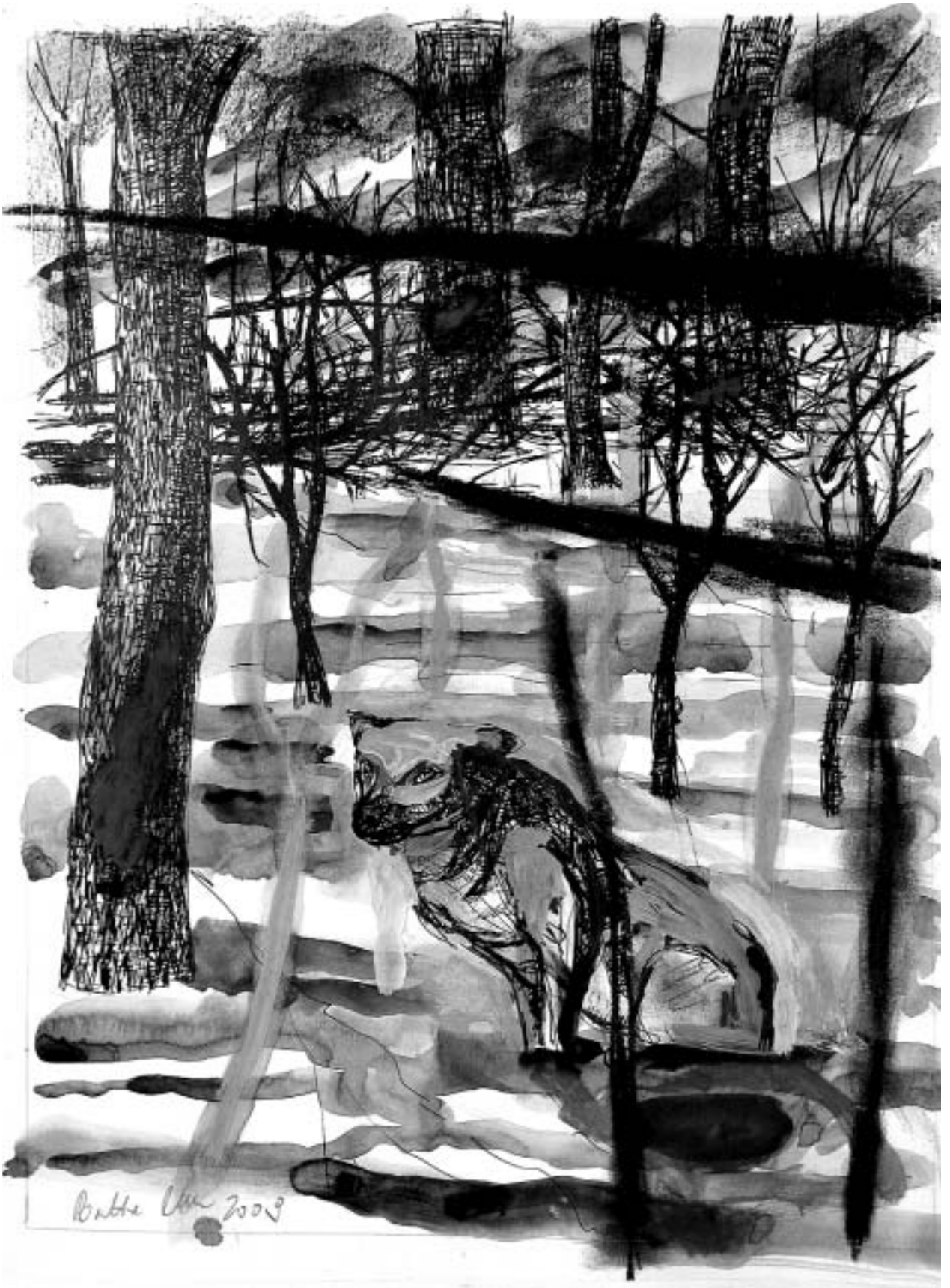

Horváth Ödön

HAIKUK

Ím a ligetben
széltõl-szövött zúzmara
a fák ág-bogán.

Fehér fák között
csalogat a friss hóban
kanyargó õznyom.

Téli verõfény;
a havon fák árnyéka,
s madárláb nyoma.

Fáim fehérben;
e téli teleholdban
talpig fehérben.

Nézd a fák tövén,
hóvirággal harangoz
a tavaszi szél!

Vizek fakadnak;
amerre a szem ellát,
virágzó gallyak.

Halványkék égbolt;
tavaszi nyírfaágak
lágy rajzolata.

Ifjú meggyfáról
hulló szirmok megbújnak
az árok alján.

Együtt hintázik
e lágy tavaszi szélben
a virág s a gally.

Villám cikázott;
a cseresznyefa ott áll
szirommal tele.

A sok virágból
ezen a szép szilvafán
melyik lesz gyümölcs?

Elcsitult a szél,
mégis egyre több szirom
hullik a fákról.

Mennybéli szózat!
Fényben-úszó porcsóvák
a tölgy lombján át.

Nyárfák pihéi
hajadba, vállaidra
rakják fészküket.

Távol mennydörög;
itt a feltámadt szélben
suhognak a fák.

Az öreg fûzfa
hétrét görnyedten hajol
a víztükörre.

Kidõlt fa törzse
gallyakkal, gyökerekkel
úszik a folyón.

Áramló folyó,
parti füzek, madárdal;
köztük te meg én.

Tó. Körötte út.
Jobbra-balra, két sorban
fiatal hársfák.

Páfrányok tövén
a bükkfarengetegben
forrásvíz csobog.

Tikkasztó meleg
aszalja a rét füvét,
a szomjas fákat.

Csöndes tó tükrén
arany hidat ver a nap
a fûzfák mögött.

A völgyben a fák
lombja egyre színesebb,
rõt, barna, sárga.

Vetkõznek a fák,
fakóbb az ég; a kígyó
is vedli bõrét.

Lehajló ágon
õsz fénye üldögél s egy
hallgatag madár.

Az erdõ mélyén
elsötétülnek a fák;
érkezik a hold.

Csak a hold suhan;
a fák, a füvek, mind-mind
mozdulatlanok.

Nézd, a fák fölött
feltûnt a hold s lebegve
ott a vízben is.

Hold-permetegben
állnak a bokrok, a fák;
egész hajnalig.

Hold fényessége.
Fenyõfák suhogása.
Felhõk futása.

Vonuló õzek,
itt-ott nyírfákkal benõtt
kis tisztáson át.

Tölgyfa árnyékán
lehullt lomb közt tipegve
gerlék szemeznek.

A nyárfák csúcsán,
az erõsödõ szélben
hintázó varjak.

Ó szél! Ó, a szél!
Hajladozó fák között
temérdek levél.

Õszi erdõbõl,
a sokszínû fa közül
füstöl a pára.

Barna és sárga
a gyep, körben a fák mind
megkopaszodtak.

Kertben felejtett
kertész-taliga tele
gallyal, levéllel.

Moha-lepett fák;
már csak egyikükön van
néhány holt levél.

Minden oly szürke,
az út, a házak, a fák,
s ott fenn a felhõk.

Hûvös van. Szélcsend.
A parkban, körben a fák
levelek nélkül.

Az õszi ködben
csupaszra vetkõzött fák,
színtelen rétek.

Északi szél fúj;
bágyadtan pislog a nap
a deres fákra.

Elsõ hópelyhek;
még sötétebbnek tûnnek
az útszéli fák.

Pár napja kopár
cseresznyefám ma ott áll
talpig fehérben.

Tejszínû ködben
állnak a fák; mögöttük
pislákol a nap.

Fenn a hegytetõn,
felhõkbe burkolóztak
a sudár fenyõk.

Horváth Ödön

KINN A RÉTEN

A tarka réten végestelen-végig
nyárfák nyújtóznak fel a magas égig.
A szél, ha jön, jobbra-balra hajlítja
derekukat és õk suhogva ritka

táncba kezdenek, ide-oda lengve
illegetik magukat. Jó a kedve
mindnyájuknak, hiszen öröm a reggel:
minden élõ szinte önkívületben

zengi, ünnepli újjászületését,
ízleli léte adott édességét,
s a fény, idáig sötétbe rejtõzve,

felénk áramlik; sõt, ott suhan föl-le
ég és föld között, s mindent beragyogva
a szépségeket egymásra halmozza.

EGY ÁLDOTT KÉZBÕL

A szél nevemen szólított, és akkor
jöttem rá, hogy a fáknak és füveknek
testvére vagyok, a virágok körben
húgaim, a madarak fenn az égen

kis öccseim. Attól a pillanattól
kezdve feltolult bennem az öröktõl
meglévõ bizonyosság, hogy mi egyek
vagyunk egymással, és nincsen különbség

ember, állat s növény között: egy kézbõl
származunk mindnyájan, egy teremtõ szó
adott nekünk behatároló formát,

és nincsen más, csak a megfoghatatlan
szent valóság, a mélyben ringatódzó
õsi dolgok visszatükrözõdése.

LEVEGÕZÉS

Zegzugos úton, kis falusi házak
között bandukolok vasárnap délben.
A nyárfák bolyhos hópihéi szállnak;
a napfényben, irdatlan messzeségben

kering a sas. Szemeim erõlködnek,
hogy egyetlen pislogás nélkül lássam
a kristálytiszta, mélykék levegõnek
grandiózus királyát. Valósággal

elbûvöl ez a kivételes látvány
és a gyógyító csend itt körülöttem,
hiszen talán a füvek suhogása

az egyetlen zaj s motolla-gyors szárnyán
cikázó szitakötõ a közelben,
s távol egy vonat halk zakatolása.

KISMAROSI ÕSZ

Mielõtt megjönne a tél,
még elgyönyörködöm az õszben;
a sárgásbarna fákban körben.
Oly szép rajtuk a tompa fény.

Az enyhén csípõs délidõben
kis port karcolgat föl a szél.
Megárvultságom visszatér;
a lomb itt-ott már eltûnõben.

Lassan minden csupasz, kopott lesz,
lassan megjönnek a ködök;
fázós kétségeim tapadnak

mohazöld-szín reményeimhez.
Lassan párás lesz minden ablak,
s füst gubbaszt a házak fölött.

SEBZETTEN

Félek, borzongok. Kinn kavargó felhõk
gyülekeznek, kertemben a kopasz fák
ide-oda hajladoznak, a fenyõk
száradt tûleveleiket hullatják.

Elfojtott álomkép szomorúsága
szakad rám. Minden átfogalmazódik,
minden elcsitul, mintha széles szárnya
nõne térnek, idõnek s egy hang szólít.

Gyere! – suttogja, s lelkem zavarában,
magam megadva állok kinn a szélben,
a kavargó felhõk alatt, a hulló

tûlevelek bõrt sebzõ záporában,
s riadt búcsúzkodók tekintetével,
most döbbenek rá, ki is az a súgó!

HALOTT EGEK ALATT

Halott egek és te pusztuló hajnal!
Kiábrándultságomban reszketek már,
annyira fáj a változtathatatlan.
A rengeteg feldúlt világa egyre

fakóbb; a korán kezdõdött enyészet
telepszik rá. Ott is marad, nem újul
az erdõ lelke: száraz fák és bokrok.
Egyre kopárabb a nagyszerû fû is.

A nap se jön. A táj nagy zavarában
a szél felé fordul, valami illat
után kutat; valami biztatásra.

De csak nagy zúgás hallatszik. A rozsdás
levelek szállnak le-fel, összevissza;
mindent átitat a kimondott átok.

Németh Péter Mikola

HÕSÖK NÉLKÜL-TÕL AZ ELNÉMULÁS-IG

In memoriam Hubay Miklós

„Aztán mi végre az egész teremtés?"

Mennybemenetel

Zarándoklás ez, minden õsz kezdetén megtesszük, a kettévágott – a történelmi Neogradiensis, a Palócföld girbe-gurba tájain – *Nógrád megyében, hogy elõbb – még magyar részen – a csesztvei udvarház körüli pusztuló park csendjében tûnõdjünk el a Teremtés bizarr kalandján és a vele járó sete-suta világtörténelmen. Mert talán épp egy ilyen kidõlõ fára leülve* – a krími hársról van szó – *tûnõdött el Madách Imre is azon, hogy hogyan lehet egyetlen képletben kifejezni ezt a végtelen térben és idõben terjengõ „izét"* amit történelemnek nevez az emberiség.

Aztán folyatjuk a zarándokutat tovább, még a megyehatáron belül, de már az országhatáron túl, Alsó-Sztregovára – ma Dolná Strehovának nevezik a falut ugyanott, a Felföldön, az Ipoly-táji hazában, de már a Szlovák Köztársaságban –, *ahol a várkastély gyûjteményében láthatjuk egy magyar író családi képmásait. Az ivadékokat és az õsöket. (A feliratok megértéséhez nélkülözhetetlen a zsebszótár használata.) De most* – a Benes-dekrétumok újraéledése idején? – *nem engedik be a Magyarországról érkezõket, akik itt ez évben is megtartanák elõadásaikat szûk körben, csak úgy egymásnak Alsó-Sztregova szülöttjérõl. /…/ Átballagtunk – kisded zarándokcsoport – a falu másik végébe, a katolikus templomhoz. S ez lett az elõadótermem. Itt talán jobban is kiélezõdött a létkérdések transzcendenciája.*

S valóban, így történt ez az Ipoly Eurorégió Szabadegyetem Madách Tanulmányi Napjain 2004–2008 között. A váci Madách-Kör rendezésében, a Madách Irodalmi Társaság tagjai, valamint magyarországi és szlovákiai középiskolások, fõiskolások és egyetemisták évrõl-évre hittel érkez-tek az „északi géniuszba", Madách szülõföldjére, hogy lelkiekben erõsítsék a szellemiekben egységesülni vágyó Európánkat, és azzal a reménységgel, hogy a klasszikusoknak nem árthat már semmiféle politikai fondorlat, még a szlovákiai nyelvtörvény sem. Tévedtek, tévedtünk volna? Nagy baj volna, ha igen. Ám bárhogy is legyen a magyar-magyar, a szlovák-magyar határokon átnyúló emberi kapcsolatok továbbépülnek, ahogyan Hubay Miklós is sejtetni engedi az itt idézettek értelmében, a Napkút Kiadónál 2010-ben megjelent *Aztán mi végre az egész teremtés – Jegyzetek az Úr és Madách Imre mûveinek margójára* – címû vallomásos könyvében. A XIX. Madách Szimpóziumon, most rá emlékezünk: *Ikarosz requiem – Pilinszky-palimszeszt(usz)*

Milyen lesz az a *VisszaSejtesedés,* / amirõl csak hasonlatok beszélnek, / olyanfélék, mint oltár, szentély, / kézfogás, megtérés, áldozás, ölelés; / Fûben, fák alatt megterített asztal, / ahol, nincsen elsõ és utolsó vendég. / Végül is milyen lesz, milyen lesz / az a nyitott szárnyú emelkedõ zuhanás,

VisszaHáramlás a világ közös fészkébe / lángoló szívébe? – Nem tudom, / és mégis, hogyha valamit ismerek, / hát ezt igen, e forró folyosót, / a nyílegyenes labirintust, melyben / mind tömöttebb és mind tömöttebb / és egyre szabadabb a tény, hogy repülünk.

„Szemben velem, otthon, a József Attila utcai szobám falán, – mesélte Hubay Miklós 2007 januárjában az Írók Boltjában *Mysterium Carnale / Hommage à Pilinszky* címû kötetbemutatóm felvezetõjében – az egyik nagy magyar grafikusnak, a ma már klasszikusnak számító Kéri Imrének egy fametszete függ". Ha valaki átléphette egyszer is a Hubay-szentély küszöbét, meggyõzõdhetett róla, hogy az elõbb említett grafika Michelangelónak a Sixtus kápolna mennyezet freskóján, *A Nap, a Hold és a növények teremtése* címû részén látható figurájával állítható párhuzamba. Ott az Istennek csak a feneke látszik, ahogy egy hatalmas köpenyben átsuhan a levegõégen, s kifelé repül a képbõl, a fenekét mutatva felénk, mint akinek elege van a világból, amit õ maga

teremtett, elege van az emberbõl, akit saját orcájára formált. Ezzel a michelangelói látomással szembesült tudatosan, nap, mint nap, kilencvenen túl is Hubay Miklós, a drámaíró. Mert Õ jól tudta – amióta valóban elhittük Nietzschének azt a közhellyé lett kijelentését, hogy: *...az Isten meghalt*; Babitsnak modern próféciáját, hogy *Az emberek elhagyták Istent, / Most Isten hagyja el a világot*; Pilinszkynek jelenkorunkra hatványán igaz állítását, hogy ti. *ez az a föld, amit Isten elhagyott* –, azóta senki sem kerülheti meg ezt a kérdést, valamennyiünknek valamilyen formában, újra és újra át kell gondolnunk a fent idézett megállapításokat. Jelen pillanatban ennek legfõbb akadálya, hogy mindennapjainkban eljutottunk, arra a mélypontra, ahol már gyakran a tényeket sem vagyunk képesek megkülönböztetni a valóságtól, hovatovább, a virtuális valóság egyre inkább összekeveredik a realitással. Vajon miért lett ez így, mi lehet ennek az oka? Valószínûsíthetõen Rilkének az a felismerése adhat választ erre az életre szóló kérdésre, ami egész földi létünk ellentmondásosságára képes rávilágítani, s amire úgyszintén Pilinszky hívta fel a figyelmünket, hogy ti. *Rettenetes, hogy a tényektõl sose ismerhetjük meg a valóságot!* Igen. Pilinszky János errõl a könyörtelen igazságról tovább elmélkedve megállapítja azt is, hogy *a tények, emberi világunk tényei mindenkori részei a valóságnak, de sohasem azonosak egészen vele. A tények az emberéi. A valóság Istené. Földeríthetjük a tényeket, s igyekezhetünk egyeztetni azokat a valósággal – ez minden*. Ez minden? Kérdezek rá kétségek között vergõdve, miközben újabb kérdéseket hívok elõ tudatom mélyrétegeibõl menekvésként a drámaíróval folytatott dialógusban. Akkor mire való a színház? A színház csak játék? És az élet csak valóság? *Nem,* – állítja határozottan Hubay Miklós a *Napló nélkülem* jegyzeteiben – *a színház mindkettõ: játék és valóság is – csak máshol és másképpen. Ha a színházat csak játéknak vagy csak megjelenítésnek tekintem,* – írja a továbbiakban – *legfõbb erejétõl fosztom meg. Mert egy drámaíró nem csak az életében, de a mûvében, a színpadon is bûnbe eshet és megtérhet. A színház morális intézmény. Az új színháznak el kell felednie, nem azt, hogy játék, hanem azt, hogy elmeszülemény, fikció. Amikor a függöny fölmegy, „itt és most", valóságosan megtörténik valami, semmivel se kevesebb súllyal, mint amikor az életünkben kétségbeesésbe kergetünk, vagy épp megvigasztalunk valakit. Az egyetlen különbség az, hogy a színház „mesterséges" síkján a valóság másképp történik meg, mint egyebütt.* De mégis, hogyan? Talán olyasformán, ahogy *Az ember tragédiájá*ban, ahol már az elsõ szín második megszólalásában azt halljuk az Úr hangján Madáchtól, hogy *Be van fejezve a nagy mû, igen / A gép forog, az alkotó pihen.* Á, dehogy van befejezve, kiált fel határozottan Hubay, a dramaturg. Isten itt nagyot tévedett, hiszen az egész Tragédia arról szól majd, hogy valami hiba történt, homok került a gépezetbe. Ettõl az újra, meg újra felforrósodik, begerjed… Ráadásul mindezek után a Teremtõ eltûnik a történelmi színekbõl. De mitévõ lesz aközben, amíg a világtörténelem kereke recsegve-ropogva ugyan, de körbejár? – kérdez rá Hubay. Majd így válaszol: *Pascal szerint elbújik; Szkhárosi Horváth szerint: elalszik, így nem lát; Nietzsche szerint: meghal; Vörösmarty szerint: megõszül; Kosztolányi szerint: álmatlanul ül aranyágon. A Biblia szerint a Mindenható bánkódik, megbánja, hogy embert teremtett.* De mégis miért? Meglehet azért, mert Ádám, mikor a bûnt elkövette, nem érzett semmiféle megrázkódtatást, bûnbánatot. A „bûn és bûnhõdés" erkölcsi parancsa számára ismeretlen, mert meggyõzõdése szerint, õ nem bûnt követett el, hanem természetes emberi módon lázadt az isteni tiltás ellen. Ahogy az elsõ emberpár a *Tudás fájá*nak gyümölcsét megízlelte, a *Halhatatlanság fája* közelébe se férkõzhetett, mert az Arkangyal útjukat állta, s tüzes pallosával kitessékelte õket a Paradicsomból. Madách szerint, ez sem egészen így történt, hiszen Ádámot így beszélteti: *El innen, hölgyem bárhová, el, el! / Idegen már ez a hely.* Vagyis Ádám és Éva önszántukból hagyják el a Paradicsomot, ha valaki tartóztatná õket, akkor se maradnának. Itt válik érzékelhetõvé, olvashatjuk Pilinszkynél, hogy *a modern világ többek közt két rendkívül fontos dolog jelentését mosta el bennünk. Az egyik a bûné, a másik a vezeklésé.* Valójában ugyanerrõl, pontosabban a „bûn és bûnhõdés", a „bûn és vezeklés", a „bûn és bûnbocsánat" ok és okozati összefüggéseirõl elmélkedik Hubay Miklós is, aki azt írja *Jegyzetek az Úr és Madách Imre mûveinek margójára,* idézem: *A bûnbeeséssel és a kiûzetéssel mintha a színét*

veszítette volna minden… Szürke lett a föld. Értelmetlen. A teremtett világ, amely nem régen még az Erõ, az Értelem és a Jóság fényében ragyogott, mûködik azért tovább, csak éppen azt nem lehet tudni, hogy minek. Kérdés az, nem volna-e jobb leállni az egésszel. Mert minél nagyobb szabású az univerzum, s minél olajozottabban funkcionál, s minél tökéletesebbnek látszanak törvényei, – voltaképpen annál szembeszökõbb a botrány, hogy mire való ez a felhajtás? Úgy érzékelni tehát, hogy a harmadik évezred küszöbén átbukdácsolva, a huszonegyedik század elõterében téblábolva, ugyanez a dilemma még inkább felerõsödik, elhatalmasodik rajtunk. Lucifer provokatív kérdése így talál totálisan célba, így talál el ismét bennünket: *Aztán mi végre az egész teremtés?* Ádám se tudja, de a Mindenható se képes egyértelmû isten-emberi választ adni erre a gyötrõ kérdésre, állapítja meg Hubay. Mindettõl függetlenül, vagy mindezzel együtt Ádám útját minden nemzedéknek újra és ismét végig kell járnia. Nincsen változtatásra mód, minden idõkre szóló parancsolat ez. De mindazonáltal, mégis, mi legyen ennek a Planétának a sorsa, a jövõje, ahol sorsunk szerint a Teremtõ szabta Úton, a születéstõl a halálig „kötelezõ gyakorlatként" végig kell haladnunk? Ha Isten nem képes választ adni erre a sarkalatos kérdésre, úgy valóban nincsen értelme a földi létnek, így a teremtésnek se sok. És mégis, ennek ellenére *Szegény Ádám,* – sajnálkozik Hubay – *õ fogja majd kiizzadni és kiverekedni, korszakról korszakra, a teremtés mûvének értelmét*. A magányos Ádám. De magányos maga a Mindenható is. Most válik rejtõzködõ Istenné. Nem is fogjuk õt többé látni a történelem folyamán. Beteljesedett Isten büntetése. Ez a kifejezés színére és visszájára is forgatható. (A büntetést elszenvedõ Istent is jelenti, és a minket büntetõt is.) Így is, úgy is megvan az értelme *Az ember tragédiájá*ban. Figyeljük csak milyen szöveget ad Madách Ádám szájába: *Érzem Isten, amint elhagyott, / Üres kézzel taszítván a magányba, / Elhagytam én is.*

Ez a világban való kivetettségünk, teljes elmagányosodásunk kulcsmondata. Hubay Miklós olvasatában: *Nem csak Isten bünteti Ádámot kiûzetvén õt a Paradicsomból – Ádám is az Istent. Mondhatni egymást taszítják a magányba*. Ó, jaj, mi lesz veled árvaságra jutott emberiség?

Hõsök nélkül

Mi lesz velünk hõsök nélkül? Hubay Miklós1940-ben, azonos címû drámájában, erre a lelkeken átviharzó és elhatalmasodó nemzeti sorskérdésre keresi a választ, s akkor a mohácsi csatavesztés és a Buda eleste utáni idõket idézi, azt a korszakot, amikor az ország tragikus módon hosszabb idõre elveszti függetlenségét. De miért pont azt, a magyar történelemnek miért nem valamelyik dicsõséges hõskorszakát eleveníti meg tanú- és tanulságként? Minden bizonnyal azért nem, mert szinte testközelbõl érzékeli Nagyvárad szülöttjeként Ady intelmét: – *Nekünk Mohács kell* – az õ üzenetének végzetre hangolt aktualitását: *Ne legyen egy félpercnyi békességünk, / Mert akkor végünk, végünk*. Ugyanolyan szorongatóak voltak a körülmények már akkor is, mint manapság. A kérdés továbbra is az maradt, hogy az ország mindenkori vezetõi képesek lesznek-e a kialakult drámai helyzetben a tragédiát, személyes tragédiaként vállalni, megélni, vagy megszöknek a hamis tudatba és árulásba? A nemzethalál gondolata, *az elfogyni, mint a gyertyaszál* félelme azóta is, és most is kísért. Ugyanígy van ez a kortársak: Németh László, Márai Sándor, Sarkadi Imre, Illyés Gyula drámáiban is, s a rá következõ nemzedékek már egy elesésre méltó csatateret se találnak maguknak, ami a „senki földjén", a „senki idején" heroikus küzdelmeik színtere lehetne. Arany János kétségbeesett bölcseletéig jutnak el õk mindahányan, ahogy Hubay is megírja: a rosszat tovább rontani – *No lássuk Úristen, mire megyünk ketten*. Ebbõl, a majd félezredes életérzésbõl, tapasztalásból, tragikus hagyományból tör elõ, fel a magasba, a csillagos égre Madách Imre – vélekedik a drámaíró. Az emberiség lét-nemlét kérdésének megragadásában kétségtelen, hogy egy olyan egyedülálló drámai koncepcióval, amiben megadatik, hogy eljusson a leg-lényegig, megfogalmazva a legfontosabb létkérdéseket, amelyeket minden élõlény végigél itt, ezen a Földön: a Verõköltõ Bodobácstól, a tudós Baglyon át Shakespeare Vilmosig. Az egyik sarkalatos madáchi kérdés így hangzik: *Miért, miért e percnyi öntudat, hogy lássuk a nemlét borzalmait?* Igen, földi halandóságunkkal kell szembesülnünk mindenek elõtt, avval a felismeréssel, hogy ittlétünk születésünk pillanatától feltartóztathatatlanul vezet a megsemmisülés felé,

a nemlétbe, a semmibe. Ez a felismerés életünknek olyan paradoxona az utódok szempontjából is, amelybe csoda, hogy már a felismerés pillanatában bele nem pusztulunk. S ez az az ellentmondás, ami csakis a hit által, üdvözülésünk reménységével kezelhetõ. De hogyan, milyen formában, ha a tudományok racionalizmusa felszámolta Isten fogalmát? És vajon mi okból? Hiszen így az emberbe oltott haláltudat még inkább félelmessé, fel- és megoldhatatlan gonddá válik a lélek hullámhosszán. Ha nincsen odaát, transzcendencia, akkor, Madách szavával a „végetlenbe" plántált jövõkép is megsemmisül. De mi van helyette? Csak a jelen van! De miért is? Ádám erre így válaszol: *Segítség, Lucifer! El innen, el, / Vezess a jövõmbõl a jelenbe vissza, / Ne lássam többé áldz sorsomat...*. A jelen múlásában élünk ma is, se múltunk, se jövõképünk. Miért nem vesszük hát észre végzetünk? Vagy egész egyszerûen önvédõ reflexként az ész csele érvényesül itt is? Ha nincsen jövõ, és csak jelen van, akkor halál sincsen? Pillanatnyilag azt hihetnõk, hogy ez így még igaz is. Ám az élet biológiai törvényei szerint, a végkifejletet tekintve nincsen menekvés, ezért „egészséges" haláltudat nélkül teljes életet élni, képtelenség. De mi van a tudat mélyén, a tudatunk rejtett bugyraiban? Mi tévõk lehetünk ma, ha az Isten *halálával a spirituális harmónia helyébe a spirituális rettegés lépett*, megsemmisítve aranykori álmainkat? Valószínû, hogy nem tehetünk másként, minthogy emlékezünk, a drámaíró ajánlása szerint, a halottainkat tovább szerepeltetjük az élõk sorában.

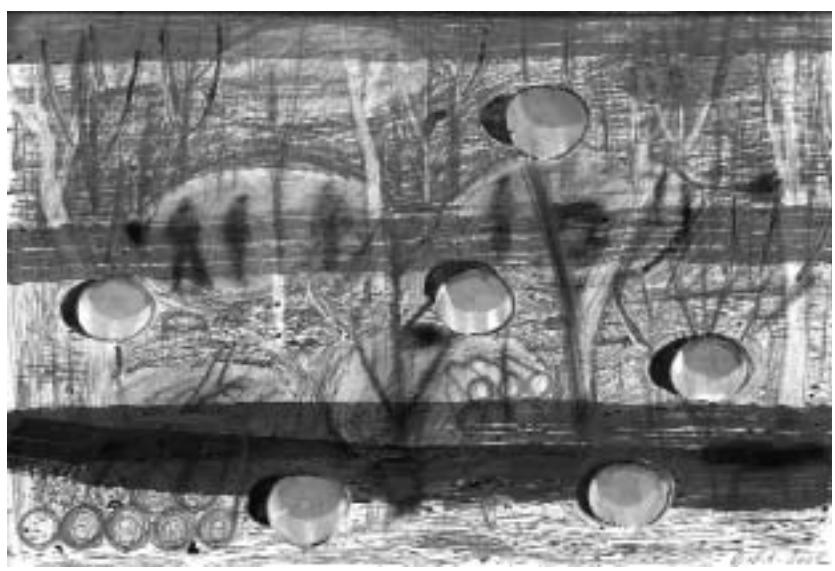

Az álomfejtõ álma

Madách nagy leleménye volt, – írja Hubay Miklós – *hogy álomlátásként dramatizálva egybeállított egy a priori fikciójú „Ádám látta" képsort a történelemrõl. S hogy ez a mûvészetben – így, csak így – el is hihetõ.* Ettõl a pillanattól a drámaköltõn nincs miért, és nem is lehet számon kérni a tények szintjén a történelmi hûséget, valóságot, mert különben sincs lehetõség arra, hogy a tapasztalatoktól függetlenül, vagy azt megelõzõen, bárki is hitelesen rekonstruálhassa az emberiség történelmét. Egyébként meg csak azt fogjuk fel, ami már realizálódott, megtörtént velünk, megvalósult, ezt már Hegeltõl is megtanulhattuk. Hubay ilyetén *Freud: az álomfejtõ álma* címû drámájában az elsõ világháború kitörésének érthetetlen körülményeit vizsgálja, elemzi. Valójában, azt a megmagyarázhatatlan talányt szeretné megfejteni, hogy a „boldog békeidõkben" mi késztethette az európai embert arra, hogy szinte dalolva háborúba kezdjen. A szerzõ tétovaságát mi sem jellemzi jobban, minthogy darabja címét több rendben is megváltoztatta, így *Álomfejtés, Analízis, Mintha már megtörtént volna, Különös nyáreste volt, Utolsó császárkeringõ, avagy Ausztria a világvége laboratóriuma* címeken jelentette meg Európa színpadain is elõszeretettel játszott opusát. Ez utóbbi címadás korszakolja leginkább a tartalmi lényeget, hiszen az Osztrák-Magyar Monarchiában játszódik a darab, akkor, amikor a pszichoanalízis megalapítója, az ideg- és elmegyógyász Sigmund Freud (1856–1939), az álom-fejtõ, és a magyar királyi fenség, I. Ferenc József (1830–1916) osztrák császár, „egy doktor senki, s egy apostoli valaki" hírében, egy légtérben, kibékíthetetlen ellentétben élnek a korabeli császárvárosban. Idõnként együtt kávézgatnak – ez persze fikció – a király barátnéjánál, Schratt Katalinnál Bécsben. Konfliktusuk ok- és okozati összefüggéseit nem elsõsorban a társadalomban

betöltött szerepkörük, pozíciójuk motiválja, hanem sokkal inkább a jellembeli különbségek, a homlokegyenest ellentétes személyiségük, életszemléletük, életvitelük, illetve a korszellem. Továbbá egymásnak feszülésük, abból az idõszámítás elõtti 6. századi tapasztalásból eredeztethetõ, ami a 20. századra teljesen elhalványuló hérakleitoszi felismerésbõl vezethetõ le, hogy ti. *mi, emberek álmainkban különbözünk a leginkább egymástól.* Ugyanakkor, mint tudni lehet, a pszichoanalízis egy olyan orvosi módszer, „via regia, azaz királyi út, amely a tudatalattihoz vezet", s amelynek segítségével az individuum mûködése bizonyos vonatkozásaiban jól elemezhetõ, racionálisan értékelhetõ. Freud kutatásai szerint az Ego (én) – „az éber állapot és a hatékony tevékenység szíve" – a Szuper-ego (felettes én) és az Ösztön-én között „liftezik", s amikor az Ösztön-én túl nagy konfliktusba keveredik a Felettes énnel, akkor az Én és a Felettes én eltávolítják az Ösztön-ént, olyasformán, hogy annak tartalmát a lélek tudattalanjába gyömöszölik. Ezt az elfojtó folyamatot nevezi Freud *Cenzúrá*nak. S ezek az elfojtott tartalmak rejtetten hatnak aztán idegrendszerünkre. A tudós elme megállapításai a mûvészi, alkotói tevékenységre vonatkoztatva lényegi következtetéseket tartalmaznak, tekintettel arra is, hogy a kreativitás forrását minden esetben az elfojtott érzelmek nemesítésével, szublimációjával magyarázza. Freud iskolája gondolkodásában nem volt ugyan képes megváltoztatni Európát, hiszen „Ausztria a világvége laboratóriuma" volt és maradt a XX. században – ezt Hubay Miklós is megtapasztalhatta a második világháború idején –, ám a valóságról alkotott világképet árnyalta, azon a szinten mindenképp, hogy ebben a globális *Karnevál*ban, ami azóta körénk keveredett, s amelyben élni kényszerülünk, legalább hellyel-közzel képesek legyünk különbséget tenni: *Arc, Maszk* és *Álarc* között.

Római karnevál

Karneváli állapotok uralkodnak ma a világban. A „kettõsségben-lét szindrómája" elhatalmasodott a lelkeken. De mit jelent ez? *Dupla sorsunk lett, egy macbethi és egy hamleti, illetve egy Don Quijote-i és egy Sancho Panza-i, vagyis egy hivatalos/nyilvános és egy privát „szélmalomtörténet", ez vált Európában „természetessé"*. S ez arra figyelmeztet mindannyiunkat, hogy a harmadik évezred küszöbén átbukdácsolva a „tökéletes személy", a „tökéletes szabadság" ideája még inkább viszonylagossá vált, és a tökéletességre való törekvés önmagában is egyre elhalványulni látszik, mint a korábbi évszázadainkban. De mit is értsünk ma tökéletesen, ráadásul a szabadságvágyaink – *...a szabadság: az emberiség fejlõdésének Abszolút Nulla Foka* – összefüggésében mit ? És egyáltalán, ki lehet ma közülünk „tökéletes személy", személyiség, akkor, amikor az „európai személyesség" már a kezdetek kezdetén „tudathasadásos" kettõsséget teremtett, nem tudva, hogy Maszkot, vagy Álarcot visel e? Az Álarc és Maszk õsi jelképek, rituális kellékek, amíg a helyükön voltak, vannak, nincs is velük semmi baj. Jézus az Emberfia, Isten maszkját viseli földi létében, a Veronikon is ennek bizonyossága, olvasom a minap a *Vigília*ban. S valóban, a baj akkor kezdõdött, amikor Arcunkon, a megismételhetetlenen, bemocskoltuk Teremtõnk képmását. Amikor Arc, Maszk és Álarc funkciójukban összekeveredtek. Pedig egyik a másikával föl nem cserélhetõ, hiszen a Maszk az olyan Arc-lenyomat, amely a személy felismerhetõségét az örökkévalóságba emeli. Ilyen Ady, Babits, Pilinszky, Szabó Lõrinc, Németh László és Szentkuthy Miklós, vagy épp Liszt és Beethoven, Nietzsche és Hegel halotti maszkja. A Maszk tehát szakralizál. Az Álarc ugyanakkor: a karneváli, a farsangi, a maskarázó egy olyan, az emberi Arc elé helyezett mûtárgy, ami nem föltétlenül emberre emlékeztetõ, dezantropomorfizál tehát, s amely az illetõ személy alakoskodását, eltakarását, felismerhetetlenségét szolgálja, így tehát profanizál. A kettõ ilyen értelemben annak ellenére, hogy vannak közös vonásaik, lényegileg különbözik egymástól, a közgondolkodásban funkciójuk mégis összekeveredik. A XX. század emberének a külvilággal való egyre kilátástalanabb és zavarodottabb kapcsolata szinte már csak mitikus alapokon, a csodavárással kezelhetõ. Hubay Miklós *Római karnevál – Katarzis két felvonásban, prológussal és közjátékkal* – címû drámája is errõl beszél. A darabot Itáliában többször is színre vitték. Genovában például, a híres Aldo Trionfo rendezte meg. De én most szívem szerint a váci elõadás körülményeit idézném, hiszen ott élek, ott láttam a bemutatót az

1980-as évek elején. Huszárik Zoltán kezdte el, az *A piacere* címû film rendezõje, majd betegsége miatt végül is Ruszt József rendezte meg, Ruttkai Évával a fõszerepben Vácott a *Római karnevál*t. A dráma magyarországi fogadtatása több volt, mint rendhagyó, arról a tragikus sorsú színésznõrõl, Lánczy Margitról szólt, akinek akkorra már az Arca is a feledés homályába merült, de akinek Widmar, a *Tragédia* olasz fordítója mint „A legszebb Évának" ajánlotta fordítását. Magyarországon a 70-es években szinte minden sztár, amikor már eljött annak az ideje, hogy a rivaldafénybõl a háttérbe vonuljon, szerepkört váltson – ezt magától a szerzõtõl tudom –, önként kérte színi igazgatójától a *Római karnevál* nõi fõszerepét. Így tett Mezey Mária, Dayka Margit, Tolnay Klári és Ruttkai Éva is – mondanom se kell: egyikük sem kapta meg az öregedõ, az elmúlással szembesülõ színésznõ hõsi szerepét. Ám, Ruttkai nem nyugodott. Õt a „színészkirály" korai, tragikus halála miatt érzett fájdalma, Latinovits Zoltán iránt érzett sírig tartó szerelme – „Sírj vagy nevess, zokogó víz Balatonszemes" – hatására talán, elfogta valamiféle profetikus asszonyi hevület. Akkoriban a legnépszerûbbnek ismert színésznõ ki-kiszökött a budapesti nagy kõszínházak zárt világából, s ott volt szinte minden pinceszínházi premieren, mint aki lázasan az ideális társulatát, a szeretet-közösségét, az otthonát keresi… Éva kész tervvel érkezett hozzám... – így emlékezett vissza a bemutatót megelõzõ történésekre Hubay. Elõre megegyezett a váci Madách Imre Mûvelõdési Központ akkori igazgatójával, Végh Károllyal, hogy a város befogadó színházában fogja eljátszani a fõszerepet, és csodák-csodája, halálos betegsége ellenére el is játszotta. Igen, a *Római karnevál* már önmagában is azt sugallja, arról beszél, hogy megtörténhet mindenkivel a csoda, az, amit az ókori krónikák is följegyeztek, hogy ti., a karneválok idején a Via del Corso-n versenyfutást rendeztek a nyomorékoknak, a féllábúaknak, a bénáknak, sántáknak, csonkáknak-bonkáknak, és mert õk az életükért futottak, elszántságukban idõnként legyõzték az olimpikonokat, a profi atlétákat is. Hubay Miklós írja minderrõl a váci elõadás felvezetõjében, hogy amikor elõször meghallotta a történetet, úgy érezte, hogy az mindenképpen drámába kívánkozik. S mindennél jobban kifejezi ez a karneváli helyzet és hangulat az akkori, a hetvenes évekbeli szocialista országokban elhatalmasodó abszurd létállapotokat. Valójában azt, hogy „odafent" az „elit" köreiben egyre kevésbé hisznek már a forradalmi eszmékben, de mûködik a bürokrácia, és mûködik a protokoll. És paradox módon – csodaszerûen – mégis fellobog az eszme – „egy-eszme, aranyeszme, rögeszme" – a pályáról leszorítottak világában. Õk futottak versenyt a római Corsón is, õk voltak a szocializmus sztahanovistái, „hõsei", és most õk adják bele utolsó leheletükig mindenüket abba a színpadi próbába mint egyetlen lehetõségbe, amibõl meglehet, hogy sohasem lesz elõadás. És így van ez most is. Ha mások már nem is, ám õk, a társadalomból kiszorítottak, a hajléktalanok, a jogfosztott „tisztátalanok" még mindig hisznek. Egyesegyedül lassan már csak õk hisznek a fordulatban, a gyökeres változásokban. Esélyük van az esélytelenségben! Az analógia az antik drámák történetébõl

való, ezt maga Hubay Miklós többször is megvallja, hiszen elleste a kontamináció technikáját a klasszikusoktól. Ami azt jelenti, hogy az igazi drámai helyzet csakis ott és akkor születhet meg, ha két, vagy több élmény metszik egymást. Továbbá Madáchtól megtanulhatta, hogy *A színpadon az Idõ és Tér nem szab határokat. Mindkettõ átjárható. Együtt lehetnek ugyanazon a színpadon a világtörténelem fõszereplõi a Big Bang pillanatától a Föld kihûltéig.* S így is van ez Hubay legtöbb mûvében, köztük az *Egy magyar nyár,* az *Egyik Európa,* a *Nero játszik,* az *Antipygmalion,* a *Tüzet viszek,* a *Párkák, avagy: Isten szeme mindent lát,* a *Te Imre, itt valami ketyeg,* a *Zsenik iskolája (27 rövid dráma),* a *Színház a Cethal hátán,* az *Õk tudják, mi a szerelem*, a *Késdobálók,* a *Mennybõl egy angyal,* a *Hova lett a Rózsa lelke?,* a *Pünkösd, A bál után,* az *Elnémulás* címûekben, és más mûveiben.

Néró, a legszebb fiú

1968 – a francia diáklázadások, a prágai tavasz, a terrorizmus elsõ nagy hullámai Itáliában – új fejezetet nyitott Európa történetében, miközben Magyarországon az 56 utáni megtorlások, a diktatúra konszolidációjának, az új gazdasági mechanizmus kezdetének és ellehetetlenítésének idõszakát éljük. A zsarnok megszilárdítva hatalmát közöttünk él, folytatja „kisded játékait", amirõl az idõközközben felnövekvõ nemzedékek érdemben szinte semmit sem tudnak, vagy ha igen, akkor sem az igazságot.

Hubay Miklós *Kegyelmes Néró isten, avagy a császár jól érzi magát* címû drámáját, miként õ maga nyilatkozta, tanítványa, Márkus László „hisztérikus, kaján és kéjenckedõ, fölényesen ironikus, effeminált, agresszív, magamutogató, mindig ambivalens" játékára komponálta, több éves kényszerû hallgatás után, felkérésre, 1968-ban. A nérói személyiség nyolc etûdjét *Nero játszik* címmel a *hatalom és a színjátszás témájára* mutatták be a Madách Színházban, Kerényi Imre rendezésében, Almási Évával Poppea, Tolnay Klárival Agrippina szerepében. Nero a „szürrealista császár" „a véres költõ" története jól ismert Kosztolányi Dezsõ regényébõl, akit anyja, Agrippina is megátkoz, tudva, hogy „Õ szülte az átok-sarját", azt a fiút, aki szülõanyja gyilkosává lesz. De, hogy a császár embertelenségében, beteges anyagyûlöletében még arra is képes lett volna, hogy élõ varangyos békát nyeljen csak azért, hogy testiekben „átélhesse" az anyaság gyönyörûségét, ezt már csak kevesek tudhatták róla. Mint, ahogy Néró császár és Szent Pál „apokrif találkozásáról" is csak kevesen tudhattak, hiszen az nem szerepelt az Evangéliumokban. A *Nerone e morto* színháztörténeti eseménynek számító bemutatója nevet szerzett szerzõjének Itáliában, a torinói Teatro Stabile társulata játékával, majd Rómában, a Teatro Argentinában történt vendégjátékával. A Nero a késõbbiekben az európai színházi fesztiválok „iskoladrámájává" lett. Így mutatták be Arezzóban, Olaszország nagyobb városaiban, és 93-ban eljutott a darab a franciaországi Avignonba is.

2005 augusztusában, a Ferragosto idején, amikor családommal Szõnyi Zsuzsa római vendégszeretetét élvezhettük, nem elõször, a „Triznya-kocsma" teraszán lóbálva lábunkat az esti langymelegben, valahogy a színházakról folytatott diskurzusunkban szóba kerültek Hubay olaszországi bemutatói is. Hiszen Miklós annak idején, ahhoz képest, hogy útlevelet csak kevesen kaphattak Magyarországról Nyugatra, s akkor is csak rövid, meghatározott idõre, ahhoz képest õ viszonylag sûrûn járt Itáliában, s így gyakran megfordult a Római Magyar Akadémia hallgatóival együtt az Aventinuson, a Via Annia Faustina 19. legfelsõ emeleti lakásában, a híres és nevezetes „Triznya-kocsmában" is. A Triznya házaspár, Mátyás és Zsuzsa Miklóssal való kapcsolata az úgy alakult, hogy volt nekik egy kedves tudós ismerõsük, a Michelangelo Múzeum igazgatója, Charles de Tolnay professzor személyében. Triznyáék gyakran ellátogattak hozzá Firenzébe, vagy éppen õ utazott át Rómába, hogy magyarul elmélkedhessen valakikkel a világ folyásáról. Szõnyi Zsuzsa mesélte, hogy Tolnay egy olyan személyiség volt, aki különösen szerette a társasági életet, szeretett hosszasan elbeszélgetni, szeretett elmélyedni gondolataiban, a történelmi múltban, a magyar- és világirodalomban, a mûvészetekben. Egyszer egy ilyen maratoni beszélgetés alkalmával Hubay Miklós nevét is megemlítette, akinek mûveit, köztük az ikertestvér Ferenczyekrõl írt vallomásait, Noémirõl írt monográfiáját, valamint a fentiekben

említett *Hõsök nélkül, Nero játszik* címû drámáját már korábbról ismerte, s jó véleménnyel volt a könyvekrõl. S ezért is kérdezett rá Triznyáéknál, hogy szerintük a firenzei egyetem megüresedett magyar tanszékére meg lehetne-e hívni vendégtanárnak Hubayt? Erre Mátyás és Zsuzsa derûsen válaszolták: – miért ne! Hiszen Hubay Miklós nem csak kiváló magyar író, de jól beszéli az olasz nyelvet, remek társaságbeli ember, s még annál is tehetségesebb elõadó, akit Szõnyi István háború utáni genfi tanulmányútjának köszönhetõen – amit Hubay a magyar szellemi elitnek szervezett – õk már régóta ismernek. Azt persze, hogy van-e egyetemi elõmenetele, azt nem tudták megmondani, de Olaszországban az egyetemi hierarchia soha sem volt olyan szigorú, mint épp akkoriban Magyarországon. Így történhetett meg az, hogy nem sokkal késõbb örömmel hallották, meséli Szõnyi Zsuzsa, hogy Hubay Miklós katedrát kapott Firenzében. A „Professore" szeretett ott élni, és hál' istennek õt is megszerették olasz kollégái. Megbecsülés és tisztelet övezte pedagógiai munkásságát, személyét, 1997-ben Róma város díjával, 2005-ben az Olasz Szolidaritás Csillag-rendjével tüntették ki. És ami a legfontosabb, imádták a tanítványai, akik olykor, saját bevallásuk szerint, többet tudtak Hubay professzor elõadásainak köszönhetõen a magyar klasszikus költõkrõl, írókról, így Janus Pannoniusról, Balassiról, Berzsenyirõl, Vörösmartyról, Petõfirõl, Aranyról, Madáchról, Komjáthyról, Adyról, Babitsról, Kosztolányiról, Kassákról, József Attiláról, Pilinszky Jánosról, Weöres Sándorról – és folytathatnánk még a sort, akiknek életmûvét fejbõl idézte Hubay –, mint az itáliai klasszikusokról. õ maga mesélte, hogy amikor megkérdezte firenzei tanítványait, hogy melyik verset tartják a legszebb magyar költeménynek, akkor kórusban válaszolták, hogy az *Anyám tyúkjá*t, amirõl talán még õ sem tudta, hogy Petõfi ezt a versét épp Vácott átutazóban költötte, szüleinél, 1848 februárjában tett látogatásakor, mint ama „tyúkanyó, kend" a kiscsibéit. Ám a költõ mindenségen átvirágzó szabadságszeretete mintha itt a Dunatájon már nem éreztetné oly lelkesültséggel hatását a felnövekvõ nemzedékek lelkében, mint az Appeninek dombjai között az Arnó folyó völgyében, pedig, még emléktábla is tudatosítja a vers keletkezésének színhelyét. Hubay Miklós 1974-tõl tizenöt esztendõn át tanult és tanított a mûvészetek nagy mecénásainak hírében álló Mediciek, Botticelli és Michelangelo, Dante és Petrarca, és persze a máglyára küldött, majd a közelmúltban szentté avatott Savonarola városában, nem mindennapi módon. És hogy mégis hogyan? Arról Csillaghy András filológussal és nyelv-pszichológussal írt *Két kuruc beszélget* címû közös könyvükbõl értesülhettünk 2009-ben, a Napkút Kiadó gondozásában. Hubay meséli Csillaghynak, hogy ellentétben olasz professzor kollégáival, akik Dante Divina Commediáját is úgy tanították, hogy minden pillanatban belenéztek a kötetbe, õ memoriterként, sorról-sorra táblára írta a kiválasztott magyar verset, úgy, hogy nyersfordításban – annyira már kezdet kezdetén is bírta a nyelvet – minden szónak megadta az olasz megfelelõjét. Maga az a tény, hogy Hubay Miklós betéve tudta az elõadott költeményeket, hitelesítette a lelkekben és a fejekben az elhangzottak értelmét, tartalmi súlyát, belsõ logikáját, asszociációs hátterét, zenéjét. Így a diákok sajátos módon megnyíltak, felszabadultak elõadásain, hiszen úgy érezték, mintha

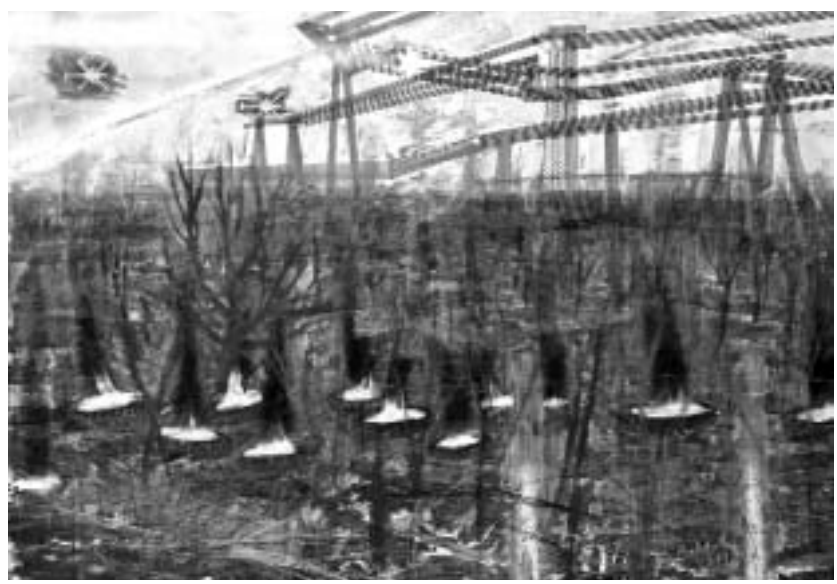

épp, ott és akkor születne meg egy-egy mûremek. S így a szemináriumok végén a hallgatóság hatványán érezhette a motivációt, azt, hogy egy olyan poézissel találkozott, amit lehetõsége szerint meg kell tanulnia. Ez a tapasztalás nem csak abból adódott, hogy a tanítványok megértették a vers mondanivalóját, hanem, hogy megsejtették a mélyebb asszociációs összefüggéseket, a rejtett szövegbeli kapcsolatokat is. Valójában arra az egészséges szellemi világra csodálkoztak rá, ami egy-egy költemény mélyrétegeibõl a felszínre kerülhetett, egy számukra teljesen ismeretlen nyelv, a magyar nyelv gazdag világából. Európai kultúrmisszió volt ez Hubay Miklós részérõl a magyar irodalom szolgálatában, amit felejthetetlenül termékenynek, örömtelinek értékelt drámapedagógusként õ maga is, ezért tartom fontosnak végezetül felidézni a *Napút* címû folyóirat kortárs drámairodalmat tematizáló, *Színre szín* címû, 2010-es számából, élete utolsó éveinek vallomásos összegzését. Íme: *… én se mulaszthatom el „hogy búcsúzáskor kalapot ne emeljek a fiatalok elõtt”* – írja. S ugyanott maliciózusan állapítja meg, hogy – Idézem: *Valóban: láttam, végig lelkesedtem, végigszenvedtem a XX. században nagyszerû magyar drámaírók nemzedékeinek együttes jelenlétét és legjobb szándékainak elpangását.* Ma már kimondható, hogy megsemmisülését! *Akik még élünk e nagyra hivatott nemzedékbõl, emelt fõvel állíthatjuk, hogy nem egy olyan drámát gondoltunk el, amely versenyezhetett (volna) a Nagyvilágban olvasható külföldi szenzációkkal*.

Majd késõbb így folytatja: *…személyesen ismertem a Nemzeti Színháznak azokat az igazgatóit, akik számára halálosan fontos volt, amit ez a plejád (azaz iskola) teremteni tudott – egy új aranykort…Még jártam Hevesi Sándor emeletes könyvtárszobájában, a neki dedikált Bernard Shaw-arcképek között. A zöldfülû senkinek, nekem, premiert rendezett Németh Antal. Az ezerarcú Major Tamástól kaptam felmondólevelet, s utána új darabomnak nagyszerû rendezését (Ez volt Színház a cethal hátán). Ebben a megvalósult aranykori évtizedben a nagy prózaíró, Márai Sándor is drámaírásra adta a fejét. És a legnagyobb költõ: Weöres Sándor is. A magam sorsán mérve, húszéves koromban úgy érezhettem, hogy a nemzeti színházi kispadon ülve, a mûvészbejáróná reám várnak azok a félistenek: Csortos Gyula, Tõkés Anna, Bajor Gizi, Szörényi, Jávor Pál, Maklári… és ma pedig, az ötvenedik dráma megírása után, a tizedik X-et taposva, nincs Pesten színház, amelybe bemerészkedhetnék a mûvészbejárón. Kiöregedtem? Meglehet.*

Ám az is lehet, hogy ez az egész civilizáció öregedett ki, valamilyen falanszter utáni állapotra… Így aztán, ha valamikor, most volna igazán szükség a dolgok lényegéig ható drámaírói pillantásra. Erre az ihletett pillantásra várva, az eszkimó-szín témájára született, – a „lidérces messze fény”, a „legelviselhetetlenebb idegenség” világa ez, ahol az sem segíthet, hogy Istennek nézik Ádámot az eszkimók – *A bál után* címmel Hubay Miklós utolsó egyfelvonásos variációinak egyike. Ami *túl a világtörténelem utolsó katasztrófáján, túl a természeti környezet pusztulásán, egy túlszaporodási hullámon is túl, a kihalásról, a teljes megsemmisülés idejérõl beszél*, Madách mottójára építve: *Ez óra / Csodálatos átvizsgálása ám / A gazda nélkül készült számvetésnek*. Az utolsó földi emberpár, A Nõ és A Férfi dialógusában a végsõ számvetés így hangzik: *Az emberiség egyszer úgy is elpusztul – mondtam magamban. Ha most pusztul el, legalább látom a világtörténelem legnagyobb eseményét... Világvége. Megszólalnak a harsonák… De ki gondolta volna, hogy ilyen lesz? Ilyen semmilyen. Csak, mint egy gyermektelen házaspár élete*, amiben A Nõ nem mondhatja ki, bármennyire kilátástalan és tragikus is az élethelyzet, azt a reményt keltõ és jövõt igenlõ mondatát, hogy: *Anyának érzem, oh, Ádám magam*. Igen, Hubay a drámaíró legfontosabb felismeréseinek egyike a *Tragédia* összefüggésében, hogy *Madách áttörte az Idõ falát, s amelyben megközelítette a XX. század utolsó harmadának három nagy szorongató élményét: a falansztert, az ûrutazást és az élettelen földgolyót. Egy az emberiség. Ennek valóságát csak most kezdjük igazában felfogni.* Csak nehogy késõn vegyük észre: egyetlen emberiség van és volt. Megismételhetetlenül.

Elnémulás

Hubay Miklós Kossuth- és József Attila-díjas drámaíró, mûfordító, esszéista, a magyar kultúra

nemzetközi elismertségû nagy alakja, a Magyar PEN Club tiszteletbeli elnöke, a Széchenyi Irodalmi és Mûvészeti Akadémia alapító tagja, életének 94. évében, 2011. május 7-én elhunyt. Amikor a gyászhírt olvastam, abban a tavaszi lassú körém feketedésben, szorongva, – „Mindig a másik ember hal meg, nem te!" – az *Elnémulás* címû drámájából Madách: „Csak az vég! – csak azt tudnám feledni! – "; Babits: „Ha meghalok, az Isten behunyja egy szemét"; graffitiként a börtöndíszlet, a siralomház falán felvillanó sorai jutottak az eszembe. A háromszereplõs dráma – A Renegát, Aleluja és Patrick – egy kihaló kultúrának, egy még élõ nyelv in extremisének a megjelenítése, ami a *herderi jóslat* szerint akár a magyar is lehetne. Vagy épp az az észak-olaszországi friuli nyelv, amely Pier Paolo Pasolini költõi nyelve, a magyar történelemben az elsõ világháborús véres csaták, Isonzó és Doberdó színtere, ahol a Monarchia katonájaként több ezer magyar huszár, tüzér és gyalogos vesztette életét, s ahol földrajzilag pontosan, San Vito városában a darab õsbemutatója az alig ötvenezer lelket számláló ladinok nyelvén valósult meg, és csak évekkel késõbb mutatták be Debrecenben, a Csokonai Színházban. Az ezredforduló nyitányaként az *Elnémulás*t többek között az teszi drámaian aktuálissá, hogy Magyarország csökkenõ lélekszámának szorongató jeleit igazolva – Babitsét, Németh Lászlóét, Illyését, Fekete Gyuláét – a statisztikai mutató valóságosan is a 10 millió alá süllyedt. Ez pedig a demográfia számszerû törvényei szerint cezúra a nemzet létezésében, 2050-re várhatóan 7 millióan leszünk. A kritikus lélekszám határa alá zsugorodó nációk, mint ahogy a színmû drámaírói alapötletét adó Nyugat-szibériai szamojéd népek is, akik többek között az un. kamasz nyelvet beszélték, elõbb vagy utóbb, de eltûnnek a történelem sülyvesztõjében, akiknek helyén, s ez már a történelem fintora, épp távoli nyelvrokonaink, a finnugor hanti-manysi népek honosodnak meg, mára pedig már õk kerültek végveszélybe. Ez volna hát a történelem természetes folyása? Domokos Pál Péter, Lükõ Gábor, Jean-Luc Moreau, Schmidt Éva s más elkötelezett etnográfus és lingvista szerint természetesen nem, hiszen egy nyelvben az emberiség lángelméjének megismételhetetlen isteni csodája, kultúrája van jelen, amelynek megõrzése kötelezõen humánus cselekedet. Miként azt, Hubayval majdnem egy idõben az odaátba, az elíziumi mezõkre távozó Juvan Sesztalov (1937–2011) vogul (manysi) sámánköltõ tette, aki hihetetlen módon, az 1930-ban létre-mentett vogul írásbeliséggel élve – *Torum jisz teli, / Korsz jisz telí – / Ton laven... (Isten kora eljõ, / Kozmosz kora eljõ – / Majd akkor beszélj...)* –, a manysi népköltészetbõl forrásoztatva megteremtette az alig 10 ezer lelket számláló nemzete identitását tápláló vogul irodalmat. „Az irodalom mégiscsak irodalom lesz, míg ember és kultúra lesz" – ebben is Adynak van igaza, mint annyi minden másban – állítja erre hitelt érdemlõen Hubay Miklós, akinek Elnémulása zárásaként egy lokalizálhatatlan, a mindenséget átlényegítõ Hang a Szentírás (Márk 13, 2–37.) Evangéliumából idéz, íme: *Látod ezeket a nagy épületeket? Nem marad kõ kövön, amely le nem romboltatik. Mikor pedig hallani fogtok háborúkról és háborúk híreirõl, meg ne rémüljetek, mert meg kell lenniük; de ez még nem a vég… Mert nemzet-nemzet ellen és ország-ország ellen támad; és lesznek fölindulások mindenfelé; és lesznek éhségek és háborúságok. … Halálra fogja pedig adni testvér testvérét, atya gyermekét; és magzatok támadnak szülõk ellen, és megöletik õket. … A háztetõn levõ pedig le ne szálljon a házba, se be ne menjen, hogy házából valamit ki vegyen; … Mert azok a napok olyan nyomorúságosak lesznek, amilyenek a világ kezdete óta, amelyt Isten teremtett, mind ez ideig nem voltak, és nem is lesznek. … Bizony mondom néktek, hogy el nem múlik ez a nemzetség, amíg meg nem lesznek mindezek. … Az ég és a föld elmúlnak, de az én igéim soha el nem múlnak...* Ám azt a napot vagy órát senki sem tudja, – így folytatódik az evangélium – sem az ég angyalai, sem a Fiú, hanem egyedül az Atyaisten. Az „Isten tenyerén ülünk" hát azóta is, lábainkkal kalimpálva a tátongó mélység felett. Mióta is? Születésünk pillanatától, amirõl, mármint a Teremtettségünkrõl hajlamosak vagyunk idõ elõtt elfeledni, hogy az az újszülött, aki egykoron voltunk, aki világra vergõdött „vérben és mocsokban" az „az életet a halálra ráadásul kapja", hiszen „a teremtés teleologikus kimenetele is a semmi felé mutat. Abszurd." Ezt már Madách is jól tudta. „Aztán mi végre az egész teremtés?" luciferi kérdésfeltevése is ezt erõsíti. Ha ez így van, akkor miért nem abszurd

drámát írt Madách Imre? Albert Camus a kortárs F.M. Dosztojevszkij életmûvére vonatkozóan teszi fel ugyanezt a kérdést, olvasom Pilinszky János *Ars poetica helyett* címû esszéjében. Egészen pontosan azt, hogy Dosztojevszkij felismeri ugyan a világ abszurditását, mégsem ír abszurd regényeket, hanem a hit világába menekült. Igen, ez igaz. Csakhogy a világ abszurditásán túl – és épp a menekvés irányában, világosít fel a továbbiakban Pilinszky – van egy még következetesebb, ha úgy tetszik még abszurdabb lépés, s ez a világ képtelenségének vállalása. Ezért is ad Madách drámai költeménye újra és megint alkalmat arra, hogy létünk életre tévedt egyszeriségének egészét végiggondolhassuk. Hadd mondjam így: – kéri a színházban elmélyülõ Hubay Miklós, hogy *végiggondoljuk a dramaturgia módszereivel. ... S ezt az alkalmat kár kihagyni. Szembesítsük tehát Madách világkoncepcióját jelen töprengéseinkkel a történelem értelmérõl és/vagy értelmetlenségérõl, valamint az emberiség mindent túlélõ tehetségérõl és/vagy önpusztításáról, valamint a teremtés sikerérõl és/vagy kudarcáról*. S ezt fontos is hogy idõrõl-idõre megtegye a kutató elme. Ha én rendezném *Az ember tragédiáját*, játszik a gondolattal Hubay, akkor Jézus Krisztust is a Tragédia élõ szereplõjévé tenném, s úgy lehet, ezzel a lépésemmel Madách is egyetértene, csak azért, hogy végkifejletként a szentháromságos Isten nevében maga a Fiú Isten szólíthassa fel a keresztségben bûneitõl megváltott Ádámot a folytatásra: „Küzdj...!". De mire elég ma ez a felszólítás? Elég-e még a történelem folytatásához, vagy a jóslatok szerint történelmietlenné válik maga a valóság is? Most még nem tudni. Azt ellenben egyre inkább érzékelni, hogy a mindennapi lét abszurditása nõttön-nõ. Ádám a szikla meredélyén áll, s lábainál a „mélység éjszakája tátong", õ az abszurd ember megtestesítõje abszurd helyzetben, aki Lucifer sugallatára öngyilkosságra készül, s ha megteszi, azzal mint elsõ ember az emberiség jövõjére mond ámen. Ebben a drámai helyzetben a „bízva bízzál!" óhaja képtelenség. Hacsak a credo quia absurdum (hiszem, mert képtelenség) által nem válik értelmezhetõvé. Láttunk már olyan Tragédia elõadást, Paál István szolnoki (1980) rendezésében, amelybõl az utolsó mondatot kihúzták, arra gondolva, hogy aki olvasta a drámaköltményt az úgy is képes lesz megidézni a záró akkordot, így állhat össze alanyi szinten „a keserû valóság és az utópisztikus vég kettõssége" a lelkekben, ezzel lobbantva fel a belülrõl kimondható igazság katarzisának tisztító tüzét. A *Mondottam ember: küzdj, és bízva bízzál!* isteni intelmének valójában a credo ut intelligam (a hiszem, hogy megértsem) vonatkozásában van igazán értelme, így a mindennapjaink összefüggéseiben annak, hogy Arany János nyomán tovább folytatva az eszmélkedést, válaszokat keressünk Madách Hubay Miklós által ránk testált lét-kérdéseire: – „Miért, miért-e percnyi öntudat, / hogy lássuk a nemlét borzalmait?"; – „Mit állsz tátongó mélység lábaimnál?"; – „Megy-é elõbbre fajzatom...?"; – „Mi lesz elsõ hõsébõl a keresztnek?"; – „A nõ, méregbõl s mézbõl összegyúrva. Mégis miért vonz?"; – „Aztán, mi végre az egész teremtés?"

A XIX. Madách Szimpóziumon – Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Szeged, 2011. 11. 15. – elhangzott elõadás átirata.

Virágh László

HASONLÓSÁG, KÜLÖNBÖZÉS, EGYETÉRTÉS

Valamennyien különbözünk egymástól. Valamennyien hasonlók is vagyunk: bizonyos dolgokban különbözünk, más dolgokban hasonlítunk. Azonosak nem vagyunk, egy dolgot kivéve. Most errõl az egy dologról ne szóljunk. Ha túlhangsúlyozzuk a különbséget vagy a hasonlóságot, eltávolodunk a valóságtól és így az igazságtól is. Aki saját különbözõségét hangsúlyozza, bizonytalan önmagában. Aki saját hasonlóságát hangsúlyozza, bizonytalan önmagában. Mindkettõ távol áll az önismerettõl. Aki mindkettõ egyenlõ fontosságát felismeri, közel áll az önismerethez, közel áll ahhoz, hogy felismerje saját valódi lényegét. Aki felismeri saját lényegét, saját tudatának lényegét, az felismerte a világ lényegét, vagyis hogy a kettõ egy.

Tudni kell egyetértésre jutni másokkal, úgy, hogy önmagam el ne veszítsem. Itt természetesen nem a látszat-énre kell gondolni. Valódi énünket pedig nem veszíthetjük el, ha felismertük. A világban létezni csak együttmûködve lehet, még ha azt gondoljuk is, hogy mi kivételek vagyunk ez alól. Minden közelítés, amely azon alapszik, hogy én kivétel vagyok, hibás. Nincs kivétel.

Azért vagyunk ezen a világon, hogy egymást segítsük. Ez a világ felemelése. Ha ezt felismertük, nem fogunk törekedni az egyéni felemelkedésre, hacsak nem azért, hogy ezzel másokat is, mindenkit felemeljünk.

Az ember társas lény. Nincs ember társadalom nélkül, mint ahogy nincs egy hangya, csak hangyaboly van. A bolytól elszakított hangya elpusztul. Az ember nem annyira fizikailag, mint inkább tudatával kapcsolódik emberi környezetéhez. Robinson magával vitte a társadalmat a szigetre, tudatával nem szakadt el tõle, és az a remény éltette, hogy egyszer majd visszatérhet.

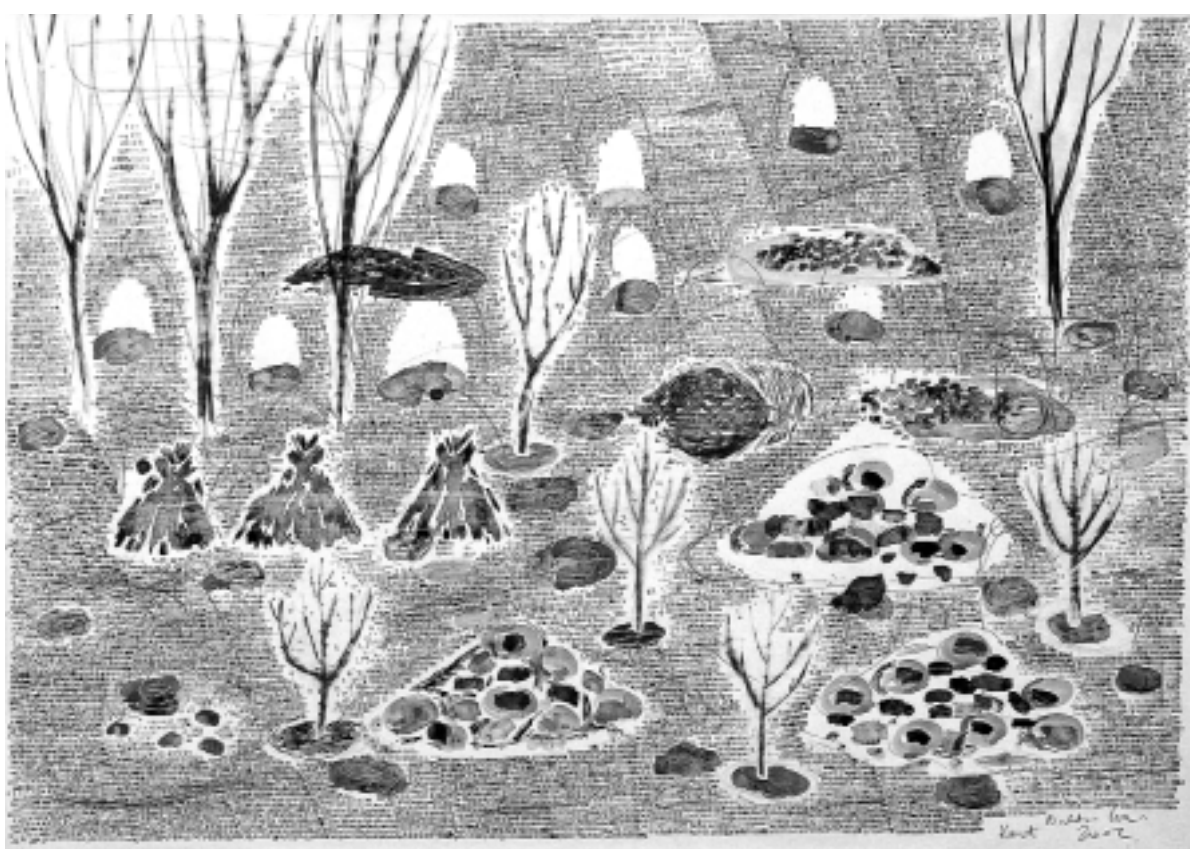

Pozsgai Györgyi

ARCHAIKUS GOLGOTA

Rám zuhannak
a nappalok –
felébredek
vagy meghalok?
Újra érzek,
újra félek,
sosem hull le
már a végzet.

Isten veled
fényes múltam!
Útra kelek
megnémultan.
Arcod holdját
simogattam,
végtelen után
kutattam.

Virágszirmok
lábam alatt,
súlyos léptem
sárba dagadt.
Fájdalommal
nyög a föld is,
befelé ömlik
a könny is.

Nem nyílik már
bûnbocsánat,
harmatba hull
minden bánat.
Nem én kiáltok
mögötted –
szíved hangja
sír fölötted.

Verejtékem
szellõ issza,
reményem nem
hozza vissza.
Szememet a
nap se hívja,
hangomnak
egy dal a sírja.

Körülöttem
járnak-kelnek,
hangtalanul
énekelnek.
Szomorúan
simogatnak,
megváltani
mégse tudnak.

Lelkem veri
gyilkos öröm,
fájdalmammal
összetöröm.
Szívedben
suhanó árnyak,
bûntudattal
eggyé válnak.

Homlokomon
fény-koszorú,
minden nehéz
és szomorú.
Virág-áldást
ki fon nekem?
Meddig üldöz
a félelem?

Botladozva
sem pihenek,
elhagynak a
tekintetek.
Égbolt kéklõ
tisztasága,
kereszt örök
némasága.

Hajnalodba
kapaszkodom,
rajtad szikla –
gyenge karom.
Kongó közöny
velem szemben…
Fojtott szívvel
el kell mennem.

Napot-Holdat
végigjárom,
csillagokba
hulló álom.
Kozmosz-sötét
már a hitem,
reményeim
elengedem.

Belenyugvást
hint az éjjel,
lélek õrzi
szenvedéllyel
a szememből
hullt magvakat…
a végtelenbe
hajtanak.

Hagymás István

TALPFÁK

Vadnarancs

A vadnarancsfasor a magas vasúti töltés túlsó oldalán szegélyezte a népkertet. Házi narancsról azokban az idõkben még nem hallottam. Korai kétlakiságom elsõ, erdõ melletti õszi sétaútjai ezek között a nem szelíd narancsok között zajlottak. Az erdõszéli ösvényt szinte teljesen beterítették ezek a furcsa zöldes-sárgás termések, amelyek alig lehettek valamivel kisebbek gyermekkoponyámnál. Tulajdonképpen veszélyesek voltak az erdõkerülések, mivel az ember alól szó szerint kicsúszott, kigurult a talaj, a magas fákról lehulló súlyos gyümölcsök meg fentrõl jelentettek fenyegetést a jólfésült hajakra.

De ünnepnek is számítottak a vadnarancsok, narancsosok között, alatt eltöltött órák Icával, aki világos színû bolerót, fehér tûsarkú cipõt és kontyot viselt. Ö volt körösztmama, így ö-vel. Magam ünneplõben, puha fehér ingben, drapp nadrágban, illõ frizurával örültem az életnek, amelyet narancsok varázsoltak vaddá, minden keresztfiúságom ellenére... Aztán a vadnarancsok szép lassan oranzsra színezõdtek a szememben, és kezdtek megszelídülni bennem, de Ica vadnarancsai még sokáig képben maradtak, ahogy a magam kétlakiságai is valós élõképként köszönnek vissza újfent minden felvételrõl.

Most újra ünnep van, a gyõztes város napja. Sok az ember, nagy a tömeg errefelé a Dél-Alföldön szeptember tizenegyedikén. A zentai Tiszapart sétányán árusok kínálják portékáikat. Az egykori csatamezõ helyén most színes léggömböket, gumi- és vattacukrot próbálnak rásózni a nem túl jól fésült gyerekekre, meg a keresztanyjukra, akik már rég elfeledték a bolerót. Az egyik áruspult mögül az eladó a botokra mutat, ahogy a tekintetünk találkozik. Közelebb megyek. Juhászbotok. Talán Icától hallottam valamikor gyerekkoromban arról, hogy a törökdúlás után, a városba telepített õseim egykor juhászok voltak… Semmi alkudozás, csak a kérdés részemrõl, hogy milyen fából van. „Vadnarancs”. Az õrségben õrizzük egymást.

Rózsafa

Rózsa nagy volt, talán kétszer akkora, mint én, jó, ha felértem a derekáig, de lehet, hogy addig sem. Emlékszem, egyszer kijött a házból, át a rózsakerten, amelyben az a bizonyos rózsafa is virított, mint a nótában, az ablak elõtt vagy alatt, már nem is tudom pontosan, akkoriban a „Marína” volt a sláger.

NagyRózsa azon a szombat délutáni kijövetelen a bálba készült. Ezt onnan tudtam egészen biztosan, mert rózsát tûzött a derekára. Akit történetesen nagyRózsának hívnak, kijön a házból, átvonul a rózsakerten, szakít egy rózsát a fáról, és azt dereka jobbjára tûzi, hát az csakis bálbamenõs. Homályos fogalmaim lehettek a bálról, mégis megsejtettem, hogy nagyRózsa másé lesz.

Azt mondják, kevés szavú gyerek voltam, talán így igaz, magamban mégis sokat beszélgettem, hosszú társalgásokat folytattam nagyRózsával, én voltam õ is, és nagyon jól megvoltunk így egymással, kettesben másodmagamban. Talán nagyRózsa derekának rózsája, talán a vele való titkos belsõ dialógusok teszik, hogy Rózsa: kimondva, leírva, látva, elképzelve, szagolva, ízlelve, tapintva különleges bizsergést vált ki bennem, álmaimban köldök alatti vérbõséget.

Hal(l)ás: ezzel is el kell számolnunk, nem úszhatjuk meg. NagyRózsának mély, rekedt hangja volt, szenvedélyesen szívta a cigarettákat, egyiket a másik után. Aztán egyre többet köhögött, elõbb torokból, aztán légcsõbõl, tüdõbõl, végül egész valójából. Úgy mesélték, hogy a nagyobb lánya karjaiban halt meg, megfulladt. Szegény Angéla, szegény nagyRózsa… A ház, amelybõl kijött, már régen másoké, nincs a rózsakert sem, a rózsafa nem virít az ablak elõtt, vagy alatt, már magam sem tudom pontosan, és már nem a „Marína” a sláger. Most pénteken telefonált Ági, hogy meghalt a Feri bácsi. Most õt gyászolom, nagyRózsa férjét, nagyRózsát valahogy nem sirat-

tam, amikor elment… Emlékszem: kijött a házból, átment a rózsakerten, letépett egy rózsát és ott, akkor, rózsával a derekán örökre beletáncolta magát az életembe. Ilyen lehet a bál.

Pálmasor

Feri bácsinak szinte végig a füle fájt, orvoshoz kellett járnia naponta. Gennyes középfülgyulladása lehetett. Anyám még ki sem heverte szemgyulladását, amit a vonaton szerzett tengerre mentünkben, amikor a gõzmozdony füstje, korma a szemébe szállt, a hajóúton olyan tengeribeteg lett, hogy a nyaralás egész ideje alatt sem tért teljesen magához. NagyRózsa majd kicsattant az egészségtõl és a szépségtõl. Engem súlyos féltékenység gyötört, noha gyógyulni lettem volna hivatott. Néhány éve, amióta új otthonunkba költöztünk, gyakran betegeskedtem. Az orvosok úgy mondták, asztmám van, és tengert javalltak fulladás ellen. Hát most itt voltam a tenger köze-pén, egy szív alakú szigeten, negyedmagammal.

Halálpontosan emlékszem, hogy mikor kezdõdött el a gyógyulásom, le is van fényképezve. A fekete-fehér felvétel az öblöt szegélyezõ pálmasor végén készült rólunk. NagyRózsa egy mészkõbõl faragott kikötõoszlopon ül szalmakalapban, babos nyári ruhában, keresztbe vetett lábbal, könnyû balettcipõben. Én mellette állok, keze a vállamon. Mélyen kilégzek, kifújom magam, kiengedem a belém rekedt szuszt, aztán veszek egy mély lélegzetet, érzem, hogy szabadon jár-kel egész valómban a lég, a lélek. Az érintés, nagyRózsa keze a vállamon éppen helyre rakja bennem a légzésficamot, s a fulladásnak már csak a hûlt helye látszik ezen a majd ötvenéves fotón. És ahogy kiírom magamból a régi képet, észrevétlenül tör rám a fülfájás, alig hal(l)ok.

Tat(fa)korlát (forgatókönyvesszé)

Két folyami hal úszik a kristálytiszta tengervízben, két nagy ikerponty, vagy az is lehet, hogy kecsege, Zenta (a gyõztes város) címerébõl. Nem is úsznak, inkább egymás mellett, egymás felett,

alatt keringõznek. Valami fonalfélével vannak egymás szájához kötve, mint a horoszkóp-ban. Ezt a mélységben egymást kergetõ, keresõ, egymástól talán szabadulni is akaró, mégis egy-máshoz tartozó halat, haltáncot látom sokáig magam alatt: halnak…
Olyan, mintha egy filmet néznék, amelyet ebben a pillanatban magam forgatok, mintha a vállamon lévõ kamera keresõjében látnám azt, ami már nem is nagyon látszik, hiszen a halak lassan eltûnnek a szemem elõl, alól a kék mélységben.
A tekintetemet és a kamera objektívjét most a felszínre fókuszálom, a gyûjtõpontban a saját árnyékomat látom viszont a sima víztükörben, ahogy a hajótat fával szegélyezett korlátja mögül, filmfelvevõvel a vállamon, keresõvel a szemem elõtt, operatõrként felveszem magam, visszanézek a vízbõl. A nyári idõszámítás szerint dél lehet, de az igazság az, hogy az idõ *eleven*, az óra tizenegy. Ebben a pillanatban indítják be a hajómotort, amely ugyan még üresben jár, de a vizet felkavarja, és az árnyékom eltûnik a buzgásban. Érezni lehet a víz alól a kipufogógáz szagát, a kéménybõl a füstöt, hallani a motorzúgást, és látni a morajló tengervíz mélyrõl feltörõ, fehér habjait, amint körforognak. Most a motor zúgása megváltozik, sebességben magasabb a fordulat-szám, emelkedettebb a hang, a hangulat.
Elindulunk. A kamera és a tekintet lassan, nagyon lassan szintén emelkedik, de egyelõre csak a tenger vizének a hajó által keltett morajló, buzgó, fehér, habokkal teli felszínén marad. Lassan, nagyon lassan, ahogy a kameratekintet tovább emelkedik, kirajzolódik a hajó nyomvonala, amint a csíkot húzza, és kanyart ír le fehér habokból a hullámzó kéklõ tenger felszínén. A hajó, mint egy ceruza, írva rajzol a vízre haladtában, miközben a Nap járását követi az égen. A kép lassan változik, nagyon lassan, a kamera és a tekintet további emelkedésével a vízen ejtett fehér seb íve rövidül, megjelenik a horizont, és a világoskék felhõtlen ég egyre nagyobb teret nyer. Part sehol. A vízvonal a kameratekintet további emelkedésével lassan, nagyon lassan a távolba süllyed, a világoskék ég egyre fakul, már-már fehér, és egy idõ után fényesen vakító. Most a kamera és a tekintet alulról egyenesen telibe találja a Napot, a film beég. A valóságban egy az óra, pontosabban tizenhárom, de igazság szerint most van dél, most fél az idõ, mert kizökkent…
A második félidõt az árbockosárból nézem vissza, ebbõl a magasra rakott fészekkamera-állásból merítem a bátorságot ahhoz, hogy fel merjem venni magam, hogy le merjem venni a tekintetemet a napról, mégis a nyomában maradjak. A kép már nem oly bántóan vakító, az ég lassan kezdi visszanyerni kékségét, de a tenger még nem látható, bár a kamera és a tekintet ezúttal lefelé irányuló ív mentén halad a maga útján. Újra megjelenik a horizont vízszintes tengercsíkként a képmezõ alján, apró, világító napfoltokkal a közepén, ahogy az égitest tükrözõdik a vízben, az ellenfényben. Az aranyló ellenfény egyre hosszabbra nyúlik a vízen, az ég fogy.
A vibráló tündöklés: a visszfénynél egyre világosabban mutatja a követendõ irányt a tenger hullámai között. Az ég már nincs sehol. Mutatkozik a hajóorr, amint szeli a Napvizet[1] A kamera és a tekintet az árbockosárból most merõlegesen a fedélzetre irányul, egyenesen az árbocrúd tövére, ahol egy nászutas pár ül a padon: nagyRózsa és Feri bácsi, elõttük anyám fekszik a hajópadlón egy pokrócon, tengeribetegen. A kamera ezzel a kimerevített képpel be is fejezte mozgását, a kör bezárult. A hajókürt hangja hosszan-mélyen beleivódik a motor zúgásába, aztán lassan minden elcsendesül, csak a víz csobog még, ahogy a hajó szeli (már csak lendületbõl) mielõtt kikötne, végül teljes csend.
Zárókép a hajóorrból: csend van, csendesen esik az esõ, jómagam mint kisfiú a hajó orrában állok kamerával a vállamon, keresõvel a szememen. A Nap a hátam mögött már alacsonyan jár, és kirajzolja elnyújtott árnyékomat a fedélzeten (a többi utas sehol). Az árnyék tulajdonképpen olyan hosszú, mint a hajó, sõt egy kicsivel hosszabb is, úgy, hogy jut belõle egy kevés a kikötõ lágyan hullámzó vizébe is. A távolban, vagyis keleti irányban (amerrõl a hajó befutott) a nyílt tengeren kirajzolódik a szivárványkapu félköre, míg a kör másik fele a vízben tükrözõdik: mozog, rezeg a hullámokon. Vízfényélem egyre nyúlik és lassan elérni látszik a szivárványkört. Vége.

Jegyzet:

1 Napvíz

„Most repül a kismadár!” Igen, régebben ez volt a kulcsmondat, a varázsige. Akkor hangzott el, amikor a fényképész annak rendje és módja szerint beállította, megkomponálta a kívánt látványt, majd a fényképezõgép mögé állt, és a kamera keresõjében is mindent rendben talált, de a kioldó gombját még nem nyomta meg. A fényképezés szertartásának ezen a pontján a mester magasba emelte jobbját, hüvelyk valamint középsõ ujjából csõrt formált, és ebben a pillanatban hagyták el száját az átváltozás szavai, vagyis az igével együtt exponált, azaz megvilágított. A kismadár pedig repült. De milyen madár? És hová repült? És honnan? És mi végre? És miért éppen most? Nem tudom, látta-e valaki ezt a kismadarat, de hogy mindenki elhitte a létezését, annyi bizonyos. És aki hiszi, az látja... Gyerekkoromban szürkés-barnás verébszerû madárkának képzeltem, és meg voltam róla gyõzõdve, hogy a kamerában lakik, mintha a fényképezõgép volna a háza. Úgy gondoltam, hogy ez a pöttömnyi szárnyas jószág a madárház ablakán, vagyis az objektíven keresztül röpül ki, a fényképész (mint afféle madáridomár) parancsszavára. Olyannak tûnt ez a bizonyos felkiáltó, felszólító, kijelentõ mondat, mintha egy madár-népdal elsõ sora volna: „Most repül a kismadár”… És valóban, ha jól odafigyelünk, hallani véljük a dalt, amely immár nem a gépben, hanem a bennünk fészkelõ madárból fakad, álljunk a kamera akár egyik, akár másik oldalán. Mert amikor (fény)kép van éppen születõben, akkor ez a bizonyos kismadár röpül ki a látlat lelkébõl, és a gépen keresztül egyenesen a saját lelkeinkig szárnyal, miközben fényképpé, fény-képpé dalolja a világot. De fordítva is kép a kép: amikor mû van készülõfélben, a mûvészben is szárnyra kap a lélekmadár, és a csõrében azt a bizonyos õsképet tartja, amelyet ki tudja, mióta hordozunk magunkban, de most, amikor a keresõben hirtelen viszontlátjuk, kikívánkozik belõlünk. De milyen is ez az õskép? Olyasvalami lehet, mint az elsõ sejt, amely nem lát (bár ki tudja), mégis a fény irányába fordul, hogy tükrözze azt nedveivel. Emlékeznek-e vajon az atomok? Emberlétünk elsõ fészke, madárháza, kamrája, kamerája, fényképezõgépe az anyaméh. Innen, ebbõl a vizes közegbõl eredhetnek legelsõ képélményeink (bár ki tudja). A magzatvízbõl, víz által tisztán (és nem tükör által homályosan) látjuk a belsõ és a külsõ világot, a világosságot, a fényt, a Napot. Ezen a réven ivódik belénk a Napvíz.

Csiba Zsolt

SOKRÉTÛ HITELESSÉG

Öröm és megtiszteltetés itt lenni ezen a sokrétû és gazdag tárlaton, amely a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület *Kézjegyek és kép-mások* címû kiállítás-sorozata 3. részének alkalma, és ami beszédes példája annak, hogy a Kárpát-medencében az értékeknek egy különleges sûrûsödése tapasztalható. Ebbõl a sokrétû hitelességbõl fakad a kiállítás megnyitásának dilemmája is, mi lehetne az az általános vezérelv, ami ezeket az alkotásokat közösen jellemzi?
Mivel hiszek abban, hogy a mûvészet valami lényeginek a hangsúlyos közvetítését jelenti – akár paradox formában is – annak a kérdéskörnek a vizsgálatára hívnám Önöket, hogy mik azok a létszemléleti alapelvek, amelyek mozgatják a mûvészeti tevékenységet, és ami autentikusan kifejezõdik ezen a tárlaton is?
A megnyilvánult világban két erõ hozza létre a cselekvést, amelynek a mûalkotás a kulturális csúcs-kikristályosodása. Az egyik számára a világ van Istenben, a másik számára Isten van a világban. Nyilvánvaló, hogy ez a kettõ nem hihetõ egyszerre.
Az elsõt hívhatjuk állandóság-központú, míg a másodikat mulandóság-központú mûvészeti felfogásnak, de – René Guénon-t parafrazeálva – úgy is nevezhetnénk õket, mint szakrális illetve modernista látásmód. Fontos megjegyezni, hogy az „is-is" szemlélet is modernizmus, mert a szakralitás szerint nem lehet Kettõ a centrumban. A szakrális mûvész számára a Mozgás a kerék küllõihez hasonlatos, míg a Lényeg mint a kerék közepe mozdulatlan-mozgató. A modernista látásmód a Mozgásban, az állandó változásban látja a lényeg megnyilvánulását, ezt abszolutizálja, és ha keresi az Örökkévalót, akkor ezen belül keresi.
A békét, a boldogságot a szakrális mûvész elsõsorban a pszichológiai ego háttérbe szorításával, legyõzésével, igába fogásával próbálja elérni, hogy re-harmonizálódhasson a világegyetem rendjével. A szakrális hagyomány számára a halhatatlan lélek és a mulandó lélek fordítottan arányos tételezõdés.
A modernista látásmód ezer arcban nyilvánulhat meg, úgy, mint anyag-központúság, ember-központúság; élet-központúság; tudomány-, ész-, természet-központúság, de ide sorolható a nihilizmus és az ateizmus is. Itt a „vagyok én, és van a világ", kvázi a pszichológiai ego abszolutizációjáról van szó. Minden egyéb megközelítés számára nem tudás, kitaláció, önáltatás. A modernista emberi ethosz legfõbb parancsa a túlélés, a gyõzelem a külsõ fenyegetés, a halál felett.
Ha valakiben esetleg az az érzés támad, hogy a két látásmód a megnyilvánult világban egymás fordítottja-tükörképe, talán nem áll messzi a valóságtól. Ami az egyiknek elõnynek tûnik, az a másik számára általában hátránynak, a modernista ember jól akarja érezni magát, a szakrális azt szeretné, hogy Isten érezze jól magát, ha ránéz, ami itt sötétség, az ott világosság, és fordítva, ami az egyik számára a kvalifikáció jele lehet, az a másik szemében diszkvalifikálhat.
A mûvészetben is kifejezõdõ mai kor problematikájában – létszemléleti szempontból –, a látszat ellenére természetesen semmi új nincs. Kb. 5000 év óta – különféle köntösökben – mindig az az aktuális kérdés, hogy mit kezdjünk a születéssel, az élettel és a halállal. A szakrális és a modernista szemlélet küzdelmérõl ad hírt az indo-szkíta Mahábhárata, Kr. e. 3000-bõl, errõl szól az óegyiptomi szakrális Amon tradícióval szemben fellépõ, Fény-Árnyék dualizmust képviselõ modernista Aton vallási forradalma, Kr. e. 1350 táján. Ebbõl a dilemmából fakad Hérakleitosz, Buddha, Lao Ce és Kung Fu Cse, szinte egyidejû megjelenése a Kr. e. V. század környékén, majd 500 évvel késõbb Jézus, és még 500 évre rá Mohammed fellépése is.
A Római Birodalom utolsó másfél évszázadát lényegileg a profanizált vallásosság, a korabeli „New Age" és a nemi szerepek feszültségei hatották át, ugyanúgy, mint manapság. A középkor halhatatlan-lélek központú szemléletét a reneszánsz, majd a humanizmus fokozódó világiasság felé fordulása váltotta fel, amely a Francia Forradalomban érte el a csúcspontját, amelynek

következményeként, mostanra a mulandó lélek modernista kultusza vált kvázi egyeduralkodóvá, fõleg a nyugati világban.
Mindezek alapján nyugodtan kijelenthetõ, hogy az esetleg soha nem tapasztalt módon megfogalmazódó mûvészeti teóriák és megnyilvánulások a két szemléleti hagyomány valamelyikének kifejezõi, aktualizált, korszerû ruhában, bár ez utóbbi fontossága szerintem a mai világban egy kicsit túl van hangsúlyozva, de talán ez sem véletlenül van így. Valójában maradéktalanul egyik látásmód sem tûnhet el, mert az a világ végét jelentené, így a jövõben továbbra is e két szemlélet dominanciájának pulzálása, ciklicitása várható minden pillanatban, minden napban, minden évben, minden életben, minden évszázadban, évezredben...
Végsõ soron ez a két, külsõ és belsõ erõ, feszültség az, ami a mûvészi megnyilvánulásokat is létrehozza, ebbõl kifolyólag arra biztatnám Önöket, hogy idõzzenek éberen egy-egy alkotásnál, sokat meríthetünk, tanulhatunk belõlük önmagunkról, az univerzumról, hiszen egy-egy kép vagy szobor ténylegesen világokat mozgathat meg, ha esetleg figyelmetlenségbõl nem megyünk el mellettük, ha idõt és teret szentelünk nekik, ha koncentrálunk rájuk.

Elhangzott a *Kézjegyek és kép-mások* címû kiállítás megnyitóján, Magyar Nemzeti Múzeum Vármúzeuma, Esztergom, 2012. november 16.

Kanizsa József

LETENYE, MURAVIDÉK PLATÁNFÁJA

Ó, Istenem! Hányszor pihentem alatta? E „szépkorban" visszapergetem gyermekkori emlékképeim, úgy igazán melyik is az a kép, amikor e Mura-vidéki óriás õsplatánfa alatt merengtem el? Mikor jöttek olyan képzelettársítások, hogy egy mesebeli „égig érõ fa" alatt ülök és várom a királykisasszony elém toppanását? Elsõ áldozó voltam, és úgy májusban Letenyén volt ez az ünnepi szentmise a Szentlélek templomban, ahova Zajkról, hét kilométerrõl kellett legyalogolni. Néhány család szekérrel ment el, hogy a családtagok is jelen tudjanak lenni ezen a nagyon is megtisztelõ ünnepi szentmisén. Ünneplõ ruhában, „kiglancolt" cipõben, fehér ingben, fekete vagy sötétkék zakóban, az ünnepi hangulatnak megfelelõen. Mielõtt a templomba bementünk volna, elõtte a hársfák árnyékában húzódtunk meg. A nagyon szép és megható szentmise után, akik elõször áldozhattunk, és kaptuk meg az ostyát – ami nem akart elolvadni a szánk padlásán –, azokat az elsõáldozókat a kastélykertben, a Platánfa alatt gyûjtötték össze, és úgy együtt vonultak le az Általános Iskola épületébe – az iskola épülete ma is létezik, ott, ahol hatvan évvel ezelõtt állt –, ahol megvendégeltek bennünket. A közös kakaó elfogyasztása, az íze még mindig élénken él bennem, a számban érzem. Azóta sem fogyasztottam olyan ízû, finom kakaót. Az ünnepi étkezés után a kastélykertbe mentünk, és a Platánfa alatt folytattuk a játszadozást, a szülõk pedig a tereferét, ki errõl, ki arról beszélt.

A Platánfa akkor is hatalmas volt, akár a törzsére gondolok, akár a magasságára, de a koronáját nem lehetett belátni, olyan volt, mint egy hatalmas zöld szoknya … Engem elbûvölt, s elbûvöl azóta is, valami mágnesességgel elvarázsol, magához vonz, akárhányszor hazamegyek, meg kell néznem, s legtöbbször le is fényképezem, vagy az ismerõsöket, rokonokat fotózom le. Nemrég egy ötvenfõs csoportot csábítottam a fa alá, majd megmutattam a fából készült „lélek templomát", a Könyvtárat is, ahol többször volt rendhagyó irodalmi órám diákokkal, író-olvasó találkozóm felnõtt közönséggel, vagy nyitottam meg kiállítást. De jóleső érzés volt az is, amikor a Cigány Kisebbség tartotta itt, a fa alatt rendezvényét, és én mint díszvendég költõ vehettem részt, mondhattam el a verseim... Öröm volt az is, amikor e folyóirat szerkesztõit és néhány írótársat is e fa alá csábíthattam, hogy pihenjenek a „csendharangja" alatt, élvezzék a fa barátságát, a kitartó õserejébõl õk is merítsenek erõt a munkájukhoz, a céljuk megvalósításához.

Amióta emlékszem, a fa mindig ilyen nagy törzsátmérõvel rendelkezett, és hatalmasak voltak a „karjai", a szétágazó ágak, és a lombkorona beláthatatlan terjedelme semmi más természeti jelenséghez nem hasonlítható. Ez egy egyedi természeti csoda. Egy biztos, hogy gyermekkoromban zöldebb volt a lombkorona levele. Most már kora nyáron is rozsdásabbak a levelek, talán a kipufogógáz van rá rossz hatással, vagy a levegõ összetétele változott meg?

Hányszor és hányszor gondolkoztam el a fa alatt, hogy ki és kik ültethették ide a már kivágott õs-tölgyfákkal együtt e parkba? Mert, amikor már a Szapáryak uradalma volt e park a XVIII. században, már akkor itt kellett állnia, és akkor is itt állt, amikor az Andrássy grófi család tulajdonába került a birtok, a kastélykert a több száz fajta fával, díszcserjével. S ma itt áll több mint 6 méteres átmérõjû törzsével, több mint 20 méteres magasságával és több mint 30 méteres átmérõjû lombkoronájával. Hihetetlen látvány, lenyûgözõ, és más világba, a mese világába emel...

Nagy öröm volt számomra, amikor megtudtam, hogy az én fám, a PLATÁNFA, az ÉV FÁJA lett 2010-ben. Majd 2011-ben benevezték az EURÓPA FÁJA címre, és itt az elõkelõ III. helyezést nyerte el. Íme itt a platánfa a saját felvételemmel, a maga szépségével, varázsával:

LETENYEI ÕSPLATÁNFA ÁRNYÉKÁBAN

Ó, e huszonegyedik század hajnalán
megpihenek árnyékodban e délután...
Elmerengek: ki fogta ifjúi tested?
e kastélyparkba kinek keze ültetett?

Évszázadok óta állsz õrt, itt e helyen,
szolgáltál annyi urat, s jött a kegyelem...
Jött a szabadság szele e kertbe, parkba,
s itt ünnepelt Letenye: apraja-nagyja.
Gyermek és felnõtt törzsöd táncolta körbe,
s a koronádban ringott a levél egyre...
Szemedben öröm a fakönyvtár látványa.
Fából épült az emberi lélekvára...
Azóta, mint templomba járó jó hívek,
az emberek tudományért ide jönnek.

Ó, hatalmas platánfa,
koronád fölénk tárod,
s mi átérezzük veled
e szép földi világod...

A MURAVIDÉK 20 SZERZÔI

B. Tóth Klára 1955-ben született Budapesten. 1982-ben diplomázott a Budapesti Képzõmûvészeti Egyetem festõ–restaurátor szakán. Restaurál, fest, illusztrál, ír. 2005 óta publikál verset, prózát, fiával kreatív könyveket és társasjátékokat készít. Több folyóirat rendszeres munkatársa. Kötete: *Archullató* (2011). Budapesten él.

Bukta Imre 1952-ben született Mezõszemerén. 1978 óta kiállító képzõmûvész. A pécsi Janus Pannonius Egyetemen diplomázott, a Moholy-Nagy Mûvészeti Egyetemen habilitált. Szerepelt a Saõ Paulo-i és a Velencei Biennálén. Az egri Eszterházy Károly Fõiskola és a budapesti Képzõmûvészeti Egyetem tanára. Mûvei megtalálhatóak hazai és nemzetközi gyûjteményekben. Mezõszemerén él.

Cukor György 1951-ben született Kerkabarabáson. Költõ, mûvészeti író. 1974-ben diplomázott a Szombathelyi Tanítóképzõ népmûvelõ–könyvtáros szakán. Verskötetei: *Egy kartoték hátlapjára* (1987), *Száll alá* (1991), *Para* (2001). Törökbálinton él.

Csiba Zsolt 1961-ben született Budapesten. 1989-ben diplomázott az ELTE pszichológia szakán. 1983 óta foglakozik színházzal és mûvészetpszichológiával, vesz részt mûvészeti csoportok munkáiban. Érdeklõdési területe a valláspszichológia, misztika, jelképelemzés. Piliscsabán él.

Győrffy Sándor 1951-ben született Kapolcson. 1975 óta foglalkozik m· vészetekkel: kísérleti színház és film, performance, mail art, fotó, egyedi és sokszorosított grafika, festészet, szobrászat, installáció és térberendezés. M· vészeti fesztiválokat szervez, katalógusokat és könyveket szerkeszt, illusztrál. Kötete: *Szekvenciák* (2007). A *Muravidék* fôszerkesztôje. Budapesten él.

Hagymás István 1955-ben született Újvidéken. 1982-ben diplomázott a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. Pszichiáter, író, fotóm· vész, asztrálmitológiával foglalkozik. A Szlovéniai Magyar Írók Társasága alapító tagja. Hat kötete jelent meg, legutóbb: *A mitikus József Attila* (2007), *Gálics István. Az alsólendvai csillag* (2008), *Az álomlátó fiú* (2012, Pápes Évával közösen). Lendván él.

Hanácsek Erzsébet 1948-ban született Nagybátonyban. Költõ, a Rím Könyvkiadó munkatársa és a *Kelet felõl* c. folyóirat szerkesztõje. A *Triola* c. könyv társszerzõje. Kötetei: *Csillagtaposó* (2005), *Békák szemén innen, virágokon túl* (2007). Budapesten, Tokajban és Nagybátonyban él.

Hegedûs Loránt 1930-ban született Hajdúnánáson. A Bázeli Egyetem Teológiai Fakultásán doktorált 1979-ben. 1990–2002 között a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki Egyházkerületének püspöke. 33 kötete jelent meg, a legfontosabbak: *Jézus és Európa* (1998), *Az Isten-kérdés szempontja*i (2001), *Nyitás a végtelenre* (2003), *Rodintõl Krisztusig* (2010). *A költõ vátesz Ady I–IV* (2009–12), Budapesten él.

Horváth Ödön 1938-ban született Budapesten. Költô, m· fordító. Az Amszterdami Teológiai Fôiskolán szerzett hittantanári diplomát 1981-ben. A Kismarosi Teleház Alapítvány vezetôje. M· veit folyóiratokban *(Vigilia, 2000, Kapu)* és a *Dunakanyar költészete* c. antológiákban közölte. Kötetei: *Léggömbrôl a táj* (2006), *Az örök idõ nyomában* (2011). Kismaroson él.

Kanizsa József 1942-ben született Zajkon. Költô, író, a Krúdy Gyula Irodalmi Kör titkára, Kôbánya díszpolgára, a Magyar Kultúra Lovagja. Több antológia szerkesztôje, lektora. 34 kötete jelent meg, legutóbb: *Két kavics* (2009), *Cinkehívogató* (2010), *Tizenkét hónap* (2011), *Napkerék* (2011), *Fénnyel jöttem* (2012). Budapesten él.

László Ruth 1938-ban született Mezõberényben. Író, holisztikus, pszichológus. 1985-ben diplomázott az ELTE Bölcsészettudományi Karán. A Hamvas kör alapító tagja, a *Természetgyógyász Magazin* munkatársa, a Szintézis Szabadegyetem elõadója. Kötete: *365 motetta* (2012). Budapesten él.

Lovász Erzsébet 1954-ben született Budapesten. A budapesti Magyar Képzõmûvészeti Fõiskola festõ szakán diplomázott 1981-ben. Organikus expresszív stílusban készíti festményeit és rajzait. Mûvészetét bemutató monográfia 2006-ban jelent meg. Budaörsön él.

Madár János 1948-ban született Balkányban. Pro Civitatae és Váci Mihály-díjas író, költô. A Rím Könyvkiadó vezetôje, a *Kelet Felôl* c. folyóirat fôszerkesztôje. A Váci Mihály Irodalmi Kör és a Szabolcsi Írótábor vezetôje. Hat kötete jelent meg. Legutóbb: *Gyanútlan világ* (2007), *Hullong az idô* (2008), *Gyöngyök lélegzete* (2010). A *Muravidék* szerkesztôje. Tokajban és Budapesten él.

Németh Péter Mikola 1953-ban született Diósgyõrben. Költõ, író, performer, szerkesztõ, rendezõ. 1991-ben diplomázott az ELTE Btk. filozófia szakán. Az Ipoly Eurorégió magyarországi titkára, az E(x)KSZPANZIÓ Nemzetközi Kortárs Mûvészeti Társulás szervezõje. Legutóbbi kö-

tetei: *MYSTERIUM CARNALE (*2006), *EXPEDIÁL(t) Európa* (2008), *VISSZASEJTESÍT* (2008). Vámosmikolán és Vácott él.

Novotny Tihamér 1952-ben született Tatán. 1984-ben diplomázott az ELTE népmûvelés–történelem szakán. Mûvészeti író, kiállításokat szervez, antológiákat szerkeszt, tanulmányokat, esszéket, monográfiákat ír a kortárs képzômûvészet témakörében. Kötetei: *Pontos idôrendben* (1998), *Szétguruló üveggolyókban* (2004). A *Kortárs* szerkesztôje. Budaörsön él.

Pécsi Sándor 1960-ban született Budapesten. A Tan Kapuja Buddhista Fôiskolán folytatott tanulmányokat. Gépészeti technikumot végzett. Költô, író, népi iparmûvész, fafaragó. Írásaiban kultúrtörténeti kérdések, m· vek és keleti vallások elemzésével foglalkozik. Verseiben szürrealizmus keveredik a népi mondavilággal. Budapesten él.

Pósa Zoltán 1960-ban született Debrecenben. 1972-ben a KLTE Bölcsészettudományi Kar magyar–német szakán diplomázott. József Attila- és Madách-díjas újságíró, író, irodalomtörténész, pedagógus. A Magyar Nemzet fômunkatársa. 22 kötete jelent meg, legutóbb : *Pósa Zoltán Breviáriuma* (2011), *A fehér bohóc feltámadása* (2011). Budapesten él.

Pozsgai Györgyi 1954-ben született Szolnokon. Az ELTE bölcsészettudományi kar magyar–orosz szakán 1978-ban, a BME közoktatási vezetô szakán 2000-ben diplomázott. Verseket, tanulmányokat közöl folyóiratokban. Eddig nyolc kötete jelent meg, legutóbb: *Aphrodité, távolodóban (2011).* Budapesten él.

Szathmári Botond 1957-ben született Budapesten. Az ELTE filozófia szakán diplomázott 1986-ban. Performanszokat mutat be, szobrokat, objekteket készít. Esszéket és tanulmányokat publikál. Több kötetet szerkesztett Hamvas Béláról és Tibetrõl. A Tan Kapuja Buddhista Fôiskola tanára, a Hamvas Kör szervezõje és vezetõje. Budapesten él.

Virágh László 1939-ben született Kispesten. 1963-ban az ELTE olasz–pszichológia szakán diplomázott. Zeneszerzô, zenekutató, elôadómûvész, költô, mûfordító, egyetemi tanár. Kutatási területe a reneszánsz zene és irodalom. A Magyar Régizenei Társaság elnöke, az Ars Renata Énekegyüttes mûvészeti vezetôje. MTA Irodalomtudományi Intézete munkatársa. Budapesten él.

TARTALOMJEGYZÉK

		oldal
Gyôrffy Sándor	Fában a lélek	3
László Ruth	A tudás fája	4
Cukor György	Lovász Erzsébet tusrajzai	8
Hanacsek Erzsébet	Diófa, Könnyes ég, A fény	12
	Szememnek fáj a fény, Leszek kõ	13
Hegedûs Loránt	A fa az ember testi-lelki életében	14
B. Tóth Klára	Születésnapok hagyatéka	21
	Fa – ember – lélek	22
Madár János	Kesernyés tûz, Megroppant levelû táj	26
	Avar koccan, Krónika	27
Pósa Zoltán	Keresztény életfa	28
Szathmári Botond	A világ fája mint világtengely	30
Madár János	„Minden fában lélek lakik”	35
Novotny Tihamér	Bukta Imre	38
Virágh László	A szépség	40
Horváth Ödön	Haikuk	42
	Kinn a réten, Levegõzés, Egy áldott kézbõl	
	Kismarosi õsz	44
	Sebzetten, Halott egek alatt	45
Németh Péter Mikola	Hõsök nélkül-tõl az Elnémulás-ig	46
Virágh László	Hasonlóság, különbözés, egyetértés	57
Pozsgai Györgyi	Archaikus Golgota	58
Hagymás István	Talpfák	60
Csiba Zsolt	Sokrétû hitelesség	64
Kanizsa József	Letenye, Muravidék platánfája	66
	Letenyei õsplatánfa árnyékában	67
A Muravidék 20 szerzõi		68

KÉPJEGYZÉK

		oldal
Lovász Erzsébet	Ádám–Éva / Tudás Fája 1	5
	Ádám–Éva / Tudás Fája 2	7
	Szabaduló bárány	9
	Szent Sebestyén fája 1	11
	Szent Sebestyén fája 2	13
	Szent Sebestyén fája 3	15
	Ádám–Éva / Tudás Fája 3	17
	Éva – Fa	19
	Jóslatok 1	21
	Bárány-fa 1	23
	Szent Sebestyén fája 4	25
	Vitázók 1	26
	Jóslatok 2	27
	Szent Sebestyén fája 5	29
	Bárány-fa 2	31
	Bárány-fa 3	33
	Vitázók 2	34
Bukta Imre	Kertek alatt	37
	Kert 1	39
	Utolsó libatömõ	40
	Kutya a szilvásban	41
	Elhagyott víkendházak	45
	Favágók	49
	Jézus bio mézzel	51
	Fiatal gyümölcsös	53
	Kert 2	57
	Lány hermelinnel	59
	Táncoló cigányok	61
	Rokkerek a szilvásban	63
	Pihenõ	65
Kanizsa József	Letenyei platánfa	67
Lovász Erzsébet	Bárány-fa 4	69

Támogatók:

A kiadvány megjelenését
a Magyar Művészeti Akadémia
támogatta.

Magánszemélyek adományai és személyi jövedelemadójuk 1%-a

Együttmûködõ partnerek:

József Attila Kultúregyesület, Kapca (Szlovénia)
Maribori Magyar Kultúrklub (Szlovénia)

A kiadvány szerzõi elérhetõek a szerkesztõség címén

Muravidék

kulturális folyóirat

Fôszerkesztô: Gyôrffy Sándor
Szerkesztôk: Madár János, Ruda Gábor, Wernke Bernát

Korrektor: Keszthelyi Imre

A borító Lovász Erzsébet mûvének
felhasználásával készült

Nyomdai elôkészítés: Németh Csongor
Nyomdai kivitelezés: Pannónia-Print Kft., Budapest
Példányszám: 500

Kiadó: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület (MBKKE)
2085 Pilisvörösvár, Szt. János u. 8., e-mail: muravidek@freemail.hu

ISSN 1419-0613